

ISSN : 2458-8385
E-ISSN : 2536-5045

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Yılda iki defa yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

ARTVİN ÇORUH
ÜNİVERSİTESİ
2007

ARTVIN ÇORUH UNIVERSITY
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
A peer reviewed international journal published two issue per year.

Yıl/Year: 2018 Cilt/Volume: 4 Sayı/Issue: 2

ISSN: 2458-8385

E-ISSN: 2536-5045

**ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ**

***ARTVIN ÇORUH UNIVERSITY
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL
SCIENCES***

Yılda iki defa yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
A peer reviewed international journal published two issues per year.

Yıl/Year: 2018

Cilt/Volume: 4

Sayı/Issue: 2

**ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ**

ARTVIN ÇORUH UNIVERSITY INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Sahibi/Owner:

Artvin Çoruh Üniversitesi adına
Prof. Dr. Fahrettin Tilki (Rektör/Rector)

Editör/Editor:

Dr. Öğr. Üyesi Fikret Sözbilir

Editör Yardımcısı/ Assistant Editor:

Öğr. Gör. Mustafa Özdemir

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Gerda Van Dijk	North-West University (South Africa)
Prof. Dr. İsmail Bakan	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Ersan Bocutoğlu	Avrasya Üniversitesi
Prof. Dr. Recep Güneş	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Sözbilir	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Al Bavon	University of Arkansas (USA)
Prof. Dr. Michael Perelman	California State University (USA)
Prof. Dr. Vladimer Glonti	Batumi Shota Rustaveli State University (Georgia)
Prof. Dr. Borislav V. Toshev	University of Sofia (Bulgaria)
Assoc. Prof. Jesus Garcia Laborda	Polytechnic University of Valencia (Spain)
Assoc. Prof. Dr. İzzet Darendeli	California State University (USA)

Yayın Kurulu/Editorial Board

Doç. Dr. İbrahim Kaya	Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Aydın Azalov	Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Kumandaş	Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat Berberoğlu	Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hamit Şafakçı	Artvin Çoruh Üniversitesi

Türkçe Dil Editörü/Turkish Language Editor	Öğr. Gör./Lecturer Hasret Tutuş
İngilizce Dil Editörü/English Language Editor	Öğr. Gör./Lecturer Caner Gürel

Yayın Sekreteryası/Editorial Secretaries

Öğr. Gör. Serkan Konya	Arş. Gör. Tülay Demir
------------------------	-----------------------

İletişim/Contact

Posta Adresi/Mail Address: Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Oda No: 208, Sundura Mah. Lise Cad. No: 79 Hopa/ARTVİN
Tel/Phone: +90(466)2151000 (Dahili: 3401) **Faks/Fax:** +90(466)2151084
E-posta/E-mail: acusbd@artvin.edu.tr
Ağ Adresi/Web: <http://dergipark.gov.tr/acusbd>

Bu Sayının Hakemleri/Referees of This Issue

Prof.Dr. Abdullah Naralan	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail Ayhan Şengil	Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Abdulkadir Özdemir	Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Serkan Ada	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ersan Koç	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ersin Irk	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Ofloğlu	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halil Sarol	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Efe	Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Baytak	Dicle Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mihriban Cindiloğlu	Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Canbek	Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgür Doğan	Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Salih Kaymakçı	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Uğur Diler	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Uğur Özer	Hitit Üniversitesi

Yasal Sorumluluk/Legal Responsibility

Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına ve çevirmenlerine aittir.
The authors and translators are the responsible for the content of their papers.

İndeks/Indexing

DergiPark
AKADEMİK

Akademik Araştırmalar İndeksi
Acarindex.com

asos
academia social science index

Google
Scholar

SOBIAD

DergiPark'ta yayımlanan, SOBIAD, Google Scholar, Acarindex ve Asos indekslerinde yer alan dergimizin çeşitli indekslerde taranması için başvurular yapılmış olup, değerlendirilme sũreci devam etmektedir.

This journal has been published within JournalPark hosted by TUBITAK ULAKBIM and indexed in Google Scholar, Acarindex, and Academia Social Science Index (asos). Evaluation processes still continues in order to be indexed within various database as per our official attempts.

- **Rekreatif Eğlencede Yeni Bir Tür: Kaçış ve Korku Evi Oyunları**
A New Type of Recreational Entertainment: Escape and Horror House Games
Öğr. Gör. Erdoğan Ekinci & Öğr. Gör. Fatih Mehmet Parlar & Öğr. Gör. Burak Güvenman & Öğr. Gör. Oğuzhan Yıldız & Ferizan Parlar
..... 1-23
- **Cinsiyet Ayrımcılığının Örgütsel Sapma Davranışları Üzerindeki Etkisinde Öz-Yeterliliğin Aracılık Rolü: Sağlık Kurumlarında Bir Araştırma**
The Role of Self-efficacy in the Effect of Gender Discrimination on Organizational Deviance Behaviours: A Study in Health Institutions
Dr. Öğr. Üyesi Müslüme Akyüz & Doç. Dr. Kubilay Özyer..... 25-51
- **Artan Küresel Isınma ve Duyarsızlaşan Küresel Politikalar**
Increasing Global Warming and Glazing Global Policies
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Eryılmaz & Dr. Öğr. Üyesi Kazım Onur Demirarslan..... 52-69
- **Anadolu'da Orta ve Son Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri**
Burial Customs of Middle and Late Bronze Age in Anatolia
Dr. Öğr. Üyesi Gülseren Mutlu 71-102
- **İngilizce'yi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerin Dil Derslerinde Edebi Metinlerin Kullanılmasına Yönelik Tutumlarının İrdelenmesi**
Gauging EFL Learners' Responsiveness to the Incorporation of Literary Materials into Language Courses
Dr. Rahmouna Zidane..... 103-121
- **Maden İşçilerinin Psikolojik, Sosyal ve Ekonomik Açından Gündelik Yaşamlarının İncelenmesi: Murgul Bakır Madeni Örneği**
The Investigation of the Daily Life of Mineworkers in Terms of Psychological, Social and Economic: The Sample of Murgul Copper
Nurullah YELBOĞA..... 123-147
- **Üniversite Öğrencilerinin Mobil Oyun Profili ve Oynama Alışkanlıkları**
University Students' Mobile Game Profiles and Playing Habits
Erkan YAVUZ & Dr. Öğr. Üyesi Elif TARLAKAZAN 149-163

Makale türü / Article type: Araştırma / Research

Rekreatif Eğlencede Yeni Bir Tür: Kaçış ve Korku Evi Oyunları¹

A New Type of Recreational Entertainment: Escape and Horror House Games

Öğr. Gör. Erdoğan Ekinci

Artvin Çoruh Üniversitesi, Arhavi MYO, erdoganekinci@artvin.edu.tr; (ORCID: 0000-0002-6816-9393)

Öğr. Gör. Fatih Mehmet Parlar

Artvin Çoruh Üniversitesi, Arhavi MYO, fatihmehmetparlar@artvin.edu.tr; (ORCID: 0000-0002-3401-4078)

Öğr. Gör. Burak Güvenman

Artvin Çoruh Üniversitesi, Arhavi MYO, guvenman@artvin.edu.tr; (ORCID: 0000-0003-4242-0882)

Öğr. Gör. Oğuzhan Yıldız

Artvin Çoruh Üniversitesi, Borçka Acarlar MYO, oguzhanyildiz@artvin.edu.tr; (ORCID: 0000-0002-0220-1450)

Ferizan Parlar

Karadeniz Teknik Üniversitesi, EBE, ferizanparlar@gmail.com; (ORCID: 0000-0002-7684-2920)

Özet

Bu araştırma, yeni bir rekreatif eğlence türü olarak son yıllarda ülkemizde de ilgi görmeye başlayan kaçış ve korku evi oyunlarının literatürle de desteklenerek mevcut durumunun incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada öncelikle literatür taraması yapılarak korkunun psikolojik, sosyolojik boyutları analiz edilmiş, sonraki aşamada ise kaçış ve korku evi işletmeleri ziyaret edilerek uygulama aşamaları gözlemlenmiştir. Çalışma sonucunda kaçış ve korku evi oyunlarının korku çekiciliği, korku pazarlaması, eğlence ihtiyacı boyutlarında işlev kazandığı, kaçış ve korku evi işletmelerinin bahsi geçen bu boyutlarda dizayn edilerek hizmet sunduğu anlaşılmıştır. Bir rekreatif etkinlik türü olarak kaçış ve korku evi oyunlarının ülkemizde popülerliğini arttırdığı, bu alanda bireyler için farklı bir eğlence etkinliği

¹ Bu makale, 2018 yılı Nisan ayında İstanbul'da gerçekleştirilen I. Uluslararası Beden Eğitimi, Spor, Rekreasyon ve Dans Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

sunduğu ve girişimciler için de yeni bir rekreasyon işletmeciliği fırsatı verdiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kaçış ve Korku Evi, Oyun, Rekreasyon

JEL Sınıflandırması: L83

Abstract

This research has been carried out in order to examine the present situation supported by the literature of escape and horror house games, which have recently started to attract interest in our country as a new type of recreational entertainment. In the study, firstly the literature was searched and the psychological and sociological dimensions of the horror were analyzed. In the next stage, the stages of implementation were observed by visiting the escape and fear house operators. As a result of the study, it was understood that escape and horror house plays serve in fear dimension, horror marketing, entertainment need dimensions, escape and horror home businesses are designed and served in these dimensions. As a type of recreational activity, escape and horror house games have increased the popularity of our country, this area has provided a different entertainment activity for the individuals and for entrepreneurs it is thought that it gives a chance of operating a new recreation.

Keywords: Escape and Horror House, Game, Recreation

JEL Classification: L83

GİRİŞ

Korku, tarih öncesi çağlardan buyana, tüm varlıklarda görülen önemli bir duygudur. Korku, tüm varlıklarda adeta genetik bir miras gibi bir sonraki kuşağa aktarılır. Korkunun günümüzde var olduğu gibi gelecekte de varlığını sürdürmeye devam edeceği yadsınamaz bir gerçektir. İlk insanların hissettiği bireysel korkular günümüzde de devam etmekle birlikte, küreselleşmiş dünyada özellikle teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ile birlikte daha geniş bir duygusal yelpazede karşımıza çıkmaktadır. Korku çok güçlü, çok normal, hayatta kalmayı ve yaşamı sürdürmeyi sağlayan yararlı bir duygudur (Kayacı, 2016).

Kaçış ve korku evi oyunları ilk kez 2007 yılında Japonya’da ortaya çıkmış ve kısa bir zamanda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de büyük bir

ilgi görmüştür. Başlangıçta, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyükşehirlerde ortaya çıkan kaçış ve korku evi işletmeleri günümüzde 15-20 bin nüfuslu ilçelerde dahi talep göyerek açılmakta ve insanlara farklı bir rekreatif eğlence türü sunmaktadır. Kaçış ve korku evi oyunları, insanlar için yeni bir rekreatif eğlence türü deneyimleme fırsatı sağlarken, girişimciler için ise eğlence sektöründe yeni bir yatırım fırsatı sunmaktadır.

Korku, heyecan, adrenalin sevenleri eşsiz deneyimlere çağıran kaçış ve korku evi oyunları, özellikle hem sosyal medyadaki reklamlar ve hem de kulaktan kulağa aktarılan bilgiler ile ziyaretçilerini henüz ağırlamadan korkutmaya başlamaktadır. Korkunç hikâyelerle süslü kendilerine ait bir tema oluşturan kaçış ve korku evi işletmeleri, özel olarak tasarlanan oyun mekânlarında adrenalin yaşamak isteyen ziyaretçilerini maceraya çağırılmaktadır. Hatta bazı kaçış ve korku evi işletmeleri “yeterince cesur musun?” gibi meydan okumalarla işi cesaret gösterisine çevirmektedir. Bunun sonucunda kaçış ve korku evi oyunları daha da yayılmakta ve her geçen gün yeni bir kaçış ve korku evi işletmesi açılmaktadır (Üçhisarlı, 2017). Yeni bir rekreatif eğlence türü olarak bireyleri boş zamanlarında korkuturken eğlendiren ve eğlendirirken zekâ oyunları ile düşünmelerini sağlayan kaçış ve korku evi oyunlarına duyulan ilgi dikkat çekmektedir. Bu bilgiler ışığında, çalışmanın amacı yeni bir rekreatif eğlence türü olarak kaçış ve korku evi oyunları hakkında ilgili literatürden ve internet kaynaklarından elde edilen bilgiler ile konuya ilişkin kavramsal çerçeve oluşturularak bilgiler vermektir.

1. KORKU

Korku tehlike düşüncesinin uyandırdığı duygusal bir reaksiyondur. Doğal olarak insanlar, tehlikeli olarak değerlendirdikleri durumlardan mümkün olduğu kadar uzak kalmak, eğer bu durumun içindelerse de kaçmak, kendini korumak isterler. Dolayısıyla korku içerdiği tehlike düşüncesi neticesinde, beraberinde korunma, kaçma davranışı getiren bir duygudur (Gençöz, 1998). Diğer duygular gibi korku da birçok farklı içerikten oluşan çok boyutlu deneyimlerden biridir. Genellikle tehdit edici bir duruma verilen tepki olarak tanımlanır. Daha önce geçirdiği kötü bir denemeden sonra birinden veya bir şeyden zarar gelebileceği kanısı, bu duygudaki en temel

tetikleyicidir (Dinçer, 2017). Birçok alanda araştırma konusu olan korku, terimsel olarak farklı tanımlara sahiptir. Türk Dil Kurumu korkuyu; “bir tehlike veya tehlike düşüncesi karşısında duyulan kaygı, üzüntü”, “kötülük gelme ihtimali, tehlike, muhatara” ve “gerçek veya beklenen bir tehlike ile yoğun bir acı karşısında uyanan ve coşku, beniz sararması, ağız kurumması, kalp, solunum hızlanması vb. belirtileri olan veya daha karmaşık fizyolojik değişimlerle kendini gösteren duygu” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2017). Bir başka tanıma göre ise korku, kişinin bütünlüğünü tehdit edeceğini düşündüğü bir durum karşısında yaşadığı duygudur. Dolayısıyla korku, içinde bulunduğumuz duruma değil, bu durum için geliştirdiğimiz düşüncelerimize verdiğimiz bir reaksiyon olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2016).

Korku denildiğinde akla gelen ilk kelime ise fobidir. Fobi kelimesi, Yunan mitolojisinde var olduğuna inanılan korku tanrısı Fobos’tan (Phobos) gelmektedir. Bir tür kaygı bozukluğu türü olan fobi, kişinin belirli bir durum, canlı-cansız varlık veya mekâna yönelik olarak hissettiği ileri düzeydeki korku hali olarak tanımlanmaktadır (Kaynak, 2016). Sadece Eski Yunanda değil eski toplumların tümünde birbirine benzer birçok korku motifi görmek mümkündür. Batı mitolojisinde, “kurt adam, cadı, vampir, hayalet vb.” isimler ile adlandırılan korku motifleri, Türk mitolojisinde de “tepegöz, hortlak, gulyabani vb.” gibi çeşitli motiflerle karşımıza çıkar. Batım toplumlarında özellikle Ortaçağ Avrupa’sına bakıldığında toplumun en büyük korkusu olarak karşımıza cadı kavramı çıkmaktadır. Cadı, eski çağlardan beri efsanelerde, destanlarda ve masallarda yaşayagelen çok sayıdaki varlıktan biridir. Cadı, birtakım gizli kuvvetlerin, doğaüstü varlıklar ve güçlerden miras yoluyla elde edildiği inancına dayanan pratiklere ilişkin bir kavramlaştırmadır (Aslan Karaküçük, 2010). Türkçede Cadılar Bayramı olarak bilinen “Halloween” ise, batı dünyasında her yılın 31 Ekim akşamında kutlanan önemli bayramlardan biridir. Tarihsel süreç içerisinde Cadılar Bayramı adı verilen kutlamanın inanç ve pratikler açısından zenginleşmesini sağlamış, son aşamada da pagan dönemlerden kalan bu ritüeller dini motiflerle birleştirilerek Hristiyanlık içerisinde yerini almıştır (Coşkun ve Zöhre, 2014).

Türk mitolojisine bakıldığında ise, en önemli şeytani varlık Erlik'tir. Erlik, kaşı, gözü, ve saçı kara, yaban domuzu dişli, kara ata veya öküze binen, yılan kamçılı, kan gibi parlak yüzlü şeklindeki vücut tasviri ne kadar korkunç olduğu hakkında bir fikir verebilir (Kaya, 2017). Türk edebiyatına bakıldığında, ilk yazılı Türk metni olan Orhun Kitabeleri'nde ve tarihteki ilk Türkçe sözlük olarak kabul gören Divânu Lugâti't-Türk'te korku ile ilgili kelime ve metinler bulunmaktadır. Örneğin, Orhun Kitabeleri'ne bakıldığında Bilge Kağan Abidesi doğu cephesinde, "Onu korkutayım deyip ordu sevk ettim", Tonyukuk Abidesi ikinci taş batı cephesinde "Çok diye niye korkuyoruz" ve Tonyukuk Abidesi ikinci taş güney cephesinde "İnel Kağan'a, korkup", şeklinde korku ile ilgili cümleler yer almaktadır (Ergin, 2013). Divânu Lugâti't-Türk'te ise "korkuldı=korkuldu, korkunç=korkunç, korkundı=korku duymak-korkusunu saklamak ve korkışdı=korktu" şeklinde korku ile ilgili kelimeler bulunmaktadır (TDK, 2018).

2. KORKU ÇEKİCİLİĞİ

Genelde insanlar belli bir rutinin içine sıkışmış hayatları yaşıyor ve korkunç bir durumla karşılaştıklarında belli bir süreliğine de olsa bu rutinden kurtulup tamamen o ana odaklanabiliyorlar (FPDEM, 2017). Korku insanoğlunun en evrensel içgüdüsüdür ve bunu istemek bile insana haz verir. Böylece beden ve zihin bütünlüğü doyuma ulaşır. Yani korku ve haz birbiriyle ilişkilidir hatta biri diğeri için tamamlayıcı bir işlev görür (Canabakan, 2017). Sosyal psikolog Jeffrey Goldstein'in editörlüğünü üstlendiği Why We Watch: The Attractions of Violent Entertainment (Neden İzleriz: Şiddet İçerikli Eğlencenin Cazibesi) isimli çalışmada, "şiddet içerikli imgelere yönelmemizin temel nedenlerinden biri içinde yaşadığımız uygarlıktır. Modern toplum yapısının bizlere planlı, önceden kestirilebilir ve heyecan duygusundan uzak bireysel yaşantılar sunduğunu söylemek mümkün. Bu durum birey için heyecan arayışını beraberinde getirmekte. Korku içeren eğlence araçlarına yönelme ise bireyin heyecan arayışının bir sonucu olarak görülmektedir" (GKabacaoğlu, 2016).

Korku ve ikna kavramı içinde oluşan korku çekiciliği, bireylere önerilen ya da tavsiye edilen herhangi bir duruma karşı tedbir almaları, almadıkları takdirde başlarına gelebilecek olumsuz olaylara dikkati çekmek

yoluyla, korku ögesini kullanarak kitleleri ikna etmeye çalışan bir tür ikna yöntemidir. Korku çekiciliği kavramının bireylerin tutum ve davranışları üzerindeki etkisi fark edilince, pazarlamadan siyasete kadar geniş bir yelpaze de korku çekiciliği kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Mazıcı ve Çakı, 2018). Teknolojik gelişmeler ve yenilikler, sosyal hayatın karmaşıklığı ve hızı, çarpık bir fiziksel çevre, şiddetli suç tırmanışı, uluslararası çatışmalar ve nükleer savaş tehdidi gibi birçok potansiyel korku kaynağını ortaya çıkardı. İnsanları korku dolu mesajlar kullanarak ikna etmeye gitti. Korku çekiciliği, bu anlayışın bir sonucudur ve genellikle reklamcılık söz konusu olduğunda bir ikna şekli olarak kullanılır (Erol, 2017).

Korku çekiciliği insanlara, mesajda ileri sürülen tavsiyelere uymadıklarında başlarına gelecek olumsuz sonuçlara işaret ederek, onları korku yoluyla ikna etmeye çalışan bir mesaj türüdür. Örneğin, uyuşturucudan korunma, sigarayı bırakma ya da doğrudan rakibi hedef alan bir negatif saldırı reklamında, insanlara öncelikle maruz kalacakları olumsuzluklar veya kötü sonuçlar gösterilmekte, daha sonra çözüm önerileri sıralanmakta ve sonuçta kişilerin ikna edici kaynağın isteği doğrultusunda hareket etmeleri istenmektedir (Balcı, 2007). Korku çekicilikleri çoğunlukla canlı, kişiselleştirilmiş veya kanlı resimlerin bol miktarlarda kullanıldığı “korkutucu içeriğe” sahiptir. Bundan başka korku çekicilikleri, uyanan veya hedef kitle tarafından yaşanan (yani fizyolojik ya da psikolojik) korku miktarı açısından da tanımlanmaya çalışılmıştır (Çakar, 2009). Bir başka deyişle, korku çekiciliği belirli bir davranışın sonucunda oluşabilecek olumsuz ve tehdit edici sonuçların altını çizen ikna etmeye yönelik mesajlar olarak ifade edilmektedir. (Nurlu ve Kuru, 2014). Korku çekiciliği kapsamında, mesajları kullanılırken görsellerden de yararlanmak etkili olur. Mesaj, dikkat çekmeli, tehlike anında düşünülmesini sağlamalı ve korku uyandırmalıdır. Bunu sağlamak için zaman zaman dehşet içeren görüntüler tercih edilmektedir. Ayrıca, bu tür korku mesajı içeren mesajlar, mesajda gösterilen tehditten kurtulmak için gerekli görülen davranışlara da vurgu yapmalıdır (Fırat, 2013).

3. KORKU PAZARLAMASI

Günümüz dünyası son derece çarpıcı bir paradoksa tanıklık etmektedir. Ekolojik kriz, silahlanma, kapitalizm ve neoliberal sürecin getirdiği sosyal devletin erozyonu vb. son derece ciddi ve gerçek problemler göz ardı edilirken, korkular sıklıkla yersiz olana kaymakta ve aslında korkulması gereken olduğu gibi kalırken ve hatta korkulması gereken daha ciddi sorunlar beklerken abartılmış korkulara yenik düşülmektedir. Aslında korkulmaması gereken aşırı abartılmış korkuların pompalanması sonucu yanlış şeylerden korkma durumu söz konusu olmaktadır (Kaya, 2012). Korku literatürü, bir tepki olan korku kavramı ile bir uyarıcı olan tehdit kavramlarını birleştirme eğiliminden genellikle zorlanmaktadır. Uyarıcı materyallerin korkuyu nasıl uyandırdığını, yüksek, orta ve düşük düzeydeki tehditlerin gerçekte ne olduğu konusunda net olmayan yaygın bir başarısızlık söz konusudur (Hastings ve Stead, 2004). Korku öğesi insanlara önerilen ya da tavsiye edilen şeylere uymadıklarında başlarına gelebilecek olumsuz şeylere dikkati çekerek, korku yoluyla ikna etmeye çalışan bir mesaj türüdür. Günümüzde korku; bir malın pazarlamasından, bir fikre yönelik ikna edici mesajların oluşturulmasına; sosyal alanda bir davranışın değiştirilmesinden, bir fikrin benimsetilmesine veya sosyal sorunlara dikkat çekilmesi gibi birçok farklı amaçla kullanılmaktadır. Korku öğesinin en yaygın kullanıldığı alanlardan birisi de sağlık konusundaki ikna edici iletişim süreçleridir. Sağlıkla ilgili davranış değişimini amaçlayan sağlık iletişimi, insanların sağlık risklerini tanımları, kendi sağlıklarını geliştirmeleri, erken teşhis ve tedaviye ulaşmaları ve sağlık risklerini azaltmaları amacıyla çeşitli mesaj stratejileri kullanılmaktadır (Ardıç Çobaner, 2013).

Pazarlama ve satışın genel tanımına bakıldığında; tüketici ihtiyaçları doğrultusunda üretim yapmaktır. Bu tanımdan yola çıkılırsa tüketicinin ihtiyacı olmasa bile insan eliyle yapılan sanal felaketlerle insanlar korkutulur ve ihtiyacı olması sağlanır. Korku pazarlamanın geldiği son noktalardan birisi de, üretilmiş olan şeye ihtiyacın olması sağlanmasıdır (Öztürk ve Sevinç, 2017). Korkunun gücünden pazarlama amaçlı yararlanma olarak tanımlanan korku pazarlaması son zamanlarda kozmetik, temizlik ürünleri ve hatta siyasete kadar pek çok alanda kullanılmaktadır (Fırat, 2013). Korku pazarlamasının tarihçesine bakıldığında, 1920'li yıllarda Listerine (ağız

gargarası) adlı ürüne ait reklam kampanyası olduğu söylenebilir. Rogers'ın Koruma Motivasyon Teorisi korku pazarlaması alanında öncü bir çalışmadır. Bu araştırmaya göre, insanlar kendilerini fiziksel, psikolojik ve sosyal tehditlerden korumak için motive olmalıdır. Yeni bir tehditle karşılaşıldığında, bu dört değişkene dayanan bir başa çıkma değerlendirmesi başlatır; tehdidin ciddiyeti, herhangi bir uyarlanabilir davranış yapılmadığında meydana gelen tehdidin olasılığı, bir başa çıkma yanıtının (çözüm) mevcudiyeti ve bireyin baş etme davranışını yerine getirme yeteneği şeklinde teori açıklamak mümkündür (Oakley, 2017).

Korku pazarlaması, yıllardır çeşitli reklamlarda başarı bir biçimde kullanılmış ve korku, suçluluk ve utanç arasındaki sonuçlarda farklılıklar bulunmuştur. Birçok araştırmada, reklam kampanyalarındaki korku veya tehdit unsurlarına odaklanılmakta ve bu unsurlarla başa çıkma, tutumlardaki değişiklikler ve davranışsal değişimleri nasıl etkileyebileceğine odaklanmaktadır. Korku pazarlaması fiziksel ve sosyal korku alt kategorilere ayrılabilir; fiziksel korku, bedeni etkileyebilecek tehditler ile ilgilidir. Sosyal korku ise, reklamcılığın etkisini değerlendirmekten sosyal kabul ile bağlantılı tehditler ile ilgilidir. Bu tür başa çıkma davranışları duygu odaklı veya problem odaklı olabilir ve öz-yeterlik, algılanan şiddete ve algılanan olasılığa bağlıdır (Brennan ve Binney, 2010). Günümüz küresel iş ve politika dünyasında veya ticaretinde korku pazarlaması yadsınamaz bir öneme sahiptir. Korku pazarlamasının beslediği kaynak ise, güvensizlik olmaktadır. Güvensizliğin ana yönlendiricisi olarak iletişim teknolojisi ve özellikle medya ifade edilmektedir. Korku pazarlaması, olan veya olası amaçlara ulaşmak için korkunun ideolojik aygıtları ile toplumun veya insanların zihnini ve bilincini körelterek, düşünceleri ve davranışları öngörme, biçimlendirme, yönlendirme ve yönetme sürecidir (Papatya, 2010).

4. KORKU, EĞLENCE VE OYUN

Eğlence, yenedünya ekonomisinin hızla gelişen alanlarından biridir. Eğlenceyi bir ürün (hizmet) olarak sunan sektör ise 'eğlence endüstrisi' dir. Modern eğlence endüstrisi, müzik, kitap, sinema, televizyon, radyo, internet, elektronik oyunlar, tiyatro, moda, spor, sanat, ticari ürün satışı ve anlaşmaların

yani sıra telif hakları ve ticari markaların bütününden oluşan bir alandır (Çakmak ve Cengiz, 2016). Modern eğlence anlayışının bugünkü konumuna gelmesinde ise geçmiş toplumlardan günümüze aktarılan kültür birikimi önemli bir rol oynamaktadır. Bu kültürel birikimin başlangıcında özellikle halk edebiyatı gelmektedir. Halk edebiyatı, mitoloji, halk hikayeleri, masallar, efsaneler ve fıkralardan oluşmaktadır. Korkunun insanlar üzerindeki olumsuz etkilerinin olduğu gibi bu durumu tersine çevirerek eğlence amaçlı kullanımı da yadsınmaz bir gerçektir. Korku, bir eğlence türü olarak karşımıza ilk kez halk edebiyatı eserlerinde özellikle mitolojide ortaya çıkmaktadır. İlk insanlar için yaşadığı tabiat, diğer insanlar, topluluklar hayatta kalabilmek açısından korku kaynağıdır. Çünkü doğal olayların izahını, modern bilimle açıklayan modern toplumun insanına göre, korkulara dayalı olarak yapar. Mesela şimşegin çakması, modern insan için bulutlarda biriken elektrik yükünün boşalmasıdır. Hâlbuki ilk insanlar bunu, gökte bulunan bir şimşek tanrısının veya kutsal ruhun insanları cezalandırmak için yaptığı şeklinde açıklar. İşte mitolojinin başlangıç noktası da burasıdır. Doğal olgular, nesnelere, bir kişilik ve işlev üstlenerek, gökteki kutsal varlıkların yaptırım gücüyle birleşip mitolojiyi oluştururlar (Kaya, 2017). Mitoloji sözcüğünün kaynağı mit sözcüğüdür. Mit (mythe) Fransızca bir terim olup geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü ile biçim değiştiren tanrı, yarı tanrı, tanrıça, evrenin yaratılışı ile ilgili hayali, alegorik, bir anlatımı olan halk hikayesi, mitos olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda mitoloji, “mitlerin doğuşlarını, anlamlarını yorumlayan, inceleyen bilim”, “bir ulusa, bir dine, özellikle Yunan ve Latin uygarlığına ait mitlerin” ve “olay, fabl, kurgu” karşılığı olarak kullanılmaktadır (Bayman, 2010).

Eski toplumların tümünde birbirine benzer ve hatta aynı mitolojik varlıklar ile ilgili olayları anlatan hikayeler, masallar vb. halk edebiyatına ait eserler geçmişte olduğu gibi günümüzde de rağbet görmeye devam etmektedir. Özellikle mitolojik hikayelerin korkularla ve kahramanlıklarla dolu olması, insanların bilinmezliğe karşı duyduğu yoğun ilgiyi tetikleyerek, her çağda ilgi odağı olmayı başarmaktadır. Halk edebiyatında var olan bu mitolojik hikayeler, toplumların modernleşmesi sürecine uyum sağlayarak, yeni sanat-eğlence türlerinin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili

olmuştur. Halk edebiyatının etkilediği başlıca sanat-eğlence türleri, tiyatro oyunları, yazılı edebiyat eserleri ve sinema filmleri olarak sıralanabilir. Halk edebiyatından etkilenecek ortaya çıkan eğlence türlerinden ilki tiyatrodur. Tiyatro, bir öykünün, oyuncu denilen bir yerde canlandırılması ya da hayatta var olabilecek şeylerin sahnede canlandırılmasıdır (Buttanrı, 2011). Bir başka tanıma göre ise, geniş insan topluluklarına ulaşabilme imkânı sağlayan sanatsal türe tiyatro denir. Tiyatro oyunları, komedi, dram, trajedi gibi çeşitli biçimlerde sergilenmektedir. Özellikle trajedi oyunları içinde korku unsurunu barındıran özel bir türdür. Trajedi; acı, korku, coşku uyandıran konuları sergileyerek insan ruhunu tutkularından arıtmak, kötülüklerden uzak tutmak, kalplerini sevgi ve merhamet duygularıyla donatmak amacı güden oyunlar olarak tanımlamak mümkündür (Arıkan, 2006).

İnsanların yazıyı kullanmaya başlaması ile birlikte, sözlü edebiyat yerini yazılı edebiyata bırakmış ve özellikle 15. yüzyılın başlarında Gutenberg'in matbaa makinesini icadı ile birlikte, halk edebiyatı türlerine ait anlatılar bu kapsamda kitaplaşmaya başlamıştır. Halk edebiyatından etkilenecek ortaya çıkan sanat-eğlence türlerinden bir diğeri ise yazılı edebiyat eserleridir. Yazılı edebiyata ait ilk korku eserlerine bakıldığında 18. yüzyıl Gotik korkusu, bu kaynaklara, Horace Walpole'un 1764 yılında yayımladığı *The Castle of Otranto* (Otranto Kalesi) adındaki eseri ile karşımıza çıkar. Bu eser, o güne kadar yayımlanmış eserler arasında gerçekçilikten ziyade doğüstü öğelere yer veren ilk eser olmuştur. Aslında, eserin basılan ilk sürümü, İtalya'da bulunan ve hayali bir çevirmen tarafından yayımlanan bir orta çağ romanı olarak tanıtıldı. Önceleri modern olarak görülse de o dönemde yaşayan pek çok kişi eseri zevksiz buldu ancak eser kısa sürede büyük bir popülerlik kazandı. Gotik geleneği, modern okurların korku edebiyatı olarak adlandırdıkları türe 19. yüzyılda giriş yaptı. Günümüz film ve sinema endüstrisindeki karakterlere ve çalışmalara ilham vermeye devam eden ilk eserler arasında Mary Shelley'nin 1818 tarihli *Frankenstein* isimli eseri, Edgar Allan Poe'nun çalışmaları, Sheridan Le Fanu'nun çalışmaları, Robert Louis Stevenson'ın 1886 yılında yazdığı *Strange Cases of Dr Jekyll ve Mr. Hyde* isimli eseri, Oscar Wilde'ın 1890 yılında yazdığı *Dorian Gray*'in Portresi isimli eseri ve Bram Stoker'ın 1897 tarihli *Drakula* isimli eseri yer alır. Tüm bu

romanlar, günümüz sahne ve sinema eserlerinin ilham aldığı kalıcı birer simge konumundadırlar (Korku Kurgu, 2018).

Başta halk edebiyatı olmak üzere hem tiyatro oyunlarından hem de yazılı edebiyat eserlerinden etkilenerak bunları beyaz perdede insanlara görsellik kazandıran sunan sinema filmleri, korkuyu eğlence sektörü kapsamında insanlara en iyi biçimde aktarma fırsatı bulmuştur. Sinemaya bakıldığında korku filmleri, adından da anlaşılabilceği gibi izleyicilerde korku uyandıran kişileri, olayları, durumları işleyen bir türdür. Korkunç olaylar, vampirler, hortlaklar, hayaletler, kurt adamlar, acayip yaratıklar bu tür filmlerin başlıca öğeleridir. İnsanoğlunun korkularından, kuşklarından, giderek batıl inançlarından, değişik folklorundan kaynaklanan, hayal gücüyle beslenen bu konular, durumlar ve güçler fantastiğe dayalı korku sinemasının temelini oluşturmaktadır (Tutar, 2015). Bir başka tanıma göre ise, temelde korkuyu hedef alan, korku öğelerini barındıran ve korkunun belirleyici unsurlarını (şiddet, gerilim, tehlike vb.) taşıyan filmlerin oluşturduğu tür korku sineması olarak nitelenebilir. Diğer türler gibi sessiz dönemden kalma klasik yapıtlara ve uzun bir edebiyat geleneğine, bir mirasa sahiptir. Korku sineması; ölümsüz mitoslarla beslenen, var olanlara başkaca ve yeni mitoslar ekleyen büyük bir gelenektir (Aytekin, 2013).

İlk korku filmleri geleneksel batı inanç kaynaklarından beslenerek şeytan, cadı, vampir gibi imgeler üzerinden kurgulanmıştır (Şimşek, 2013). Sinema tanımına uygun ilk film olan *Arrival of a Train at La Ciotat* (La Ciotat'ta Bir Trenin Gelişi) 1895 yılında Lumiere kardeşler tarafından çekilmesinden sonra tarihin ilk korku filmi bundan sadece bir yıl sonra George Melies tarafından çekilmiştir (Tarihin İlk Korku Film, 2018). 1896 yılında, fantastik sinemanın öncüsü Georges Méliès'nin ilk filmi olan *Le Manoir du Diable* (Şeytan Kalesi) filmi korku sinemasının öncüsü olarak kabul edilir. Méliès, ilk filminin ardından "Şeytan ve Faust" gibi yapıtlarla, korku filmlerine devam eder (Şimşek, 2013). Korku edebiyatı, korku sineması, korku objeleri, düzenekli korku atmosferleri ve korku sporu (ekstrem sporlar) insanların ilgisini tarih boyunca her zaman çekmeyi başarmıştır. İnsanlar heyecanlanmaktan, vücutlarındaki adrenalinin artmasından zevk alırlar. Salgılanan adrenalinin artmasında korku oyunları, ekstrem sporlar ve eğlence

parklardaki oyuncaklar oldukça önemli bir işleve sahiptir (Canabakan, 2017). İsmi daha çok heyecan verici ve korkutucu durumlarda anılan adrenalin, bir hormon türüdür ve böbrek üstü bezleri tarafından salgılanır. Stres, korku ve şok gibi durumlarda salgılanan bu hormonun bazı durumlarda, salgılanması üst düzeye çıkmaktadır. Bu durumlar ise, heyecan ve korku durumlarıdır. Bu durumlar yaşanırken, vücutta noradrenalin salgılanır ve organizmanın sakinleşmesi sağlanır. Yine bu sakinleşmenin yanında kan damarları genişler. Kan basıncının artması, kalp atış hızının artması, göz bebeklerinin büyümesi ve kan şekerinin yükselmesi, adrenalin salgılandığında oluşan diğer olaylardır. Bu hormonlar, salgılandığında organizma tehlikelere karşı dikkatli bir hale gelmektedir (Gül, 2018). Adrenalin hormonu için kısaca heyecan hormonu da denilmektedir. Bu hormonun korku üzerindeki etkisi oldukça önemli olmakta birlikte, korku sürecinde insan vücudunda yalnız hareket etmez. Kendi ile birlikte mutluluk hormonu olarak da bilinen serotonin hormonu da harekete geçer.

Mutluluk üzerine yapılan fizyolojik çalışmalarda, mutluluğu sağlayan çeşitli hormonlar olmakla birlikte, mutlulukla en fazla ilişkilendirilen hormonlardan biri serotonin hormonudur. Günlük dilde mutluluk hormonu olarak da adlandırılan serotonin, bireye enerjik olma hissi, sakinlik ve mutluluk vermektedir. Beynin serotonin hormonunu salgılamasıyla mutlu olunurken, serotonin hormonunun azalması ise ruhsal değişimlere ve depresyona neden olmaktadır. Yaşamdan zevk almayı sağlayan serotoninin salgılanmasında bireyin genel ruhsal durumundan, alışkanlıklarına ve beslendiği gıdalara, ne kadar güneş ışığına maruz kaldığına hatta iklimsel koşullara dek pek çok faktör etkili olmaktadır. Fizyolojik açıdan düşünüldüğünde beynin serotonin salgılamasıyla başlayan mutluluk sürecine psikolojik açıdan bakıldığında serotoninin salgılanmasını sağlayacak koşulların ortaya konulmasının gerekliliği görülmektedir. Bu noktada serotonin salgısını başlatarak bireyin mutlu olmasını sağlayacak koşullar ya da faktörler; bireyin kendisini güvende ve iyi hissetmesinden, alışkanlıklarını sürdürmesine ve mutluluk ile özdeşleştirdiği metaları edinmesine değin pek çok farklı özellikle karşımıza çıkmaktadır (Baysal ve Aka, 2013). Bu iki hormonun bir araya gelmesiyle, insan psikolojisi ve fizyolojisi üzerindeki

etkisi sonucunda adına adrenalin bağımlılığı da denilen korku ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

İnsanları yüzyıllar boyunca başta halk edebiyatı olmak üzere çeşitli sanat-eğlence türleri ile etkisi altında alan korku, zamanla arzulan bir ihtiyaç halini almıştır. Korkunun bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmasında, insanların meydan okuma, cesaret gösterisi, güçlü olma arzusu, kendini kanıtlama veya korkularıyla yüzleşme gibi çeşitli psiko-sosyal nedenlerin etkili olduğu bilinmektedir. Korku ihtiyacını gidermek için günümüzde bireyler eğlence parklarında yer alan korku oyunları, ekstrem sporlar olarak adlandırılan riski yüksek sporlar ve gelişen teknoloji sayesinde her an her yerde ulaşma şansı bulduğumuz (televizyon, internet, cep telefonu vb.) dijital oyunlar aracılığı ile giderme imkanı bulmaktadır. Ekstrem sporlar, ruh çağırma tahtası, kulaktan kulağa anlatılan cin-hayalet hikayeleri, eğlence parklarında yer alan korku tünelleri gibi sayısız öğe, insanlığın sosyal ve kültürel alanının ayrılmaz bir parçası haline gelmiş durumdadır. Dahası insanlar her geçen gün daha fazla bu korku öğelerini talep etmektedir. (Kabacaoğlu, 2016). Bu kapsamda eğlence parklarındaki korku oyunlarının var oluşu oldukça büyük bir önem arz etmektedir. İnsanlar tarafından uygulanan ilk korku oyunu örneklerini eğlence parklarında görmek mümkündür. Eğlence parklarının kökeni, Ortaçağ Avrupa şehirlerinde ortaya çıkan mutluluk bahçelerine kadar uzanmaktadır. Bu bahçeler, canlı eğlencenin, ateş oyunlarının, dansın, oyuncaklı oyunların ve hatta ilkel korku trenlerinin varlığıyla bugünün eğlence parklarının referans noktası olmuştur. Parkların vazgeçilmezlerinden biri olan korku etkinlikleri çok çeşitlidir. Ziyaretçilerin gerek yaya olarak gerekse bir araç içerisindekilere geçtikleri perili köşkler, hayaletli evler, korkunç mağaralar, yaratıklar gibi çeşitli birimlerden oluşan mekanlarda yapay donatılarla ziyaretçiler üzerinde korku duygusunu tattırarak adrenalinini yükseltilmesi amaçlanmaktadır (Dalkılıç, 2007).

Korku ihtiyacını karşılamak için seçilen bir diğer oyun çeşidi ise ekstrem sporlardır. Geleneksel spor branşlarının aksine içerisinde daha çok bireysel spor branşlarını barındıran ve risk olgusunun ön planda tutan ekstrem sporlar dünya genelinde hızla yaygınlaşmaktadır (Şimşek-1, 2010). Ekstrem spor kavramı literatürde riskli spor, yüksek riskli spor, macera sporları,

hareket sporları ve adrenalin sporları gibi oldukça değişik biçimlerde adlandırılmaktadır. (Şimşek-2, 2010). Ekstrem sporlarda katılımcılar tarafından risk alma durumu vurgulanmaktadır ve bu branşlar çoğunlukla bireysel sporlardan oluşmaktadır. Katılımcılar yüksek düzeydeki uyarılma, adrenalin, saldırganlık, heyecan, mücadele, benzersizlik, psikolojik durum, fiziksel-manevi rahatlık ve başarıma gibi özelliklerden güdülenmektedir (Şimşek-1, 2010).

5. KAÇIŞ VE KORKU EVİ OYUNLARI

Korku insanların kaç ya da kavga et tepkisini tetikleyen bir duygudur ve karşı karşıya kalınan tehditle başa çıkmayı sağlar. Ancak korku temalı bir aktivite içerisindeyken aslında tehdit altında olmadığını bilirsiniz ve hissettiğiniz adrenalin eğlenceli bir hal alır (FPDME, 2017). Yeni oyunlar ile korkuyu dahi eğlence aracı olarak kullanan dünya eğlence sektörü, kentlerdeki eğlence sistemini sürekli olarak değişime zorlamaktadır (Özdemir, 2005). Bu kapsamda oyunun, kendiliğinden ortaya çıkan zevk için yapılan, bir düzenleme içermeyen eğlenceli bir davranış olarak ele alarak, bilişsel gelişimin bir paçası olarak tanımlayabiliriz. Ayrıca, oyun bireyin çevre ile baş edebilmesi için kullandığı bir mekanizma olarak tanımlanmaktadır (Ardahan, 2017). Bir başka tanıma göre ise oyun, vakit geçirmeye yarayan, belli kuralları olan eğlence olarak tanımlanırken, elektronik oyunlar ise bilgisayar ve konsol yardımı ile oynan; hoş, eğlenceli, rekabetçi ve interaktif zaman geçirmeyi sağlayan bir aktivite olarak tanımlanabilir.

Oyun türlerine bakıldığında ise, çevrim içi (online) ve çevrim dışı (offline) biçiminde oynanmaktadır. Oyunlar, tek kişilik, çok kişili, cihaza karşı (bilgisayar, konsol, cep telefonu, tablet vb.) veya internet aracılığı ile oynanan online oyunları kapsamaktadır (Argan, 2007). Teknolojinin ilerlemesiyle popülerliği artan elektronik oyun sektöründe de korku teması fazlasıyla ele alınmaktadır. Elektronik oyunları etkileşimli bir içerik sunması sayesinde, korku dâhil pek çok duyguyu filmlere göre daha etkili biçimde kişiye yansıtabilme avantajına sahiptir. Bu nedenle her yıl çok sayıda insan, eğlenceye ayırdığı zamanı elektronik oyunlarla geçirir (Kabacaoğlu, 2016). Korku oyunları tarihine bakıldığında, temellerinin korku-kurgulama yani

korku romanlarına ve korku sinemasına dayandığını görülür. Korku alanında, roman yazarı Howard Phillips Lovecraft'ın Cthulhu Mitosu; psikolojik ve kurgusal korku türünün temelini oluşturur. Yazarın ilk defa korkuya bilim kurgu öğelerini katması da bu alanda önem arz etmektedir. Bugün büyük kitleleri peşinden koşturan korku oyunlarının temelleri, Cthulhu mitosları ile Japon ve Amerikan korku sineması arasında şekillenmeye başlamıştır. Sinema dalında Amerika yapımı çeşitli psikopat seri katil filmleri ve Japon korku sinemasının da korku oyunlarına çok önemli etkileri olmuştur (İlgın, 2018).

Bireylerin kendilerinin ürettiği veya başkaları tarafından üretilen, ücretli ve/veya ücretsiz birçok ürün yaşamımızda eğlence ürünü olarak yer almaktadır. Rekreatif etkinliklerin tamamı eğlence aracı olarak kullanılmakta ve bu sebeple sanat, spor, eğlence vb. dâhil olmak üzere eğlence mekânlarında gerçekleştirilen (sinema, tiyatro, internet, elektronik oyunlar vb.) tüm aktivitelerin birer eğlence ürünü olduğu söylenebilir. Eğlence pasif katılımı olabileceği gibi aktif katılımlıda olabilir. Aktif eğlence bireyin kendisi eğlence ürünü üretmesi sürecine dâhildir. Kendisi üretebileceği gibi hizmet niteliğindeki eğlence hizmetini ücretli ve/veya ücretsiz olarak başkalarından alabilir (Ardahan, 2016). Bireysel tercihlere yönelik hizmet eden rekreasyon işletmelerine bakıldığında. Bireysel tercihlere yönelik hizmet eden rekreatif işletmeler, insanların boş zamanlarını değerlendirmek üzere yalnızca bireysel tercihlerini veya münferit amaçlı olarak haz alabileceği herhangi bir etkinlik içerisinde bulunması olarak tanımlanabilir. Bu kapsamda yapılabilecek rekreatif faaliyetlerin sınırlandırılması ya da ifade edilmesi oldukça zordur. Ancak, bireyin yalnız başına yapabileceği, sanat, spor, eğlence gibi diğer alanların dışındaki rekreatif faaliyetler olarak tanımlanabilir. Bu kapsamda faaliyetlerin yapılabileceği mekânlar ise bireysel tercihlere yönelik hizmet eden rekreatif işletmeler olarak adlandırılabilir (Yaylı, 2014).

Kaçış ve korku evi oyunları ortaya çıkışı diğer korku eğlence türlerinde olduğu gibi başta halk edebiyatı olmak üzere tiyatro oyunları, yazılı edebiyat eserleri, sinema filmleri ve özellikle de elektronik oyunlar gibi birçok öncüden etkilenmiştir. Halk edebiyatı eserlerinde var olan doğaüstü, korkunç vb. varlıklar sonraki süreçte tiyatro oyunlarına, yazılı edebiyat eserlerine ve sinema filmlerine nasıl ilham kaynağı olduysa, elektronik korku oyunları da

aynı şekilde kaçış ve korku evi oyunlarının ortaya çıkmasında ilham kaynağı olmuştur.

Günümüzdeki anlamı ile ortaya çıkan ilk kaçış ve korku evi oyunu, 2007 yılında Takao KATO tarafından Scrap Co. (Scrap Şirketi) bünyesinde oluşturulmuş ve Japonya'nın Kyoto şehrinde Real Escape Game (Gerçek Kaçış Oyunu) adıyla ortaya çıkmıştır. Kaçış ve korku evi oyunları, Japonya ve diğer Uzak Doğu ülkelerinde, okul, yıkılmış hastane, eğlence parkları, stadyum, kilise gibi farklı yerlerde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Japonya'daki Gerçek Kaçış Oyunu hem televizyon dizisi hem de film serisi olarak yayınlanmıştır. Japonya merkezli Scrap Şirketi, ABD'de Scrap Entertainment Inc. (Scarp Eğlence Şirketi) adı altında şube açmış ve bu kapsamda ilk kaçış oyununu 2012'de San Francisco'da oynamıştır. Bu kaçış oyunu, gemide gerçekleşen ilk kaçış oyunu olarak tarihe geçmiştir. (Real Escape Game, 2018). Ülkemizde ise ilk kaçış ve korku evi oyunu 2013 yılında İstanbul'da faaliyete geçmiştir. Bunu takip eden zaman içerisinde başta büyükşehirler olmak üzere hemen hemen tüm şehirlerimizde, hatta nüfusu 15-16 bin olan ilçelerde dahi kaçış ve korku evi işletmesi bulunmaktadırlar. Nisan 2018 tarihi itibarı ile ülkemizde internet üzerinden web sitesi ve/veya facebook hesabı bulunan yaklaşık 200 adet kaçış ve korku evi işletmesi faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir.

Kaçış oyunlarını genellikle belli bir süre içinde bir odadan veya evden belli zekâ oyunları oynayarak veya şifreler çözerek çıkmaya çalışmak olarak açıklanabilir. Kaçış oyunları arasında en çok tercih edilenleri ise korku temalı olan, korku evi oyunlarıdır. Bu oyunlarda da tema genellikle kurgulanmış bir senaryo kapsamında, karanlık ve korkunç yerlerde, canlı veya cansız olarak kullanılan korkutucu figürler ile diğer kaçış oyunlarındakilere benzer etapları tamamlama şeklinde oynanır (Üçhisarlı, 2017). Kaçış ve korku evi oyunlarına detaylı bir şekilde bakıldığında, bu oyunların uygulamasında işletmeler arasında farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar genel olarak kaçış ve korku evi oyunlarının uygulanması esnasında ortaya çıkan, oyun süresi, oda sayısı, oyun senaryoları, oyuncu sayısı ve işletmeye ait personel sayısı olarak sıralanabilir. Bu farklılıkların başında oyun süresi gelmektedir. Bu oyunların

uygulama süreleri genellikle 45-60 dakika arasında sürmektedir (oyun esnasında katılımcılardan biri veya tamamının oyunun durdurulmasını istemesi, katılımcıların fenalaşması, oyun ve işletme kurallarına uyulmaması vb. olaylar nedeniyle daha öncede bitebilir). Kaçış ve korku evi oyunları arasındaki bir diğer fark ise, oyunun uygulandığı oda sayısıdır. Bu durum işletmenin oyun kurgusuna bağlı olarak 5-10 oda arasında değişiklik göstermektedir. Kaçış ve korku evi oyunları arasındaki bir diğer fark ise, bu oyunlardaki oyun kurgusudur. Bu kurguların bazıları, korku edebiyatı eserlerinden, korku filmlerinden ve elektronik korku oyunları senaryolarından uyarlanabildikleri gibi bazıları da bu işletmelerin çalışanları tarafından oluşturulmuş özgün kurgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kurgusal oyun esnasında oyuncular her odada, oyun içeriğine bağlı olarak sıralı bir şekilde diğer odalara geçmek ve oyunu istenen süre içerisinde bitirmek amacı ile birbirinden farklı zekâ oyunları (bilmece, bulmaca, yapboz, şifre çözme vb.) oynamaktadırlar.

Ayrıca, bu oyunlar esnasında oyuncular sadece zekâ oyunları ile karşılaşmamaktadır. Oyuncular, oyunun kurgusu kapsamında hem kontrol odasından bilgisayarlar aracılığı ile uzaktan hem de işletme çalışanlarınca oyun alanında yakından, ses efektleri, resimler, ışık oyunları, şok cihazları vb. uyarıcılar aracılığı ile korkutulmaktadır. Kaçış ve korku evi oyunları arasındaki farklılardan bir diğeri de oyuncu sayısıdır. İşletmeler hem oyun kurgularının kapsamı hem de oyun uygulama alanının genişliğine bağlı olarak, oyuna aynı anda 2-6 oyuncu birlikte başlamaktadır. Kaçış ve korku evi oyunları arasındaki bir diğer fark ise, işletmedeki çalışan sayısıdır. Genellikle bu işletmelerdeki çalışan sayısı, biri kontrol odasında ikisi oyun uygulama alanında olmak üzere toplam üç personel ile sınırlıyken, bazı işletmelerde ise bu sayısı on personelden fazla olabilmektedir.

Kaçış ve korku evi işletmelerinin giderlerine bakıldığında, mekân kiralari, reklam, elektrik, kurgusal oyun malzemeleri, personel ücretleri olarak sıralayabiliriz. Bunların yanı sıra bazı yeni işletmeler, sektörde yer alan diğer işletmelerden ücret karşılığında kurgusal senaryolar da satın almaktadır. Kaçış ve korku evi işletmelerinin gelirlerine bakıldığında ise, tek gelir kaleminin katılımcılardan alınan oyun ücretleri olduğu söylemek yerinde olur.

Ülkemizde kaçış ve korku evi açma ruhsatı alabilmek için tam anlamıyla bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Kaçış ve korku evi işletmeleri, faaliyette bulunmak için (5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 15. Maddesi'nin "İ" Bendi ve 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nun 7. Maddesi'nin "u" Bendi) İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik (2005/9207) kapsamında; 4. Madde'nin "a" Bendi'ne göre, "belediye sınırları ve mücavir alanlar dışı ile kanunlarda münhasıran il özel idaresine yetki verilen hususlarda il özel idaresini; büyükşehir belediyesi sınırları ve mücavir alanlar içinde büyükşehir belediyesinin yetkili olduğu konularda büyükşehir belediyesini, bunların dışında kalan hususlarda büyükşehir ilçe veya ilk kademe belediyesini; belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde belediyeyi ve organize sanayi bölgesi sınırları içinde organize sanayi bölgesi tüzel kişiliğine tabidir". Ayrıca, 4. Madde'nin "g" Bendi'ne göre ise, "umuma açık istirahat ve eğlence yeri: Kişilerin tek tek veya toplu olarak eğlenmesi, dinlenmesi veya konaklaması için açılan otel, motel, pansiyon, kamping ve benzeri konaklama yerleri; gazino, pavyon, meyhane, bar, birahane, içkili lokanta, taverna ve benzeri içkili yerler; sinema, kahvehane ve kıraathaneler; kumar ve kazanç kastı olmamak şartıyla adı ne olursa olsun bilgi ve maharet artırıcı veya zeka geliştirici nitelikteki elektronik oyun alet ve makinelerinin, video ve televizyon oyunlarının içerisinde bulunduğu elektronik oyun yerleri; internet salonları, lunaparklar, sirkler ve benzeri yerleri kapsamaktadır (Resmi Gazete, 2018). Ancak, bu yasal düzenleme kapsamındaki eksiklikler nedeniyle kaçış ve korku evi işletmeleri, ruhsat veren ilgili yerel yönetimlerce verilen çeşitli isimler adı altında (kıraathane, alkolsüz eğlence merkezi, oyun salonu vb.) faaliyet göstermektedirler.

SONUÇ

Korku bir eğlence türü olarak ilk kez halk edebiyatına ait eserlerde ortaya çıkmaktadır. Bu eserler toplumsal alandaki gelişmeler sonucunda farklı eğlence türlerinin ortaya çıkması ve gelişmesi açısından önemli bir ilham kaynağı olmuştur. Korkunu oyunlaşması süreci de bu durum ile benzerlik taşımaktadır. Tarihsel sürece bakıldığında özellikle de insanların birebir uygulama esasına bağlı olarak ilk olarak eğlence parklarındaki korku trenleri

ve korku tünelleri olduğu görülmektedir. Zamanla yeni arayışlar içerisine giren bireyler, ekstrem sporları keşfi ile adrenalinle bir diğer ifadeyle korku ihtiyacı ile tanıştı. Teknoloji alanında yaşanan gelişmeler elektronik oyun çağını başlattı. Televizyon, video, bilgisayar ve günümüzde özellikle cep telefonu ve tablet oyunları eğlence sektörünün gelişmesine önemli katkı sağladı. Özellikle de elektronik oyunlardan ilham alarak ortaya çıkan kaçış ve korku evi oyunları sanal ortamdan çıkıp bireyin oyunun içinde olduğu yeni bir rekreatif eğlence türü olarak karşımıza çıkmıştır. İnsanları günlük rutin yaşantılarından uzaklaştırarak eğlence ve korkuyu bir arada sunarak özgün bir eğlence anlayışı yaşatmaktadır. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de ilgi gören kaçış ve korku evi oyunları, işletmeler arasındaki çeşitlikler sayesinde katılımcılara farklı deneyimler yaşatmaktadır. Bu sayede ülkemizde sadece büyükşehirlerle sınırlı kalmayıp talep görmesi nedeniyle nüfusu 20 binin altında olan ilçelerde dahi açılarak hizmet vermektedir. Özellikle işletmeler arasındaki farklı kurgusal oyun senaryoları bu oyunlara ilgi duyan insanların aynı şehirde bulunan farklı kaçış ve korku evi oyunları oynamalarına ve hatta farklı şehirlerde bulunan kaçış ve korku evi işletmelerine gitmelerine neden olmaktadır. Bu durum kaçış ve korku evi oyunlarının artık bir sektör olduğunu gösterir niteliktedir.

Kaçış ve korku evi oyunlarının, katılımcılar ve işletmeler üzerinde hem olumlu hem de olumsuz yanları olduğu söylenebilir. Bu oyunların, öncelikler olumlu yanlarına bakıldığında; özellikle şehir yaşamındaki kalabalık ortam, çevre kirliliği ve bunlara bağlı birtakım olaylar bireylerde hem fizyolojik hem de psikolojik bir dengesizliğe yol açmakta, bu dengesizliği ortadan kaldırmak için rekreatif etkinliklere ihtiyaç duyulmaktadır. Rekreasyon insanları için bir deşarj aracı ve ruh sağlığının dengeleyici bir unsuru olma özelliği ile giderek bir gereklilik haline geldiği söylenebilir. Özellikle çalışan insan için bu tür etkinliklere başvurmak, onun yeniden enerji kazanması bakımından gereklidir. Gün geçtikçe hayatımıza giren yenilikler eğlence anlayışımızda da kaçış ve korku evi oyunları gibi farklı alternatifler getirmektedir. Kaçış ve korku evi oyunları, adından da anlaşılacağı gibi insanları korku unsuru ile korkuları ile yüzleştirmekte ve onlara bir meydan okumayla birlikte, cesaretlerini sınamalarını sağlama fırsatı vermektedir. Aynı zamanda oyun

içeriğindeki kaçış unsuru sayesinde tam anlamı ile katılımcılara dikkat, çeviklik, esneklik, hızlı düşünme gibi zekâ oyunları oynatarak hem zihinsel hem de fiziksel becerilerini geliştirmektedir. Kaçış ve korku evi oyunlarındaki amaç katılımcıları korkutmak değildir. Bu oyunlardaki asıl amaç her rekreatif faaliyette olduğu gibi katılımcıların boş zamanlarını değerlendirip, eğlendirmek ve haz alarak mutlu olmalarını sağlamaktır. Kaçış ve korku evi ismi her ne kadar bu durumun aksi bir ifadesi gibi duruyor olsa da katılımcılar için benzersiz bir deneyim olduğu söylenebilir.

Kaçış ve korku evi oyunlarının olumsuz yanlarına bakıldığında ise, özellikle ülkemizde kaçış ve korku evi işletmelerinin açılması ve işletilmesi hususunda tam anlamı ile bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Bu durum, şuan aktif olarak faaliyet gösteren birçok işletmenin ruhsatsız ve hatta kaçak olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu yasal düzenleme konusunda hem ruhsat vermekle yetkili yerel yönetimler hem de işletme sahipleri konuyla ilgili yetersiz kalmaktadır. Oysaki ruhsatsız olarak açılan ve varlığını bu şekilde sürdürmeye devam eden işletmeler, yasal olarak denetimden de muaftırlar. Bu nedenle elde edilen gelirden vergi verme gibi bir durumları da söz konusu değildir. Ayrıca yine denetimsizlikten dolayı bu yerlerde iş güvenliğine dair bir tedbirde alınmamaktadır. Özellikle kaçış ve korku evi işletmelerinde oyunlarda kullanılan malzemelere bakıldığında, başta odaları birbirinden ayıran veya bağlayan duvarların ahşap oluşu, plastik malzemeden yapılmış manken, maske vb. oyuncaklar, kamera, hoparlör vb. diğer cihazlara ait elektrik kabloları, kumaş, kauçuk vb. çabuk yanan malzemelerin çok kullanılması, özellikle bu işletmelerde yaşanacak olası bir yangın durumunda yangın tüpü, yangın merdiveni ve acil çıkış gibi yönlendirmelerin olmayışı, oyun esnasında meydana gelebilecek büyük bir felaketin yaşanmasına neden olabilir.

Sonuç olarak kaçış ve korku evi oyunlarının ülkemizde bir sektör olarak ilerlemekte olduğu ve rekreasyon hizmetleri alanında yeni bir girişimcilik fırsatı ortaya koyduğu söyleyebilir. Ancak yasal düzenlemelerin eksikliği ve oyunlara ev sahipliği yapan işletmelerin güvenlik önlemlerini almaları bir gereklilik oluşturmaktadır. Türkiye'deki rekreasyon alanındaki lisans

programları müfredatına kaçış ve korku evi oyunlarına dair içerikler eklenerek turizm işletmeleri başta olmak üzere eğlence ile ilgili diğer sektörler için yeni bir hizmet alanı oluşturacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ardahan, F. (2016). Her Yönüyle Rekreasyon, Ardahan, F. *Serbest Zaman ve Rekreasyon*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ardahan, F. (2017). Açık Alan Rekreasyonu, Ardahan, F. & Kaplan Kalkan, A. *Oyun ve Ritüeller* (s.57-67). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ardıç Çobaner, A. (2013). Sağlık İletişiminde Korku Ögesinin Kullanımı: Sigara Paketlerinde Kullanılan Sigara Karşıtı Görsellerin Gösterge-bilimsel Analizi, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 37, 211-235.
- Argan, M. (2007). *Eğlence Pazarlaması*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Arıkan, Y. (2006). *A'dan Z'ye Tiyatro Kılavuzu*, İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Aslan Karaküçük, S. (2010). Korkunun Kadınları: Cadılar ve Cadıcılık, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 40-64.
- Aytekin, M. (2013). Korku Sinemasında Türler, *Atatürk İletişim Dergisi*, 5, 63-84.
- Balcı, Ş. (2007). Negatif Siyasal Reklamlarda İkna Edici Mesaj Stratejisi Olarak Korku Çekiciliği Kullanımı, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 73-106.
- Bayman, H. (2010). *Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Baysal, S. & Aka, İ.Ç. (2013). Bir Pazarlama Stratejisi Olarak Mutluluk Temasının Markalar Tarafından Kullanılması: Mutluluk Temelli Pazarlama Üzerine Bir Araştırma, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 84-93.
- Brennan, L. & Binney, W. (2010). Fear, Guilt and Shame Appeals in Social Marketing, *Journal of Business Research*, 63, 140-146.
- Buttanrı, M. (2011). *Çeşitli Yönleriyle Tiyatro*, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Canabakan, N. (2017). Korku ve Haz, <http://www.aktuelsikoloji.com/korku-ve-haz-1239yy.htm> adresinden alındı.
- Çakar, S. (2009). Reklamlarda Korku Çekiciliğinin Kullanılması, *Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Çakmak, A.Ç. & Cengiz, H.A. (2016). Eğlence Pazarlaması Kapsamında Tüketicilerin Sinema Filmlerine Yönelik Tercihi ve Tatmin Boyutu Üzerine Bir Araştırma: "Fetih 1453" Filmi Örneği, *Turkish Journal of Marketing*, 1(1), 47-75.
- Çıplak Coşkun, N. & Zöhre, H. (2014). Küreselleşme ve Tüketim Kültürünün Yaygınlaşması Bağlamında Türkiye'de Cadılar Bayramı, *International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(3), 497-506.
- Dalkılıç, E. (2007). Eğlence Parklarının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Kriterleri, *Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*.

- Dinçer, A. (2017). Korku: Dili, Kavramlaşması, Kültürel Boyutu, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(2), 769-798.
- Ergin, M. (2013). *Orhun Kitabeleri*. İstanbul: Boğaziçi yayınları.
- Erol, E.G. (2017). Tv Reklamlarında Korku Çekiciliği Olgusu: 2010-2017 Yılları Arasında Tv Reklamlarına Yönelik Bir Araştırma, *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(2), 55-67.
- Fenomen Psikolojik Danışmanlık ve Eğitim Merkezi (2017). Korku Gecesi, <http://www.psikologankara.net/korku-gecesi-insanlar-neden-korkmak-ister.html> adresinden alındı.
- Fırat, D. (2013). Korkunun Bir Pazarlama Aracı Olarak Uygulanması: İşletmelerin Korku Mesajları İle Tüketicilerin Algısı Arasında Uyum Var Mı, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 5(1), 187-197.
- Hastings, G. & Stead, M. (2004). Fear, Appeals in Social Marketing: Strategic and Ethical Reasons for Concern, *Psychology & Marketing*, 21(11), 961-986.
- Gençöz, T. (1998). Korku: Sebepleri, Sonuçları ve Başetme Yolları, *Kriz Dergisi*, 6(2), 9-16.
- Gül, E. (2018). Adrenalin ve Adrenalin Hormonu Nedir, <http://www.bilgiustam.com/adrenalin-hormonu-nedir/> adresinden alındı.
- İlgin, Ö. (2018). Korku Oyunları: Korkunun Oyuncularla Buluşması <http://www.multiplayer.com.tr/yazi-dizisi/hayatta-kalma-korku-oyun-lari-bolum-1-korkunun-oyuncularla-bulusmasi/2/> adresinden alındı.
- Kabacaoğlu, G. (2016). Korkuyu Arzulamak: Korku Filmleri, Oyunları ve Romanları Üzerine Kısa Bir Analizi, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bülteni*, 4(28), 30-32.
- Kaya, M. (2017). Türk Halk Kültüründe Korku, <https://muharremkayamsusu.tr.gg/Korku.htm> adresinden alındı.
- Kaya, Ş.Ş. (2012). Sahibinden Satılık Korkular: Kadının Korkutulan Özne Olarak İnşasında Medyanın Rolü, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 191-211.
- Kayacı, Ü. (2016). Korkuları Umuda Çevirmek, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bülteni*, 4(28), 44-45.
- Kaynak, S. (2016). Fobiler, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bülteni*, 4(28), 34-35.
- Korku Kurgu. (2018). https://ipfs.io/ipfs/QmT5NvUtoM5nWFfrQdVrFtvGfKfMg7AHE8P34isapyhCxX/wiki/Korku_kurgu.html adresinden alındı.
- Mazıcı, E.T. & Çakı, C. (2018). Adolf Hitler'in Korku Çekiciliği Bağlamında Kamu Spotu Reklamlarında Kullanımı, *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(3), 290-306.
- Nurlu, Ö. & Kuru, O. (2014). Eğitim Fakültesinde Görev Yapan Öğretim Elemanlarının Korku Çekiciliği Kullanma Düzeylerinin Belirlenmesi, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 30, 515-527.

- Oakley, T. (2017). The Growth of Fear Appeals in Advertising, <https://themarketingagenda.com/2014/09/11/the-growth-of-fear-appeals-in-advertising/> adresinden alındı.
- Özdemir, N. (2005). *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özdemir, N.K. (2016). Bizi Esir Eden Korku ve Kaygılarımız, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bülteni*, 4(28), 19-22.
- Öztürk, U. & Sevinç, H. (2017). Korku Pazarlama Çerçevesinde Suriye Hükümeti'nin Silah İthalatını Arttıran Etkenler, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 990-998.
- Papatya, Ş. (2010). Korku Pazarlaması: İronik ve Eleştirel Bir Katkı, *Pazarlama ve İletişim Dergisi*, 31, 3-13.
- Real Escape Game. (2018). <https://realescapegame.com/about/> adresinden alındı.
- Resmi Gazete. (2017). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/08/20050810-4.htm> adresinden alındı.
- Şimşek, G. (2013). Siyasi Olayların Korku Sinemasına Yansımaları, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 264-280.
- Şimşek, K.Y. (2010). Dünya Spor Endüstrisinde Ekstrem Sporların Gelişimi ve Yeri, *CBÜ Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(1). 21-27.
- Şimşek, K.Y. (2010). Türk Ekstrem Sporcularının Spora Katılım Güdülleri Üzerine Nitel Bir Araştırma, *CBÜ Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(3), 107-118.
- Tarihin İlk Korku Filmi. (2018). <https://seeitwatchit.wordpress.com/2014/03/03/tarihin-ilk-korku-filmi/> adresinden alındı.
- Tutar, C. (2015). Türk Korku Sinemasının Yapısal Engelleri: Sosyo-Kültürel Bir Bakış, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 247-274.
- Türk Dil Kurumu, (2017). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5af46b39f0cfc4.17967929 adresinden alındı.
- Türk Dil Kurumu, (2017). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_dlt_vtb&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a4e358cc6b0b9.65647761 adresinden alındı.
- Türk Dil Kurumu, (2018). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_dlt_vtb&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a4e358cc6b0b9.65647761 adresinden alındı.
- Üçhisarlı, C. (2017). İnsanlar Neden Korkutulmak İster, Korkmak İçin Neden Para Öder: <http://www.pazarlamasyon.com/pazarlama/insanlar-korkutulmak-ister-korkmak-icin-para-oder/> adresinden alındı.
- Yaylı, A. (2014). *Rekreasyona Giriş*, Gül, T. *Rekreasyon Olgusuna Temel Yaklaşım*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Makale türü / Article type: Araştırma / Research

Cinsiyet Ayrımcılığının Örgütsel Sapma Davranışları Üzerindeki Etkisinde Öz-Yeterliliğin Aracılık Rolü: Sağlık Kurumlarında Bir Araştırma ¹

The Role of Self-efficacy in the Effect of Gender Discrimination on Organizational Deviance Behaviours: A Study in Health Institutions

Dr. Öğr. Üyesi Müslüme Akyüz

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, muslumeakyuz@hotmail.com; (ORCID: 0000-0002-0922-6191)

Doç. Dr. Kubilay Özyer

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, kozyer@yahoo.com; (ORCID: 0000-0002-9654-7750)

Özet

Cinsiyet ayrımcılığı sosyal hayatın hemen her kademesinde karşımıza çıkan ve daha çok kadınlar aleyhine gelişen bir ayrımcılık türüdür. Örgüt içerisinde çalışana hissettirilen cinsiyet ayrımcılığı algısının hem örgütsel hem de bireysel boyutta etkileri olabilecektir. Örgütsel boyutta çalışanların örgütsel sapma davranışları gösterebileceği düşünülürken, bireysel boyutta ise bu durumun öz-yeterlilik algısını etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu çalışmada kadınlara yönelik cinsiyet ayrımcılığı algısı ve bu algının örgütsel ve bireysel boyuttaki etkileri belirlenmeye ve oluşturulan araştırma modeli ve geliştirilen hipotezler yardımıyla söz konusu etkileşim ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın örneklemini Malatya ilinde sağlık sektöründe çalışan 314 sağlık çalışanı oluşturmaktadır. Analiz sonuçları incelendiğinde, cinsiyet

¹ Bu çalışmanın önemli bir kısmı Müslüme Akyüz'ün "Cinsiyet Ayrımcılığının Örgütsel Sapma Davranışları Üzerindeki Etkisinde Öz-yeterliliğin Aracılık Rolü: Sağlık Kurumlarında Bir Araştırma" başlıklı doktora tez çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

ayrımcılığının örgütsel sapma üzerindeki etkisinde öz-yeterliliğin kısmi aracılık (mediatör) rolü üstlendiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet Ayrımcılığı, Öz-yeterlilik, Örgütsel Sapma Davranışları, Sağlık çalışanları

JEL Sınıflandırması: I1/119

Abstract

Gender discrimination is a type of discrimination that emerges at almost every stage of social life and develops more against women. Gender discrimination perceptions that may be felt in the organization may have effects on both organizational and individual dimensions. While employees at the organizational dimension may exhibit organizational deviations, the self-efficacy perceptions of the individual at the individual dimension may be affected. In this study, it was tried not to test the gender discrimination perception towards women and their effects on the organizational and individual dimensions. The research model and the hypotheses have been used to reveal the relationship. According to the results obtained from the data obtained from 314 health workers, it was determined that self-efficacy under the effect of gender discrimination on organizational deviation has a mediator role.

Key Words: Discrimination, Organization Gender Discrimination, Self- efficacy, Organizational Deviant Behaviours

JEL Classification: I1/119

GİRİŞ

Bireyin örgütünde güvenle çalışabilmesi ve devamında örgütünde en yüksek verimliliği gösterebilmesi için örgütlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu sorumlulukların başında örgütlerin çalışanlarına karşı eşit davranma zorunluluğu gelmektedir. Bunun tam tersi bir durumda yani ayrımcılığının yapıldığı ve çalışanlar tarafından bu ayrımcılığın algılandığı örgütlerde sağlıklı bir örgütsel işleyişinin olmasını beklemek mümkün değildir (Aydın, 2002, s. 60). Bu algı, örgütlerin işleyişi için son derece önemli bir kaynak olan insan kaynağını kaybetme riskini ortaya çıkarabilecektir. Özellikle bilginin ön planda olduğu günümüz dünyasında örgütler yetişmiş ve

kalifiye çalışanlarını kaybetmemek için mutlaka onları önemsemeli ve eşit davranmalıdır (Bhadury, Mighty ve Damar, 2000, s. 144).

Ayrımcılığın özel bir türü olan ve “fırsatların, kaynakların, ödüllerin cinsiyete göre farklı dağılması” (Reskin ve Padavic, 1994, s.13) şeklinde ifade edilen cinsiyet ayrımcılığı sosyal hayatın hemen her kademesinde karşımıza çıkan ve daha çok kadınlara yönelik engeller olarak algılanmaktadır (Blau ve Tatum, 2000, s. 11). Cinsiyet ayrımcılığı gibi olumsuz algılar çalışanın hem bulunduğu örgüte dönük algılarını negatif yönde etkileyebilecek hem de bireysel boyutta yeteneklere olan inancını azaltarak örgütlerde bir takım olumsuz sonuçlara zemin hazırlayabilecektir.

Bu çalışmanın amacı cinsiyet ayrımcılığının örgütsel sapma davranışları üzerindeki etkisinde öz-yeterliliğin aracılık rolünün belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda cinsiyet ayrımcılığı, örgütsel sapma davranışları ve öz-yeterlilik değişkenleri teoriden destek alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Sonrasında yine teoriden destek alınarak hipotezler geliştirilmiş ve değişkenler arasındaki ilişki ve etkiler belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma yerli literatürde “cinsiyet Ayrımcılığı” konusunu inceleyen ve bu kavramın “öz-yeterlilik” ve “örgütsel sapma davranışlarına” etkilerini araştıran nadir çalışmalardan birisidir. Çalışmanın kadın çalışan sayısının fazla olduğu sağlık sektöründe yapılmış olması da üzerinde durulması gereken diğer önemli noktalardan birisidir. Bu minvalde çalışmanın sonuçlarının literatüre katkı, uygulayıcılara ise yol gösterici bazı önemli ipuçları sağlayacağı düşünülmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. 1. Cinsiyet Ayrımcılığı Kavramı

Çalışma hayatı cinsiyet farklılığı olmaksızın çeşitli adaletsiz ve haksız uygulamalar barındırsa da kadınların erkeklere oranla daha dezavantajlı bir durumda olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır (Omay, 2011: 254). Toplumlar erkeğin ve kadının nasıl davranmasını ve hangi rolleri üstlenmesini dahası hangi kişisel özelliklere sahip olması gerektiğini belirleyen biçimsel ve biçimsel olmayan kurallar koymaktadırlar. Konulan bu kurallar kadınların belirli kalıplar

içinde algılanmasına ve belirli önyargılar çerçevesinde değerlendirilmelerine neden olmaktadır (Barutçugil, 2002, s. 77). Ayrıca çalışma hayatı, tipik olarak erkek egemen değerleri benimseyen ve cinsiyete bağlı değerlere itaat eden uygulamaları desteklemektedir. Bu nedenle kadınlar, çalışma ortamında oluşan erkek egemen kültür karşısında bir baskı ile karşı karşıya kalabilmektedir (Appelbaum, Audet ve Miller, 2003, s. 47). Kişisel yetenekler ya da iş performansından daha çok cinsiyete bakılarak yapılan değerlendirmeler (Gutek, Cohen ve Tsui, 1996, s. 792) şeklinde ifade edilen cinsiyet ayrımcılığı sosyal hayatın hemen her kademesinde karşımıza çıkan ve daha çok kadınlar aleyhine gelişen bir ayrımcılık türüdür (Gök, 1993, s. 181-182). Cinsiyet ayrımcılığı kadınların hem sosyal hayatlarını hem de örgütlerin faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyen bir kavramdır (Human Rights ve Equal Opportunity Commision, 2006, s. 2). Bu olumsuz etkileri belirlemeye yönelik bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan elde edilen bazı sonuçlara göre; cinsel ayrımcılığa maruz kalan çalışanların iş tatmini ve örgütsel bağlılığı azaltmakta (Ensher, Grant-Vallone ve Donaldson, 2001, s. 67), iş performansları düşmekte (Dardenne, Dumont ve Bollier, 2007, s. 775) ve buldukları örgütten ayrılma davranışları sergileyebilmektedir (Foley, Ngo ve Loi, 2005, s. 442).

2.2. Öz-yeterlilik Kavramı

Belli bir amaç doğrultusunda, gerçekleştirilen faaliyetlerde, insan başta olmak üzere birçok unsur etkilidir. Bu faaliyetlerin temel kaynağı ise amacı gerçekleştirmek için sarf edilen güçtür. Albert Bandura, bireyin belirli bir davranışı sergilemesi konusunda sarf edeceği bu gücün miktarında etkili anahtar faktörlerden birinin de “öz-yeterlilik” algısı (Bandura, 1997, s. 36) olduğunu ileri sürmüştür. Bandura’ya göre (1982, s. 123) öz-yeterlilik, kişilerin başına gelebilecek güç durumlar karşısında gerekli olan eylemleri ne kadar iyi yapabildiklerine ilişkin yargılarıyla ilgilidir. Yine Bandura’ya göre (1977, s.197) öz-yeterlilik bir inançtır, bu nedenle birey bir görevi yerine getirmek için gerekli olan kapasiteye sahip olduğuna inanır. Öz-yeterlilik algısı bireyin kapasitesinin, başarılarının, güdülerinin ve öz kavramını oluşturan diğer öğelerin bir bileşkesi olup, her türlü davranış girişiminin

başlayıp başlamayacağını, başlayan bir davranışın ise devam edip etmeyeceğini belirleyici güce sahiptir (Yenilmez ve Kakmacı, 2008, s. 4). Günümüzde öz-yeterlilik algısı örgütsel süreçler açısından önemli bir değişkendir. Öz-yeterlilik algı düzeyinin etkilediği bazı değişkenler; performans (Gist, Schwoerer ve Rosen, 1989; Prussia, Anderson ve Manz, 1998; Heslin ve Latham, 2004), iş tatmini (Klassen ve Chui, 2010, s. 741-756; Turcan, 2011, s. 79), liderlik (Paglis ve Green, 2002; Semadar, Robins ve Ferris, 2006) sayılabilir.

2. 3. Örgütsel Sapma Davranışları Kavramı

Modern çalışma hayatının içerisinde yer alan kavramlardan biride örgütsel normlardan sapma davranışlarıdır. Bu kavramın tanımı ve içeriği birçok araştırmacıya göre değişiklik göstermektedir. Bu tanımlardan bazıları, Vardi ve Wiener (1996, s. 153)'e göre örgütsel sapma, “çalışanlar tarafından paylaşılan örgütsel normlara ve sosyal değerlere yönelik kasıtlı davranışlar” olarak belirtilmiştir. Lawrence ve Robinson (2007, s. 378) ise örgütsel sapmayı, “örgüt üyelerinin örgütle ilgili rutin faaliyetlerin işleyişini engellemek için yaptıkları kasıtlı davranışlar” olarak açıklamaktadırlar. Araştırmacılara göre kavramın pek çok tanımı yapılsa da tanımların bulunduğu ortak noktalar da mevcuttur. Bu noktalardan birincisi, örgütsel sapma davranışları çalışanlar tarafından, örgüte ya da örgüt üyelerine yönelik olmasıdır. İkinci ortak nokta, örgütsel sapma davranışları zarar vermek için yapılan davranışları içermektedir. Üçüncüsü ise, örgütsel sapma davranışları istemli olarak yapılan davranışları kapsamaktadır (Avcı, 2008, s. 32-33). Özetle; örgütsel sapma davranışlarını, “örgüt içi kültür tarafından belirlenen, örgüte ilişkin kurallara, normlara, değerlere, beklentilere, örf-adetlere ve yasal düzenlemelere uygun olmayan, örgüte, iş görenlere ve her ikisine birden zarar veren ancak istemli olarak yapılan davranış” şeklinde tanımlamak mümkündür (Arbak, Şanlı ve Çakar, 2004, s. 14; Bennett ve Robinson, 2000, s. 356). Örgütsel verimliliği ve etkinliği tehdit eden kavramlardan biri olan örgütsel sapma davranışları artarken örgütsel adalet algısı azalmakta (Demir, 2011), çalışanların performansı ve örgütsel vatandaşlık davranışlar azalmaktadır (Appelbaum ve Shapiro, 2007, s. 14).

2. 4. Değişkenler Arasındaki Etkileşimler

İnsan davranışlarının, çevreden gelen birçok uyarın ve kişilerin bizzat yaptıkları eylemlerin sonuçları (ödül veya ceza gibi) ile birlikte başkalarını gözlemleme ile değiştiği ve şekil aldığı (Morgan, 1971, s. 63; Büyükkaragöz ve Çivi, 1994, s. 23) öne sürülmektedir. Çevreden gelen uyarılardan biri olan kavramlardan biride cinsiyet ayrımcılığı algısıdır. Bu algı özellikle bireylerin çalışma hayatında etkin rol oynamaktadır. Cinsiyet ayrımcılığı çalışma hayatında bireyler ile ilgili kararlarda bireylerin niteliklerinden veya iş performanslarından ziyade, cinsiyete dayalı olarak algılandığı zaman ortaya çıkmaktadır. Bireyin çalışma hayatındaki iş performansına bakılmadan yapılan bu değerlendirme ile kişi diğer cinsiyetteki çalışanlara göre iş açısından daha dezavantajlı bir konumda olduğuna inanmaktadır (Guttek vd., 1996, s. 809). Bu durum ile karşı karşıya kalan birey de stres hali oluşabilmekte ve yaşanan yüksek stres düzeyleri çalışanları düşük öz-yeterlilik algısına itebilmektedir Cinsiyet ayrımcılığının öz-yeterlilik düzeyini etkilediği yapılan bazı çalışmalar ile de desteklenmiştir. Bu çalışmalardan biri olan Baird'ın (1995, s. 1-84) yaptığı çalışmanın en önemli sonuçlarından bir tanesi de cinsiyet ayrımcılığına maruz kalan çalışanların öz-yeterlilik inançlarının düşük olmasıdır. Kira, Shuwiekh ve Bujold-Bugeaud (2015, s. 2041-2070) ve Grant ve Hennessy'in (2011, s. 1-4) yaptığı çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Verilen bilgiler ışığında, bu çalışma kapsamında H1 aşağıdaki gibi kurulmuştur.

H1: Cinsiyet ayrımcılığı Öz-yeterliliği anlamlı şekilde etkiler.

Cinsiyet ayrımcılığı birçok alanda sosyal davranışı etkileyen bir durumdur (Lobel, 2000, s. 396). Bu alanların örneklerinden birisi de çalışma hayatıdır (Demir, 2011, s. 762). Çalışma hayatında cinsiyet ayrımcılığına daha çok kadınlar maruz kalmaktadır. Kadınlar eğitim, mesleki eğitim ve çalışma olanaklarından erkeklere göre çok daha az yararlanmakta ve çalışmalarını karşılığında düşük ücret almak zorunda kalmaktadırlar (Johansson, Katz ve Nyman, 2001, s. 4). Çalışma hayatında erkek ile aynı işi yapan kadının işe alınma, ücretler, yükselme, terfi, gibi konularda farklı uygulamalara maruz kalmaları kadınlar aleyhine var olan eşitsizliğin göstergeleridir (Mercanlıoğlu,

2009, s. 36). Örgütsel barışın ve çalışma yaşamının kalitesi açısından bir tehlike olan bu tür olumsuz uygulama ve yaklaşımlar ayrıca cinsiyet ayrımcılığı algısını da beraberinde getirmektedir (Cameron ve Lalonde, 2001, s. 60). Bu tür algılamalar, kadın ve erkek iş görenlerin birbirlerine karşı farklı davranışlar sergileyerek kutuplaşmalara yol açabilmekte (Alparslan, 2015, s. 69) ve karşılaşılan ayrımcılık uygulama ve davranışları kişilerin çalışma hayatında örgütsel sapmanın oluşmasında tetikleyici bir oynayabilmektedir. Cinsiyet ayrımcılığı ve örgütsel sapma arasındaki etkileşimi inceleyen çalışmalardan biri olan Anwar, Sarwar, Awan ve Arif'in (2011: 193-197) yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre cinsiyet ayrımcılığı algısına bağlı olarak çalışanların daha fazla örgütsel sapma davranışları gösterdiği belirlenmiştir. Kim, Cohen ve Panter (2015: 1-44) ve Golparvar, Taleb, Abdoli ve Abedini'in (2015: 377-387) yaptığı çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Verilen bilgiler ışığında, bu çalışma kapsamında H2 aşağıdaki gibi kurulmuştur

H2: Cinsiyet ayrımcılığı örgütsel sapmayı anlamlı şekilde etkiler.

Örgütsel ve sosyal psikoloji literatüründe öz-yeterliliğin akademik başarı, çalışma performansı gibi çeşitli tutum ve davranışlar üzerindeki etkileri ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır (Bandura, Caprara, Barbaranelli, Gerbino ve Pastorelli, 2003, s. 769-782). Çalışmalar genelde, öz-yeterliliğin akademik başarı, performans (Brown, Lent, ve Larkin, 1989: 64-75), dönüşümcü liderlik ve işle ilgili tutumları (Walumbwa, Lawler, Avolio, Peng ve Kan, 2005, s. 2-16), işyeri zorbalığının neden olduğu sağlık sorunları (Gemzøe ve Einarsen, 2002, s. 397-405) gibi kavramlarla ilişkisi incelenmiştir. İlk defa Bandura (1977) tarafından ortaya atılmış öz-yeterlilik kavramı daha sonraki dönemlerde Luthans'ın (2002) önemli katkılarıyla farklı bakış açıları kazanmış ve bu gelişmeler ile beraber kavram Luthans'ın ortaya attığı psikolojik sermaye kavramının alt boyutlarından biri olmuştur. Bu açıklamalardan hareketle gerek yerli literatürde gerekse yabancı literatürde öz-yeterlilik ve örgütsel sapma üzerinde yapılmış çalışma sayısı çok az olduğundan iki değişken arasındaki etkileşimi inceleyen çalışmalara atıfta bulunurken psikolojik sermaye ve alt boyutlarının örgütsel sapma üzerindeki

etkilerinden bahsedilecektir. Avey, Wernsing ve Luthans, (2008: 48) tarafından yapılan çalışmada psikolojik sermayenin tüm boyutlarıyla (umut, öz- yeterlilik, iyimserlik ve esneklik) örgütsel sapma üzerinde etkisi belirlenmiştir. Benzer olarak Norman, Avey, Nimnich ve Pigeon (2010: 385) ve Kura, Shamsudin ve Chauhan (2013: 36) yaptıkları çalışmalarda da psikolojik sermayenin tüm boyutlarıyla (umut, öz- yeterlilik, iyimserlik ve esneklik) örgütsel sapma üzerinde etkisi belirlenmiştir. Verilen bilgiler ışığında, bu çalışma kapsamında H3 aşağıdaki gibi kurulmuştur.

H3: Öz-yeterlilik örgütsel sapmayı anlamlı şekilde etkiler.

Çalışma, bireyin faydalı bir sonuç elde edebilmek için bedensel veya zihinsel güç harcayarak yaptığı bir süreçtir. Birey çalışarak, ekonomik, psikolojik, sosyal ve kültürel rolleri açısından doyum sağlayabilmeyi amaçlamaktadır (Adler, 1999: 8). Bütün bu olumlu yönlerine rağmen, pek çok birey için çalışma hayatı ve çalışılan örgüt önemli bir stres faktörü haline gelebilmektedir (Powell ve Simon, 1990: 77). Stres, bireylerin verimlilik, performans ve iş doyum düzeylerinin önemli ölçüde düşmesine ve hatta işten ayrılmalarına neden olabilmektedir (Aydın, 2008: 92). Stresin bireyler üzerindeki tüm bu olumsuz sonuçların yanında, işi kasten yanlış yapma, iş yeri saldırganlığı, bilinçli olarak geri çekilme (işe gitmeme, işe geç gitme vb), işi sabote etme gibi örgüte maliyet unsuru oluşturabilecek, sağlıklı bir örgüt işleyişini bozabilecek hatta örgütlerin varlığını tehlikeye sokabilecek ciddi sorunlara da yol açabilmektedir (Sabuncuoğlu ve Tüz, 1996: 142).

Daha öncede belirtildiği gibi çalışanlarda stres düzeyinin artmasına neden olan kavramlardan biri olan cinsiyet ayrımcılık algısı da hem örgütler üzerinde hem de bireyler üzerinde olumsuz duygular uyandıran bir durumdur. Bu çalışmada cinsiyet ayrımcılığının örgütler üzerindeki etkileri *örgütsel sapma davranışları* ile, birey üzerindeki etkileri ise *öz- yeterlilik* kavramı ile incelenmiştir. Cinsiyet ayrımcılığı, örgütsel sapma ve öz-yeterlilik arasındaki etkileşimi inceleyen çalışmalardan biri olan Gutek vd. (1996: 791) yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre cinsiyet kimliği, cinsiyet ayrımcılığı kendini kontrol edememe gibi durumlar bireylerin stres düzeyini yükselterek, bireylerde öz-yeterliliğin düşmesine ve örgütsel sapmaya yol açmaktadır.

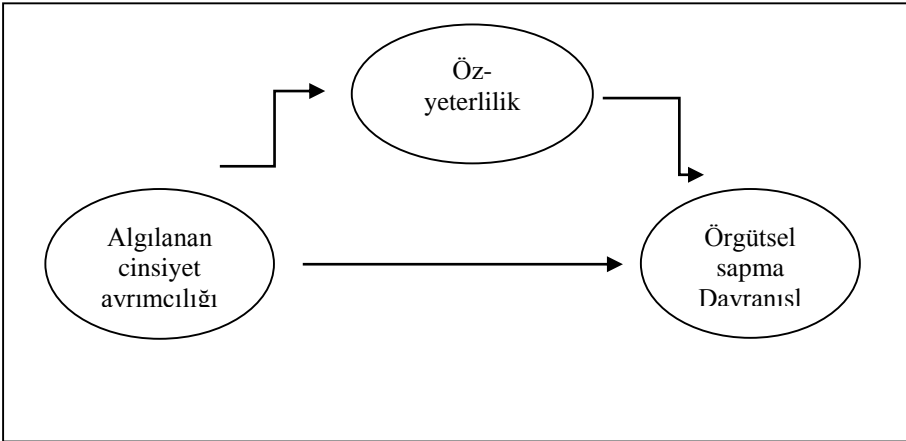
Yamuç ve Türker (2015: 389-423) yaptığı çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Verilen bilgiler ışığında, bu çalışma kapsamında H4 aşağıdaki gibi kurulmuştur.

H4: Cinsiyet ayrımcılığının örgütsel sapma üzerindeki etkisinde öz-yeterliliğin aracılık rolü bulunmaktadır.

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kullanılan Ölçekler

Araştırmanın verileri anket yolu ile toplanmıştır. Araştırmanın modelinde bulunan hipotezleri test etmek amacıyla 3 farklı ölçek kullanılmıştır. Yapılan bu araştırma için kullanılacak ölçeklerin belirlenmesinde, konu ile ilgili önceden geliştirilmiş, uygulama alanı olarak daha çok tercih edilen ve geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş ölçeklerin kullanılması tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm de, araştırmaya katılan çalışanların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, toplam çalışma süresi) 5 adet açık uçlu soru yer almaktadır.

İkinci bölümde ise “cinsiyet ayrımcılığı algısı, öz-yeterlilik düzeyi ve örgütsel sapma davranışları” nı içeren ölçekler yer almaktadır.

Cinsiyet Ayrımcılığı Ölçeği: Bu ölçek Sanchez ve Brock (1996) tarafından geliştirilmiştir. Foley, Hang–Yue ve Wong (2006) tarafından çeşitli araştırmalarda kullanılmıştır. Ülkemizde ise bu ölçeği Onay (2009) bir çalışmada ve Gürsözlü (2012) doktora tez çalışmasında kullanmışlardır. Cinsiyet ayrımcılığı ölçeği toplam 4 madde ve tek boyuttan oluşmaktadır.

Cinsiyet ayrımcılığı ölçeğine açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucuna göre, ölçeğin tek faktörlü yapıya uyum sağladığı belirlenmiştir. Ölçek maddelerinin faktör yükleri 0.87 ve 0.93 arasında olduğu tespit edilmiştir. Güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha katsayısı $\alpha = .89$ olarak tespit edilmiştir.

Örgütsel Sapma Ölçeği: Örgütsel sapmayı ölçmede Bennett ve Robinson’un (2003) geliştirdikleri ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin aslında, örgütsel boyut için 12 ifade, bireyler arası boyut için 7 ifade olmak üzere toplam 19 ifade bulunmaktadır. Ancak Avcı (2008) doktora tez çalışmasında yaptığı ön test ve katılımcılar ile yapılan görüşmeler sonucunda, ölçekteki soru sayısını azaltmak için benzer ifadeleri birleştirmiş, anlaşılmayan ifadeleri çıkartarak örgütsel sapma ölçeğinin orijinal halindeki 19 olan soru sayısını 15 maddelik ölçek haline dönüştürmüştür. Kullanılan örgütsel sapma ölçeğinde, üretkenlik karşıtı boyut için 8 ifade, bireylerarası boyut için ise 7 ifade olmak üzere toplam 15 ifade bulunmaktadır. Yine bu çalışmada Avcı’nın da çalışmasında uyguladığı yöntemden yola çıkarak çalışanların kendilerini değerlendirmelerin de yanlı davranabilecekleri düşünülerek, ölçek iki yönlü olarak ele alınmıştır. Ölçekte bulunan ifadelerden bireyin kendisini değerlendirmesine yönelik (işyeri kurallarına uymam gibi) ifadelerin yanında, iş arkadaşlarını değerlendirmeye yönelik olarak (iş arkadaşlarım işyeri kurallarına uymazlar gibi) ifadeler de kullanılmıştır. Bu şekilde yapılan bir değerlendirme ile çalışanların kendilerini ve iş arkadaşlarını değerlendirmelerinde farklılık olup olmadığını ve örgütsel sapmanın varlığının daha doğru ölçülebileceği test edilmiştir.

Örgütsel sapma davranışı ölçeğine yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda verilerin ölçeğin iki faktörlü yapısına uyum sağladığı ve faktör yüklerinin 0.77 ile 0.93 arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0.96 olarak bulunmuştur.

Öz-yeterlilik Ölçeği: Öz-yeterliliği ölçmek için kullanılan Genelleştirilmiş Öz Yeterlilik Beklentileri Ölçeği Jerusalem ve Schwarzer (1981) tarafından geliştirilmiştir. Orijinal formu ilk olarak 20 madde olan ölçeğin daha sonra 10 maddelik formu oluşturulmuştur (Jerusalem ve Schwarzer, 1992, s. 199). Ölçeğin orijinal dili Almancadır. Ölçeğin Türkçeye çevirisini ilk olarak Yeşilay (1996) tarafından yapmıştır. Orijinal ölçek 4'ü Likert olmasına rağmen Tayfur (2005) çalışmasında ölçeği 5'li Likert olarak kullanmıştır.

Ölçek için yapılan açımlayıcı faktör analizinde faktör yüklerinin 0.51 ile 0.71 arasında ve güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha katsayısı $\alpha = .83$ olarak tespit edilmiştir.

3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklem Seçimi

Bu araştırmanın çalışma alanı, sunulan hizmetlerde büyük oranda insan kaynağına ihtiyaç duyulan ve birden fazla meslek grubunun yan yana çalıştığı sağlık sektörüdür. Buradan hareketle çalışmanın evrenini, çalışmanın yapıldığı tarihte Malatya Kamu Hastaneler Birliği Genel Sekreterliği bünyesinde bulunan ve Devlet hastanelerinde görev yapan yaklaşık 3000 hastane çalışanı oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklem sayısı belirlenirken ise betimsel araştırmalarda minimum sınır olarak kabul edilen evren sayısının %10'u örneklem büyüklüğü olarak kabul edilmiştir (Gay, 1987; Arlı ve Nazik, 2001, s.77). Bu amaçla sağlık çalışanlarına 400 adet anket formu dağıtılmış bunun 361 tanesi geri dönmüş ancak eksik doldurulmalar nedeni ile toplam 314 anket formu kullanılmıştır. Araştırmayı uygulamak için Malatya Kamu Hastaneler Birliği Genel Sekreterliği'nden resmi izin alınırken bürokrasi nedeniyle bazı sorunlar yaşansa da uzun uğraşlar sonucunda izin alınabilmektedir. Bu süreçte kurumun isteği doğrultusunda öz-yeterlilik

ölçeğinden 1 soru, cinsiyet ayrımcılığı ölçeğinden 1 soru anket formundan çıkarılmıştır.

3.4. Araştırma ile İlgili Bulgular

3.4.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Dağılımı

“Demografik Özellikler” bölümünde katılımcıların altı değişkene göre değerlendirilmesi yapılacaktır. Bunlar cinsiyet, yaş, medeni hal, eğitim durumu, meslek ve çalışma süresi değişkenleridir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Dağılımı.

Parametreler	Sayı	%	Parametreler	Sayı	%		
Cinsiyet	Kadın	187	59,6	Evli	233	74,2	
	Erkek	127	40,4	Bekar	81	25,8	
Yaş	20-25	18	5,7	0-5	44	14	
	26-30	64	20,4	6-10	87	27,7	
	31-35	68	21,7	11-15	72	22,9	
	36-40	87	27,7	16-20	48	15,3	
	41-45	50	15,9	21 ve yukarı	63	20,1	
	46-50	14	4,5	Ortaokul	7	2,2	
	50 ve yukarı	13	4,1	Lise	54	17,2	
Meslek	Doktor	40	12,7	Yüksekokul	91	29	
	Hemşire Ebe	140	44,6	Eğitim durumu	Lisans	117	37,3
	Sağlık Tek.	73	23,2	Yüksek lisans	17	5,4	
	Tıbbi Sekreter	28	8,9	Doktora	28	8,9	
	Memur ve diğer tek. çalışan.	33	10,5				

Tablo 1'e göre çalışanların %59,6'sı kadın ve %40,4'ü ise erkeklerden oluşmaktadır. Çalışanlar medeni durumları kapsamında incelendiğinde çalışanların %74,2'sinin evli, eğitim düzeylerine ait veriler incelendiğinde ise %66,2'sinin yüksek okul ve lisans mezunu olarak yükseköğretim eğitimi aldığı görülmektedir. Çalışanlar meslekleri kapsamında incelendiğinde %12,7'sinin doktor, % 44,6'sının hemşire-ebe-sağlık memurlarından, % 23,2'sinin sağlık teknisyeninden oluşturmakta iken, sağlık çalışanları toplam çalışma yılı açısından değerlendirildiğinde ise 6 ile 10 yıl çalışma süresine sahip olanların oranı % 27,7'dir.

3.4.2. Hipotezlerin Test Edilmesi

3.4.2.1. Korelasyon Analizi

Tablo 2'de çalışma kapsamında yer alan değişkenlerin korelasyon analizleri yer almaktadır.

Tablo 2. Araştırma Modelindeki Değişkenlerin Korelasyon Analizi.

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8
Cinsiyet		-.355	.388	.392	.389	.366	.383	.519
ayrımcılığı								
Öz-yeterlilik			-.292	-.319	-.275	-.296	-.300	-.373
Örgütsel sapma çalışanın kendisi (Genel)				.737	.978	.974	.707	.707
Örgütsel sapma çalışma arkadaşları için (Genel)					.723	.715	.978	.960
Örgütsel sapma çalışanın kendisi İçin (Üretkenlik karşıtı)						.905	.727	.691
Örgütsel sapma çalışanın kendisi için (Bireylerarası)							.711	.690
Örgütsel sapma çalışma								.897

arkadaşları için
(Üretkenlik
karşıtı)
Örgütsel sapma
çalışma
arkadaşları için
(Bireylerarası)

Tablo 2 incelendiğinde cinsiyet ayrımcılığı değişkeni ile öz-yeterlilik arasında negatif yönlü ($r = -.355$) bir ilişki var iken örgütsel sapma boyutları ile pozitif yönlü ve güçlü ($r = .388, r = .392, r = .389, r = .366, r = .383, r = .519$) ilişki mevcuttur. Öz-yeterlilik değişkeni ile örgütsel sapma boyutları arasında ise negatif yönlü ve güçlü ($r = -.292, r = -.319, r = -.275, r = -.296, r = -.300, r = .373$) ilişki içerisindedir. Örgütsel sapma değişkeninin alt boyutları olan üretkenlik karşıtı örgütsel sapma (çalışanların kendileri ve çalışma arkadaşları için) ($r = .737, r = .978, r = .974, r = .707, r = .707$) ve bireylerarası örgütsel sapma (çalışanların kendileri ve çalışma arkadaşları için) ($r = .723, r = .715, r = .978, r = .960$) arasında ise pozitif, anlamlı ve güçlü ilişkiden bahsetmek mümkündür. Korelasyon analizinin en önemli ve anlamlı sonucu cinsiyet ayrımcılığı ve örgütsel sapma arasında pozitif ilişkinin tespit edilmesidir. Bu sonuca göre cinsiyet ayrımcılığı yapılan sağlık çalışanlarının yaşadığı olumsuz duygular örgütsel sapma davranışlarında bulunma olasılığını artırmaktadır.

3.4.2.2. Regresyon Analizleri

Uygun bir regresyon modeli oluşturmak için, bir regresyon modelinde çoklu bağımlılık (multicollinearity) analiz edilmelidir. Bunun için tolerans ve varyans etkileme faktörüne (VIF) bakılır (Akman vd., 2008: 108; Ögüt ve Kaplan, 2011: 196). Düşük tolerans ve yüksek VIF değerleri bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı olduğunu gösterir (Kalaycı, 2009: 268). Tablo 3 incelendiğinde bu çalışmada kullanılan değişkenlerde çoklu bağlantı sorunu olmadığı görülmektedir. Zira tüm toleranslar 0,1'den büyük (Özgener ve İraz, 2006: 1362; Ögüt ve Kaplan, 2011: 196) ve varyans etkileme faktörleri (VIF) 5'ten küçüktür (Bozic, 2007: 117).

Tablo 3. Değişkenlerin Tolerans ve Varyans Etkileme Faktörleri (VIF) Değerleri.

Değişkenler	Tolerans	VIF
Cinsiyet ayrımcılığı	0,848	1,179
Öz-yeterlilik	0,625	1,082
Üretkenlik karşıtı örgütsel sapma(çalışanlar kendileri için)	0,184	3,501
Bireylerarası örgütsel sapma (çalışanlar kendileri için)	0,494	2,025
Üretkenlik karşıtı örgütsel sapma (çalışma arkadaşları için)	0,176	3,694
Bireylerarası örgütsel sapma (çalışma arkadaşları için)	0,532	2,881

3.4.2.2.1. Cinsiyet Ayrımcılığının Öz-yeterlilik Üzerindeki Etkisi

Hipotez 1: Çalışanların algıladıkları cinsiyet ayrımcılığının öz-yeterlilik üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

Tablo 4. Cinsiyet Ayrımcılığının Öz-yeterlilik Üzerindeki Etkisi: Regresyon Testi Sonuçları.

Bağımsız değişken	Bağımlı değişken	R ²	F	P	β	T
Cinsiyet Ayrımcılığı	Öz-yeterlilik	0,13	44,89	0,000	-0,36	-6,70

Cinsiyet ayrımcılığının öz-yeterlilik üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan regresyon testinin sonuçları Tablo 4’de verilmiştir. Tabloya göre cinsiyet ayrımcılığı öz-yeterliliğin toplam varyansının yaklaşık % 13’ünü açıklamaktadır. Yine Tablo 4’e göre Hipotez 1, desteklenmiştir (p<.05). Cinsiyet ayrımcılığının öz-yeterlilik düzeyi üzerindeki etkisinin zıt yönlü olması (β= -.36) sebebiyle, çalışanların cinsiyet ayrımcılığı algısı arttıkça, öz-yeterlilik düzeyi azalmaktadır (Hipotez 1- KABUL).

3.4.2.2.2. Cinsiyet Ayrımcılığının Örgütsel Sapma Üzerindeki Etkisi

Hipotez 2: Çalışanların algıladıkları cinsiyet ayrımcılığının örgütsel sapma davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

Hipotez 2 alt hipotezleri ile birlikte incelenecektir. Bunlar;

Hipotez 2a: Çalışanların algıladığı cinsiyet ayrımcılığının üretkenlik karşıtı ve bireylerarası örgütsel sapma (çalışanların kendileri için) davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

Hipotez 2b: Çalışanların algıladığı cinsiyet ayrımcılığı üretkenlik karşıtı ve bireylerarası örgütsel sapma (çalışma arkadaşları için) davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

Tablo 5. Cinsiyet Ayrımcılığının Üretkenlik Karşıtı Örgütsel Sapma ve Bireylerarası Örgütsel Sapma (çalışanların kendileri ve çalışma arkadaşları için) Üzerindeki Etkisi: Regresyon Testi Sonuçları

Bağımsız değişken	Bağımlı değişken	R²	F	P	β	T
Cinsiyet Ayrımcılığı	Üretkenlik karşıtı örgütsel sapma (çalışanlar için)	0,15	55,78	0,000	0,39	7,47
	Bireyler arası örgütsel sapma (çalışanlar için)	0,13	48,29	0,000	0,37	6,95
	Üretkenlik karşıtı örgütsel sapma (çalışma arkadaşları için)	0,15	53,67	0,000	0,38	15,91
	Bireyler arası örgütsel sapma (çalışma arkadaşları için)	0,27	115,02	0,000	0,52	10,72

Tablo 5’te de görüldüğü üzere cinsiyet ayrımcılığı, üretkenlik karşıtı örgütsel sapmanın (çalışanların kendileri için) toplam varyansının % 15’ini, bireylerarası örgütsel sapmanın (çalışanların kendileri için) % 13’ünü açıklamaktadır. Yine Tablo 5’e göre Hipotez 2a ve 2b desteklenmiştir ($p < .05$).

Cinsiyet ayrımcılığının üretkenlik karşıtı örgütsel sapma ve bireylerarası örgütsel sapma (çalışanların kendileri için) davranışları üzerindeki etkisinin aynı yönlü olması ($\beta = .39$, $\beta = .37$) sebebiyle, çalışanların cinsiyet ayrımcılığı algısı arttıkça, üretkenlik karşıtı örgütsel sapma ve bireylerarası örgütsel sapma (çalışanların kendileri için) davranışları da artmaktadır (Hipotez 2a ve 2b KABUL).

Yine Tablo 5'e göre cinsiyet ayrımcılığı, üretkenlik karşıtı örgütsel sapmanın (çalışma arkadaşları için) toplam varyansının yaklaşık % 15'ini ve bireylerarası örgütsel sapmanın (çalışma arkadaşları için) % 27'sini açıklamaktadır. Tabloya göre Hipotez 2c ve 2d desteklenmiştir ($p < .05$). Cinsiyet ayrımcılığının üretkenlik karşıtı örgütsel sapma ve bireylerarası örgütsel sapma (çalışma arkadaşları için) davranışları üzerindeki etkisinin pozitif yönlü olması ($\beta = .38$, $\beta = .52$) sebebiyle, çalışanların cinsiyet ayrımcılığı algısı arttıkça, daha fazla üretkenlik karşıtı örgütsel sapma ve bireylerarası örgütsel sapma (çalışma arkadaşları için) davranışlarında buldukları tespit edildi.

3.4.2.2.3. Öz-yeterliliğin Örgütsel Sapma Üzerindeki Etkisi

Hipotez 3: Çalışanların öz-yeterlilik düzeyinin örgütsel sapma üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

Hipotez 3 alt hipotezleri ile birlikte incelenecektir. Bunlar;

Hipotez 3a: Çalışanların öz-yeterlilik düzeyinin üretkenlik karşıtı ve bireylerarası örgütsel sapma (çalışanların kendileri için) davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

Hipotez 3b: Çalışanların öz-yeterlilik düzeyinin üretkenlik karşıtı ve bireylerarası örgütsel sapma (çalışma arkadaşları için) davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

Tablo 6. Cinsiyet Ayrımcılığının Üretkenlik Karşıtı Örgütsel Sapma ve Bireylerarası Örgütsel Sapma (çalışanların kendileri ve çalışma arkadaşları için) Üzerindeki Etkisi: Regresyon Testi Sonuçları.

Bağımsız değişken	Bağımlı değişken	R ²	F	P	β	T
-------------------	------------------	----------------	---	---	---------	---

Öz- yeterlilik	Üretkenlik karşıtı örgütsel sapma (çalışanların kendileri için)	0,07	25,45	0,000	-0,27	-5,04
	Bireyler arası örgütsel sapma (çalışanların kendileri için)	0,08	30,00	0,000	-0,29	-5,48
	Üretkenlik karşıtı örgütsel sapma (çalışma arkadaşları için)	0,09	30,90	0,000	-0,30	-5,56
	Bireyler arası örgütsel sapma (çalışma arkadaşları için)	0,10	36,67	0,000	-0,32	-6,05

Tablo 6’da görüldüğü üzere öz-yeterlilik, üretkenlik karşıtı örgütsel sapmanın (çalışanların kendileri için) toplam varyansının % 7,5’ini ve bireylerarası örgütsel sapmanın (çalışanların kendileri için) % 8’ini açıklamaktadır. Yine Tablo 7’ye göre Hipotez 3a ve 3b desteklenmiştir ($p < .05$). Öz-yeterliliğin üretkenlik karşıtı örgütsel sapma ve bireylerarası örgütsel sapma (çalışanların kendileri için) davranışları üzerindeki etkisinin zıt yönlü olması ($\beta = -.27$, $\beta = -0.29$) sebebiyle, çalışanların öz-yeterlilik düzeyi azaldıkça, üretkenlik karşıtı örgütsel sapma ve bireylerarası örgütsel sapma (çalışanların kendileri için) davranışları artmaktadır (Hipotez 3a ve 3b KABUL).

Yine Tablo 6’a göre öz-yeterlilik, üretkenlik karşıtı örgütsel sapmanın (çalışma arkadaşları için) toplam varyansının % 9’unu ve bireylerarası örgütsel sapmanın % 10’unu (çalışma arkadaşları için) açıklamaktadır. Tablo 6’ya göre Hipotez 3c ve 3d desteklenmiştir ($p < .05$). Öz-yeterliliğin üretkenlik karşıtı örgütsel sapma ve bireylerarası örgütsel sapma (çalışma arkadaşları için) davranışları üzerindeki etkisinin zıt yönlü olması ($\beta = .30$, $\beta = -0.32$) sebebiyle, çalışanların öz-yeterlilik düzeyi azaldıkça, üretkenlik karşıtı örgütsel sapma ve bireylerarası örgütsel sapma (çalışma arkadaşları için) davranışları artmaktadır (Hipotez 3c ve 3d KABUL).

3.4.2.2.4. Cinsiyet Ayrımcılığının Örgütsel Sapma (Genel) Üzerindeki Etkisinde Öz-yeterliliğin Aracılık Rolü

Öz-yeterliliğin cinsiyet ayrımcılığı ile örgütsel sapma arasındaki ilişkide ara değişken etkisini test etmek üzere, Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen üç aşamalı regresyon analizi kullanılmıştır. Bu kapsamda yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonuçları aşağıda değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Hipotez 4: Çalışanların algıladıkları cinsiyet ayrımcılığının örgütsel sapma davranışı üzerindeki etkisinde öz-yeterlilik aracılık rolü üstlenmektedir.

Tablo 7. Cinsiyet Ayrımcılığının Örgütsel Sapma (Genel) Üzerindeki Etkisinde Öz-yeterliliğin Aracılık Rolü.

Birinci Basamak Regresyon Analizi Sonuçları (Model 1)			
Bağımlı Değişken: Örgütsel Sapma			
Bağımsız Değişken: Cinsiyet Ayrımcılığı	β	t	p
R=0.42 Düzeltilmiş R ² =0.17 F=66.02	0,42	8,12	0,000
p=0.000			
İkinci Basamak Regresyon Analizi Sonuçları (Model 2)			
Aracı Değişken: Öz-yeterlilik			
Bağımsız Değişken: Cinsiyet Ayrımcılığı	β	t	p
R=0.35 Düzeltilmiş R ² =0.12 F=44.89	-0,35	-6,70	0,000
p=0.000			
Üçüncü Basamak Regresyon Analizi Sonuçları (Model 3)			
Bağımlı Değişken: Örgütsel Sapma			
Bağımsız Değişkenler: Cinsiyet Ayrımcılığı	β	t	p
Öz-yeterlilik	0,35	6,41	0,000
R= 0.46 Düzeltilmiş R ² = 0.21 F= 41.69	-0,20	-3,81	0,000
p=0.000			

Tablo 7’de cinsiyet ayrımcılığının örgütsel sapma üzerindeki etkisinde öz yeterliliğin aracılık rolü incelenmiştir. Herhangi iki değişken arasındaki ilişkide diğer bir değişkenin aracılık etkisini analiz etmek için, aracı değişken ile bağımlı değişkenin etkileşimine de bakmak gerekmektedir (Baron ve

Kenny; 1986: 1184). Modelde görüldüğü üzere cinsiyet ayrımcılığının örgütsel sapma üzerindeki etkisinde öz yeterliliğin aracılık rolü anlamlı çıkmıştır ($p=0.000<.05$). Bu sonuca göre öz-yeterliliğin, cinsiyet ayrımcılığı ile örgütsel sapma arasındaki etkileşimde kısmi aracılık rolü bulunmaktadır (Hipotez 4 – KISMİ ARACILIK).

Cinsiyet ayrımcılığı ve öz-yeterliliğin birlikte yer aldığı bu modelde, öz-yeterliliğin örgütsel sapmayı açıklarken anlamlı bir etkisinin olduğu ($\beta= -0.20, p<0.000$), ilişkilerde cinsiyet ayrımcılığının örgütsel sapmayı açıklarken anlamlı olma düzeyini korumasına rağmen etkisinin azaldığı ($\beta= 0.35, p<0.00$) görülmüştür. Analiz sonuçlarından yola çıkılarak, öz-yeterliliğin, cinsiyet ayrımcılığı ile örgütsel sapma arasında kısmi aracılık rolünün olduğu söylenebilir. Ancak, bu aracı etkiden söz etmek için yeterli değildir. Kesin sonuca ulaşmak için, Beta (β) değerlerindeki azalma miktarının anlamlılığının tespit edilmesi gerekir. Beta değerlerindeki azalma miktarının anlamlılık düzeyi ise Sobel Testi (1982) kullanılarak yapılmıştır. Yapılan Sobel testine göre Sobel Testi: 3.323; Standart Hata: 0.076; p: 0.000 olarak hesaplanmıştır. Sobel testinden elde edilen sonuca göre, öz-yeterlilik modele dâhil edildiğinde cinsiyet ayrımcılığının örgütsel sapma üzerindeki etkisi 0.42 den 0.35'e düşmüş ve gerçekleşen bu düşüşün anlamlı olduğu hesaplanmıştır. Bu noktadan sonra, öz-yeterliliğin cinsiyet ayrımcılığı ve örgütsel sapma davranışları arasında kısmi aracı etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, H4 kabul edilmiştir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Örgüt içerisinde cinsiyet ayrımcılığına maruz kaldıklarını anladıkları anda çalışanlarda örgüte karşı olumsuz duygular gelişebilecektir. Cinsiyetleri nedeniyle engellendiklerini düşünen çalışanlar tepki olarak örgütsel sapma davranışları gösterebileceklerdir. Bu da örgütün etkinlik ve verimliliği üzerinde olumsuz etkiler yaratacak ve örgüte bir maliyet unsuru olacaktır. Örgüte verilen bu zararlar yanında cinsiyet ayrımcılık algısı nedeniyle bireyler de zarar görecek ve bireylerin bir sorunla karşılaştıklarında ne kadar direneceklerini ve ne kadar çaba harcayacaklarını belirleyen (Akgündüz, 2013, s. 182) kavramlardan biri olan öz-yeterlilik inançları da bu durumdan

etkilenecektir. Sağlık çalışanları ile gerçekleştirilen bu çalışmanın temel amacı, cinsiyet ayrımcılığının örgütsel sapma davranışları üzerindeki etkisinde öz-yeterliliğin aracılık rolünü tespit etmektir.

Araştırmadan elde edilen sonuçların, araştırmanın nihai modeliyle iyi uyum gösterdiği belirlenmiştir. Araştırma bulguları değerlendirildiğinde, cinsiyet ayrımcılığının öz-yeterlilik üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Bu bulgular, literatürdeki Hofstede (1983), Baird (1995), Gutek vd. (1996), Coutinho ve Woolery (2004), Grant ve Hennessy (2011) ve Kira vd. (2015) gibi sınırlı sayıdaki çalışmanın sonuçları ile örtüşmektedir. Benzer şekilde araştırma bulguları, cinsiyet ayrımcılığı çalışanların kendileri ve çalışma arkadaşları için örgütsel sapma (üretkenlik karşıtı ve bireylerarası örgütsel sapma) boyutlarını anlamlı şekilde etkilediğini göstermektedir. Ulaşılan bu sonuçlar, Demir ve Tütüncü (2010), Anvar vd. (2011), Kim vd. (2015), Golparvar vd. (2015) gibi çok sayıdaki ampirik çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Çalışmada ulaşılan bir diğer sonuç ise çalışanların öz-yeterlilik düzeyi ile örgütsel sapma davranışları arasında ters yönlü bir etkileşim olduğu ve öz-yeterliliğin örgütsel sapmayı artırdığı belirlenmiştir.

Bu bağlamda araştırma bulgularına dayanarak cinsiyet ayrımcılığının örgütsel sapma davranışları üzerindeki etkisinde öz-yeterlilik algısının “kısmi aracılık” rolünün olduğu anlaşılmaktadır. Cinsiyet ayrımcılığı ile örgütsel sapma üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu, ayrıca öz-yeterliliğin bu etkiyi güçlendirici bir değişken olduğu söylenebilir. Dolayısıyla örgütlerde örgütsel sapmanın azaltılabilmesi için cinsiyet ayrımcılığı ve öz-yeterlilik birlikte ele alınması gereken değişkenler olduğu belirtilebilir.

Bu çalışma sonucunda cinsiyet ayrımcılığı uygulamalarının örgütsel sapma üzerindeki etkisinde öz-yeterliliğin kısmi aracılık rolü üstlendiği tespit edilmiştir. Bu sebeple hem uygulayıcı hem de araştırmacıların cinsiyet ayrımcılığının örgütler için önemli bir olduğunu kabul edip, bu duruma bağlı olarak örgütlerde cinsiyet ayrımcılık algılarının azaltılmasına yönelik çalışmaların yapılması (etik kurulların kurulması, cinsiyet ayrımcılığıyla karşılaşan çalışanların gerekli şikâyetle bulunabilmesi için birimlerin oluşturulması gibi) gerekmektedir. Yöneticilerin ise cinsiyet ayrımcılığı

uygulamalarının varlığını tespit etmeye yönelik araştırmalar yapmalı, hangi tür davranışların cinsiyet ayrımcılığı kapsamına girdiğini belirlemeli ve ayrımcılığın olmadığı örgüt kültürünün oluşturulması için çaba göstermelidir. Bunun yanında bütün alan araştırmalarında olduğu gibi bu araştırmanın da bazı kısıtları/sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırmanın tek bir sektör ve tek bir ilde yapılmış olması bu araştırmanın temel sınırlılığıdır. Bu nedenle yapılacak değerlendirmeler belli bir noktada kalmaktadır. Bir bütün olarak konuya yönelik bakış açısını değerlendirebilmek için, araştırmacıların araştırma konusu ile ilgili farklı şehirlerde, farklı sektörlerde, farklı zaman dilimlerinde ve farklı değişkenlerle bu tür çalışmaları yapması örgütlere, topluma ve yöneticilere önemli ipuçları sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (1999). *Normal Yaşamda ve İş Yaşamında Psikolojik Aktivite*. İstanbul: Say Yayınevi.
- Akgündüz, Y. (2013). Konaklama İşletmelerinde İş Doyumu, Yaşam Doyumu ve Öz Yeterlilik Arasındaki İlişkinin Analizi. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 11, No. 1. 180-204.
- Akman, G. Özkan, C. ve Eriş, H. (2008). Strateji odaklılık ve firma stratejilerinin firma performansına etkisinin analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 7 (13): 93-115.
- Alparslan, A.M. Çetinkaya, Ö. Bozkurt, A. (2015). İşletmelerde Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadın Çalışanların Sorunları. *MAKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2. Yıl: 2. Sayı: 3. s. 66-83.
- Anwar, M. N. Sarwar, M. Awan, R. N. and Arif, M. İ. (2011). Gender differences in Workplace Deviant Behavior of University Teachers and Modification Techniques. *International Education Studies*, Vol: 4. No: 1.
- Appelbaum, Steven H. Audet, L. and Miller, Joanne C. (2003). Gender and Leadership? Leadership and Gender? A Journey Through The Landscape of Theories. *Leadership & Organization Development Journal*.
- Appelbaum, S. H. ve Shapiro B. T. (2007). Diagnosis and Remedies for Deviant Workplace Behaviors. *Journal of American Academy of Business*. Vol.9(2): 14- 15.
- Arbak, Y. Şanlı, A. Y. Çakar, U. (2004). İşyerinde sapkın davranış: akademik personel üzerinde yerel bir tanım ve tipoloji çalışması. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4 Sayı:1. 5-24.
- Arlı, M. ve Nazık, H. (2001). *Bilimsel araştırmaya giriş*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- Avcı, N. (2008). *Konaklama işletmelerinde örgütsel öğrenme, iş tutumları ve örgütsel sapma arasındaki ilişkinin analizi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı. Doktora Tezi. İzmir.
- Avey, J. Wernsing, T. Luthans, F. (2008). Can Positive Employees Help Positive Organizational Change? Impact of Psychological Capital and Emotions on Relevant Attitudes and Behaviors. *The Journal of Applied Behavioral Science*. 44 (1): 48- 70.
- Aydın, İ. (2008). *İş Yaşamında Stres*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aydın, İ. P. (2002). *Yönetmel, Mesleki ve Örgütsel Etik*, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Baird, C. M. (1995). *Perceived Gender Discrimination Among Academic Woman: Psychological Effects and Coping*, Massey University Psychology department master of thesis. ss: 1- 84
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, (84): 191–215.
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy Mechanism In Human Agency. *American Psychologist*, C: 37. No:2. 122-147.
- Bandura, A. (1997). *Self Efficacy: The Exercise of Control*, Newyork: W. H. Freeman and Company. . s.14-15.
- Bandura, A. Caprara, G. V. Barbaranelli, C. Gerbino, M. ve Pastorelli, C. (2003). Role of Affective Self-Regulatory Efficacy in Diverse Spheres of Psychosocial Functioning. *Child Development*, (74): 769–782.
- Barutçugil, İ. (2002). *İş Hayatında Kadın Yönetici*, İstanbul: Kariyer Yayınları.
- Bennett, R.J. and Robinson, S.L. (2000). Development of a measure of workplace deviance. *Journal Of Applied Psychology*, Vol: 85. No:3. 349-360.
- Bennett, R.J. and Robinson, S.L. (2003). *The past, present, and future of workplace deviance research*, (Ed: J.S. Greenberg). In: Organizational behavior: the state of the science. Lawrence Erlbaum Associate. USA. 247-282.
- Bhadury, J. Mighty, J E. and Damar, H. (2000). Maximizing Workforce Diversity in Project Teams: A Network Flow Approach. *The International Journal of Management Science*, (28): 143-153.
- Blau, G. and Tatum, D. (2000). Correlates of Perceived Gender Discrimination For Female Versus Male Medical Technologists. *Sex Roles: A Journal of Research*, 43(1/2): 105-118.
- Bozic, L. (2007). The effects of market orientation on product innovation. *Croatian Economic Survey*, (9): 107-124.

- Brown, S. D. Lent, R. W. and Larkin, K. C. (1989). Self efficacy as a Moderator of Scholastic Aptitude-Academic Performance Relationships. *Journal of Vocational Behavior*, 35(1): 64–75.
- Büyükkaragöz, S. ve Çivi, C. (1994). *Genel Öğretim Bilgisi*, Konya: Atlas Kitabevi.
- Cameron, J.E. and Lalonde, R.N. (2001). Social identification and gender-related ideology in women and men. *British Journal of Social Psychology*, (40): 59-77.
- Coutinho, S. A. and Woolery, L. M. (2004). The need for cognition and life satisfaction among college students. *College Student Journal*, 38 (2): 203-206.
- Dardenne, B., Dumont, M. ve Bollier, T. (2007). Insidious Dangers of Benevolent Sexism: Consequences for Women’s Performance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(5), 764-779.
- Demir, M. ve Tütüncü, Ö. (2010). Ağırlama İşletmelerinde Örgütsel Sapma ile İşten Ayrılma Bilimi Arasındaki İlişki. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(1): 64-74.
- Demir, M. (2011). İş yaşamında ayrımcılık: Turizm sektörü örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:8. Sayı:1. 760-784.
- Ensher, E., Grant-Vallone, E. ve Donaldson, S. (2001). Effects of Perceived Discrimination on Job Satisfaction, Organizational Commitment, Organizational Citizenship Behavior, and Grievances. *Human Resource Development Quarterly*, 12(1), 53-72.
- Foley, S. Ngo, H.Y. and Wong, A. (2006). Perceptions of Discrimination and Justice: Are There Gender Differences in Out Comes. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, (Akt: Onay M. 2009). Algılanan Cinsiyet Ayrımcılığının Sonuçları ve Konuyla İlgili Ampirik Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 9 (4): 1101-1125.
- Gay, L. R. (1987) *Educational Research: Competencies for Analysis and Application*. 3rd.edn. London: Merrill Publishing.
- Gemzøe Mikkelsen, E. and Einarsen, S. (2002). Relationships between Exposure to Bullying at Work and Psychological and Psychosomatic Health Complaints: The Role of State Negative Affectivity and Generalized Self-Efficacy. *Scandinavian Journal of Psychology*, (43): 397–405.
- Gist, M. E., Schwoerer, C.E. & Rosen, B. (1989). Effects of Alternative Training Methods on Self-Efficacy and Performance in Computer Software Training. *Journal of Applied Psychology*, 74, 6, 884–891.
- Golparvar, M. Taleb, M. Abdoli and F. Abedini, H. (2015). Stress Coping Styles Moderating the Relationship Between Job Stress and Deviant Behaviors:

- Some Gender Discriminations. *American Journal of Economics, Finance and Management*, Vol: 1. No: 5. 377-387
- Gök, F. (1993). *Türkiye 'de Eğitim ve Kadınlar, 1980'ler Türkiye 'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, (Der: Şirin Tekeli). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Grant, D. Hennessy, C. (2011). Age and Gender Discrimination . *Social Policy and Social Work (SWAP)*, Erişim adresi: www.swap.ac.uk (e-dergi: The Higher Education Academy)
- Guttek, [Barbara A.](#), B.A. Cohen, Aaron, G. and Tsui, A. (1996). 2Reactions to Perceives Discrimination. *Human Relations*, 49(6): 791-814.
- Gürsözlü, S. (2012). *Cinsiyet Rolü ve Örgütsel Yansımaları Üzerine Bir Araştırma*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD Yönetim Organizasyon Bilim Dalı. Yayınlanmış Doktora Tezi. İstanbul.
- Heslin, P. A. & Latham, G.P. (2004). The Effect of Upward Feedback on Managerial Behavior. *Applied Psychology: An International Review*, 53 (1), 23–37.
- Hofstede, G.(1983). The Cultural Relativity Of Organizational Practices And Theories. *Journal Of International Business Studies (Pre-1986)*, Fall. 14, 000002; *Abi/Inform Global*. s. 75.
- Human Rights and Equal Opportunity Commission. (2006). Erişim adresi: www.humanrights.gov.au.
- Johansson, M. K. Katz, and Nyman, H. (2001). Wage Differentials and Gender Discrimination Changes in Sweden 1981-1998. *Research Papers in Economi, No. 15, Stockholm University, Department of Economics*.
- Jerusalem, M. ve Schwarzer, R. (1981). The General Self-Efficacy Scale (GSE) Erişim adresi: www.web.fu.berlin.de/Tuurish_General_SelfEfficacy_Scale/hauptteil_general_self-Efficac_scale.htm
- Jerusalem, M. ve Schwarzer, R. (1992). Self-efficacy as a resource factor in stress appraisal processes. (Ed: R. Schwarzer). *Self-efficacy: Thought Control of Action*, Washington: DC: Hemisphere. 195-213.
- Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 2.Basım. Ankara: Asil Kitabevi. s. 426.
- Kim, Y. Cohen, T. R. and Panter, A. T. (2015). The reciprocal relationship between counterproductive work behavior and workplace mistreatment: Its temporal dynamics and boundary conditions. *Paper presented at the annual meeting of the Interdisciplinary Network for Group Research (INGroup)*, Pittsburgh, PA.

- Kira, A. İ. Shuwiekh, H. and Bujold-Bugeaud, M. (2015). Gender Discrimination (GD): A Conceptual Trauma-Based Framework for GD and the Development of Gender Discrimination Inventory. *Scientific Research Publishing*, (6): 2041-2070.
- Klassen, R. M. ve Chiu, M. M. (2010). Effects on Teachers' Self-Efficacy and Job Satisfaction: Teacher Gender, Years of Experience, and Job Stress. *Journal of Educational Psychology*. 102(3), 741–756.
- Kura, M. K. Shamsudin, M.F. Chauhan, A. (2013). Self-regulatory Efficacy as Potential Moderator on the Relationship Between Organisational Formal Controls, Perceived Group Norms and Workplace Deviance: A Proposed Framework. *Jurnal Teknologi, Social Sciences*. 64(2): 33–38.
- Lawrence, T.B. and Robinson, S.L. (2007). Ain't Misbehavin: Workplace Deviance as Organizational Resistance. *Journal of Management*, 33(3): 378-394.
- Lobel, T.E. (2000). Gender Discrimination as a Function of Stereotypic and Counterstereotypic Behavior: A Cross-Cultural Study. *Sex Roles: A Journal of Research*, 43(5/6): 395-403.
- Mercanlioğlu, Ç. (5-7 Mart 2009). Cinsiyete dayalı eşitsizlik kadın yöneticilerin iş ve özel hayatlarını dengeleme zorlukları ve bedelleri. *Uluslararası – Disiplinler Arası Kadın Çalışmaları Kongresi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi*. 35–44.
- Morgan, W. J. (1971). Convection plumes in the lower mantle. *Nature* 230, (5288): 42– 43.
- Norman, S. M. Avey, J. B. Nimnicht, J. L. Pigeon, N. G. (2010). The Interactive Effects of Psychological Capital and Organizational Identity on Employee Organizational Citizenship and Deviance Behaviors. *Journal of Leadership & Organizational Studies*. 17(4): 380-391.
- Omay, U. (2011). Kadınlar ve Yedek İşgücü Ordusu: Perçinci Rosie Örneği. 12. *Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi Bildiriler Kitabı*, Ankara: Türk-İş Yayınları. 250 – 274.
- Öğüt, A. Kaplan, M. (2011). Otel İşletmelerinde Etiksel İklim Algılamaları ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin Analizi: Kapadokya Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30): 191-206.
- Özgener, Ş. ve İraz, R. (2006). Customer relationship management in small-medium enterprises: The case of Turkish tourism industry. *Tourism Management*, (27): 1356-1363.
- Paglis, L.L. & Green, S.G. (2002). Leadership Self-Efficacy and Managers' Motivation for Leading Change. *Journal of Organizational Behavior*, 23, 215–235.

- Powell, T.ve Simon, Enright S. (1990). *Anxiety and Stress Management*. Routledge.London.
- Prussia, G.E., Anderson, J.S. & Manz, C.C. (1998). Self-Leadership and Performance Outcomes: The Mediating Influence of Self-Efficacy. *Journal of Organizational Behavior*, 19, 523–538.
- Reskin, BF and Padavic, I. (1994). *Women and Men at Work*, London: Pine Forge Press. Thousand Oaks.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (1996). *Örgüt Psikolojisi*, Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Sanchez, Juan I. and Brock P. (1996). Outcomes of Perceived Discrimination among Hispanic Employees: Is Diversity Management a Luxury or a Necessity?. *The Academy of Management Journal*, Vol: 39. No. 3. 704-719.
- Semadar, A., Robins, G. & Ferris, G.R. (2006). Comparing the Validity of Multiple Social Effectiveness Constructs in the Prediction of Managerial Job Performance. *Journal of Organizational Behaviour*, 27, 443–461.
- Tayfur, Ö. (2005). *Antecedents of Feedback Seeking Behavior*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Sosyal Bilimler Enstitüsü Aile Psikolojisi İkinci Öğretim Tezsiz Yüksek Lisans Programı. Ankara.
- Turcan, H.G. (2011). *İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Öz-yeterlilik Algıları ile İş Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri ABD Eğitim Yönetimi Teftişi. Planlaması ve Ekonomisi BD Yüksek Lisans Tezi. Konya.
- Vardi, Y. and Wiener, Y. (1996). Misbehavior in organizations: a motivational framework, *Organization Science*, Vol: 7. No:2. 151-165.
- Walumbwa, F. O. Lawler, J. J. Avolio, B. J. Peng, W. and Kan, S. (2005). Transformational Leadership and Work-Related Attitudes: The Moderating Effects of Collective and Self-Efficacy Across Cultures. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 11(3): 2–16.
- Yamuç, V.A. ve Türker, D. (2015). 'Örgütsel Stres Kaynaklarının Analizi: Bir Üretim İşletmesinde Kadın Ve Erkek Çalışanlar Üzerine İnceleme'. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. Cilt: 13. Sayı: 25. 389-423.
- Yenilmez, K. Kakmacı, Ö. (2008). İlköğretim Matematik Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Öz Yeterlilik İnanç Düzeyleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 9. Sayı: 2. 1-21.
- Yeşilay, A. (1996). *Genelleştirilmiş Öz Yetki Beklentisi*. Erişim adresi: <http://userpage.fuberlin.de/~health/turk.htm>

Makale türü / Article type: Araştırma / Research

Artan Küresel Isınma ve Duyarsızlaşan Küresel Politikalar

Increasing Global Warming and Glazing Global Policies

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Eryılmaz

Artvin Çoruh Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü,
h.eryilmaz@artvin.edu.tr: (ORCID: 0000-0003-4909-6907)

Dr. Öğr. Üyesi Kazım Onur Demirarslan

Artvin Çoruh Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü,
onurdemirarslan@artvin.edu.tr: (ORCID: 0000-0002-1023-7584)

Özet

Günümüzde tüm dünya teknolojiye ve sanayiye bağımlı bir hale gelmiş bulunmaktadır. Bu bağımlılığın faturası da ne yazık ki doğaya kesilmekte ve sonuç olarak gelecek nesillerin yaşamından çalınmaktadır. Yaşanan bu olumsuzlukların nedeni, sanayileşme ve çevre kirliliği olarak söylenebilir. Modern yaşamımızı devam ettirebilmemiz için atmosfere devamlı olarak CO₂ salınımı yapmaktayız. Tüm bu salınım sonucunda atmosfer etkilenmekte; bu durum da küresel ısınmaya neden olmaktadır. Atık su, katı atıklar ve tehlikeli atıklar gibi çevre problemlerinin pahalı da olsa çözümleri olmasına karşın atmosfere salınan CO₂'yi azaltabilecek ve/veya giderebilecek herhangi bir konvansiyonel sisteme sahip olmayışımız bu önemi bir kat daha arttırmaktadır. Dünya ülkeleri CO₂ salınımını azaltacak tedbirler alarak bu soruna çözüm bulmak istemişlerdir. Ancak birtakım ülkeler ise kendi çıkarlarını gözettiklerinden bu konuya yanaşmamışlardır. Yapılan bu çalışmada CO₂ salınımının dünya üzerindeki yansımaları, ülkeler ve anlaşmalar çapında incelenmiş, literatüre önemli bir kaynak olması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: CO₂, Küresel Isınma, Küresel Politikalar, Sera Gazı

JEL Sınıflandırması: Q28, Q38, Q54

Abstract

Nowadays, the world has become addicted to technology and industry. Unfortunately, the consequence of this kind of dependency cut off to nature and is eventually stolen from the lives of future generations. The reason for these negativities can be said as industrialization and environmental pollution. CO₂ has been constantly release to the atmosphere to continue our modern life. Thus, the atmosphere has been badly affected

with this CO₂ emission which causes global warming. Although environmental problems such as wastewater, solid wastes and hazardous wastes have costly solutions, we do not have a conventional system to reduce and/or compensate CO₂ emission in the atmosphere. So, this makes the importance of this subject more crucial. The world countries wanted to take some precautions to reduce the CO₂ emission, but some countries have not even considered these precautions due to their own countries interest. In this study, the reflections of CO₂ emissions around the world have been investigated in terms of countries and agreements, and it is aimed to be an important source in the literature.

Key Words: CO₂, Global warming, Global policies, Greenhouse gases

JEL Classification: Q28, Q38, Q54

GİRİŞ

Dünya atmosferinde başta karbondioksit olmak üzere, sera gazlarının konsantrasyonları giderek yükselmekte ve buna bağlı olarak da dünya atmosferi de giderek ısınmaktadır. Buna rağmen yaklaşık iki yüz yıldır dünya atmosferini kirleten gelişmiş ülkeler, tarihi sorumluluklarından kaçıp kurtulmanın yollarını aramaktadırlar. Günümüzde ABD' nin yeni başkanı Donald Trump, eski başkan Barack Obama' nın iklim değişikliği ile mücadele kapsamında uygulamaya koyduğu çevre düzenlemelerini fiilen kaldıran bir kararnameyi imzalamış bulunmaktadır. Trump, EPA' nın 2018 bütçesinde %31' lik bir kesinti yaparken, iklim değişikliğiyle mücadeleye ayrılan fonların neredeyse tamamını kesmiş ve “Madencilerimizi tekrar iş başına döndüreceğiz ve gerçekten temiz kömür üreteceğiz” açıklamasını yapmıştır (URL-1).

Trump, Paris İklim Anlaşmasından çekilme kararı almış ancak AB, Rusya, Hindistan ve Çin' den anlaşmaya destek açıklamaları gelmiştir (URL-2). Böylelikle kaşla göz arasında 2016 yılında Çin üretime aldığı beş nükleer santral (NES) sayesinde de NES kaynaklı enerji üretimini %25 arttırmış olmuştur (Şahin, 2017). Paris Anlaşması hükümleri gereği ise çekilme işlemlerinin, ancak 4 Kasım 2020' de tamamlanacağı belirtilmektedir.

Paris anlaşmasına bakıldığında reddeden ülke sayısının ABD-Suriye-Nikaragua ile birlikte üç olduğu anlaşılmaktadır. Halen küresel emisyonun

%14'ünü oluşturan ABD, tarihsel toplam emisyon oranında en büyük paya sahip olmasına karşın 75 ABD şehri, Paris anlaşmasına uyacaklarını açıklamışlardır (URL-3). Bunun yanında TESLA, GE, Apple, Bloomberg başta olmak üzere birçok şirket, Trump'ın kararına karşı çıktıklarını bildirmişlerdir.

Trump, Paris İklim Anlaşmasından çekilme gerekçesi olarak, anlaşmanın diğer ülkelere, ABD'ye karşı ekonomik avantaj sağlamasını gösterse de ABD' de güneş enerji santralleri (GES)'nde çalışanların sayısının, kömür santrallerinde çalışanların iki katına ulaştığı görülmektedir. Halen Hindistan'da GES elektrik fiyatı, kömür santrali elektrik fiyatından %18 daha ucuzdur (URL-4).

Görüldüğü gibi GES elektrik fiyatları, şimdiden dünyada yer yer daha ucuz hale gelirken ve fotovoltaik pil panelleri her yıl ortalama %10 daha ucuzlarken, ABD için ekonomik rekabetin kaybolduğunu söylemek doğru değildir. Trump ve daha başka birçok liderin küresel ısınmayı bildikleri, başlangıçta bilmeseler de bilgilendirildikleri, ancak bu çok önemli tehlikeyi önemsemedikleri görülmektedir. Bu çalışmada küresel ısınmayı bir bilimsel-masal gibi görenlere karşı, bunun bilim kurgu bir masal değil yaklaşan gerçek bir felaket olduğu, daha somut daha görünür örneklerle ortaya konması amaçlanmıştır.

1. ATMOSFERDEKİ SICAKLIK ÖLÇÜMLERİ ve DEĞERLENDİRİLMESİ

18. yüzyılda sanayi devrimi ile birlikte artmaya başlayan hava ve çevre kirliliği, tüm dünyayı ilgilendirdiği için, mücadele de uluslararası iş birliğini gerektirmektedir. İlk Uluslararası Meteoroloji Kongresi Viyana'da 1873'de gerçekleştirilmiş ve bundan sonra da sürekli ölçümlere başlanılmıştır (Erol, 2008):

- ✓ 1880 yılından beri, atmosfer sıcaklığı,
- ✓ 1958 yılından beri, atmosferdeki CO₂ seviyesi,
- ✓ 1993 yılından beri, deniz seviyesi yükselmesi,

- ✓ 2002 yılından beri, kutuplarda buzul kayıpları GRACE uydusu yardımıyla,
- ✓ 2014 yılından beri, NASA OCO-2 uydusuyla günlük binlerce CO₂ değeri ölçülmektedir.

Ölçüm sonuçlarının artmasıyla beraber tehlike de fark edilmeye başlanmıştır. 1972’de Stockholm’de toplanan ilk BM Çevre Konferansı ardından, 1979’da Cenevre’de WMO tarafından 1.Dünya İklim Konferansı gerçekleştirilmiştir. 1988’de ise WMO, UNEP ve UNESCO’nun işbirliği ile Birleşmiş Milletlere bağlı UN-IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) kurulmuştur. IPCC, Birleşmiş Milletler adına 85 ülkeden yaklaşık 2000 kadar iklim uzmanıyla, dünyadaki iklim ile ilgili bütün çalışmalarını toplayan, inceleyen ve sonra raporlaştıran uzman bir kuruluş olarak tanımlanabilir. Bugüne kadar IPCC tarafından 1990, 1995, 2001, 2007, 2013 yıllarında 5 ayrı rapor yayınlanmıştır. 2013’deki sonuncu raporu AR5’de, küresel iklim değişiminin %95 oranında insan kaynaklı olduğunu ortaya koymuştur (REC Türkiye, 2015).

IPCC’ nin ortaya koyduğu raporların, etkisini ve konunun aciliyetini göstermeye başlamasının ardından, 1990’da yayınlanan FAR (birinci değerlendirme raporu) ve 1995’de yayınlanan SAR (ikinci rapor) ile birlikte, konuyu devlet başkanları düzeyinde değerlendirmek için konferanslar başlatılmış ve 1995’de Berlin’de ilk COP 1 (Conference of Parties) toplanmıştır. 1997’de Japonya-KYOTO ’da toplanan COP 3’de, sera gazları olarak CO₂, CH₄, N₂O, PFC (perflorokarbonlar), HFC (hidroflorokarbonlar), CFC (kloroflorokarbonlar), SF₆ (kükürthezgaflorür) gazları belirlenmiş (REC Türkiye, 2015) ve ardından Kyoto Protokolü (KP) imzalanmıştır. Ancak daha sonra ABD ve Çin Kyoto Protokolünden çekilmişlerdir. ABD, 2000’de Lahey’de toplanan COP 6’da da Kyoto Protokolünü reddetmeyi sürdürmüştür. Kyoto Protokolünün yürürlüğe girmesi ancak 2005’de Montreal’de toplanan COP 11’de 55 ülkenin imzasıyla mümkün olabilmıştır. İlk defa Kopenhag’da 2009 yılında toplanan COP15’de, küresel ısınma için maksimum 2°C hedefi konmuş olmasına karşın nasıl olacağı belirlenememiştir. IPCC’ nin 2013’deki beşinci raporu AR5’in ardından, 2014’de Lima’da yapılan COP20’de, o

zamana kadar yapılan sera gazı emisyonları azaltım çalışmaları gibi, küresel ısınmanın getireceği risk ve tehlikelere karşı uyum çalışmalarının da çok önemli olduğu kabul edilmiş ve bu yönde araştırmalara hız verilmiştir. Nihayet 1-12 Aralık 2015’de Paris’te yapılan COP 21 zirvesinde ABD de dâhil 195 ülkenin oy birliği ile küresel ısınma için 2100 yılı sonu olarak 1,5 °C ve eğer ısınma bir şekilde engellenemeyerek bu değeri geçerse, maksimum 2°C hedefi kabul edilmiştir. Bunu sağlamak için gelişmiş ülkeler tarafından gelişmekte olan ülkelere teknoloji ve finansman desteği verilecekti. Ancak ABD’nin itirazıyla anlaşma bağlayıcı olmaktan çıkarıldı ve gönüllülük esas alındı.

Anlaşmaya göre, uygulamanın sürekli olarak takip edilmesi, ilk raporun 2025’de hazırlanması nedeniyle süreç içinde ülkelerin emisyonları devamlı azaltılırken, 2050 sonrası hızla düşürülmesi planlanmaktaydı. Paris İklim Anlaşması’nın pek çok detayı varsa da göze çarpanlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- ✓ ABD, Çin, Almanya, Fransa, İngiltere, Hindistan dâhil 20 ülke, iklimle ilgili “Mission Innovation” projesi için ARGE bütçelerini ikiye katlayacak, 2020’ye kadar 20 milyar \$ koyacak olup; 2023 sonrası da 100 milyar \$ üzerinde katkıda bulunulacak,
- ✓ Bill Gates, Mark Zuckerberk, Jeff Bezos gibi 280 milyarder tarafından, iklim çalışmaları 2 milyar \$ desteklenecek,
- ✓ İstanbul dâhil 1000 belediye başkanı 2050’ye kadar %100 yenilenebilir enerjiye geçecek,
- ✓ Merkezi ABD, genel müdürlüğü Çin’de olarak kurulan GSC (Global Solar Council)’de Fransa ile Hindistan öncülüğünde 100’den fazla ülke, daha etkin ve ucuz GES teknolojisi için işbirliği yapacaklar,
- ✓ Türkiye’yi de çok yakından ilgilendiren, Çin-Avrupa İpekyolu Elektrikli Tren Yolu Projesi gerçekleştirilecek.

Paris İklim Anlaşması imzaya açılarak, Türkiye de dâhil olmak üzere 194 ülkenin imzası ve 127 ülkenin taraf oluşuyla yürürlüğe girdi. Taraf olanların sayısı halen 149’a ulaşmasına rağmen, Rusya’nın henüz taraf

olmadığı görülmektedir. Türkiye anlaşmayı imzalamasına karşın bir yükümlülük altına girmemek için taraf olmamış, ancak diğer ülkeler gibi, gönüllü olarak sera gazları emisyonunu azaltmak için “Ulusal Katkı Niyeti” (INDC: Intended Nationally Determined Contribution) raporunu BM’ye sunmuştur. Buna göre 2030’a kadar sera gazı emisyonlarımızı 2015 yılı değerlerinin değil, şimdiki artış hızına göre 2030 yılında ulaşacağı hesaplanan ve daha yüksek olan toplam emisyon değerlerinin %21 altına, gönüllü olarak düşüreceğimiz öngörülmektedir.

Tüm bu gelişmelere rağmen ABD, yeni Başkan Trump ile birlikte önceki müzakerelerde olduğu gibi yeniden bozgunculuğa başlamış ve 2017 yılı Haziran ayı başında Paris İklim Anlaşması’ndan çekilme kararı almıştır.

Yukarıdaki kısa tarihçe bile, küresel ısınmanın bilim kılıflı uydurulmuş bir masal olmadığını göstermektedir. Zaten 1989’da o zamanki İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher CO₂ azaltımına karşı çıkarak, 1990’da ABD kömür ve petrol tröstleri “Küresel İklim Koalisyonu” kurarak ekonomik avantajın kaybı bahanesiyle iklim çalışmalarına karşı kampanyalar başlatmışlardı. Bugün CO₂ salınımında dünya birinciliğini Çin’e kaptırmış olsa da 1990’da ABD %36 salınım ile birinci olmuştu. Şimdi yeni başkanla birlikte 1990’lı yılların politikalarına tekrar dönmüş bulunmaktadır.

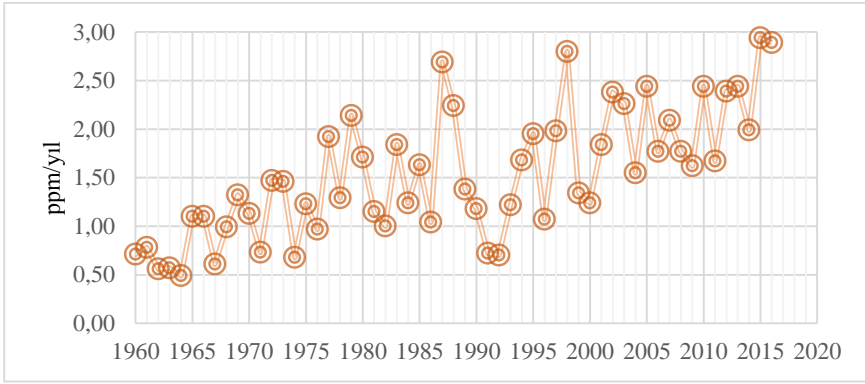
2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE KÜRESEL ISINMANIN VERİLER İŞİĞİNDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Artan Sıcaklıklar:

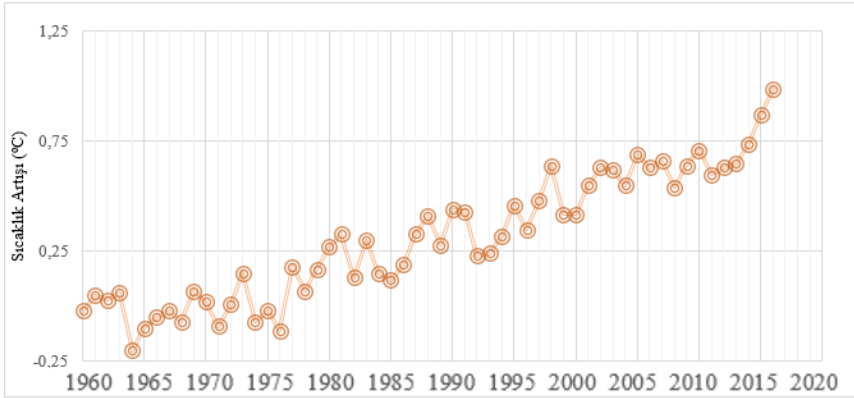
- ✓ NASA, WMO (World Meteorological Organization) ve Met Office (İngiltere) kayıtlarına göre 2016 yılı, üst üste sıcaklık rekorları kırılan üçüncü yıl olmuştur (URL-5).
- ✓ 1880’den beri tutulan kayıtlar içinde 2015 yılı en sıcak yıl olmuş, küresel atmosfer sıcaklığı 14,79 °C olarak kayıtlara geçmiştir. Hâlbuki 2000 yılında atmosfer sıcaklığı 14,45 °C’ydi (URL-1).
- ✓ 1906-2005 arası 20.yüzyıl küresel sıcaklık artışı $(0,74 \pm 0,18)$ °C olarak belirlenmiştir (IPCC, 2007).

- ✓ Sıcaklıkların atmosferdeki CO₂ miktarı ile doğru olarak sürekli arttığı belirtilmektedir.

Ulusal Okyanus ve Atmosfer Kuruluşu (National Oceanic and Atmospheric Administration) resmi internet sitesinden 1959-2016 yılları CO₂ artış oranları verilerinden yararlanılarak yıllık CO₂ artış miktarı belirlenmiş ve Şekil 1’ deki grafikte verilmiştir (URL-6). NASA’nın resmi internet sitesinden alınan yıllık sıcaklık değişim verileri ile oluşturulan grafik ise Şekil 2’ de verilmektedir (URL-7). Şekil 1 ve 2’deki veriler mutlak olmayıp sadece artış verilerini ifade etmektedir.

Şekil 1. 1959-2016 yılları, yıllık CO₂ artışları

Şekil 2. 1959-2016 yılları, yıllık sıcaklık artışları

Şekil 1 ve 2’ de, 1970’li yıllardan itibaren hem atmosferdeki CO₂ miktarının hem de atmosfer sıcaklığının arttığı, 1990’lardan sonra artışın daha

da hızlandığı görölmektedir. Büyük Okyanus'ta, Mauna Loa Observatory gözlem istasyonunda, Haziran 2016'da 406 ppm olan atmosferdeki CO₂ konsantrasyonu, Nisan 2017'de 413 ppm' lik rekor bir değere ulaşmıştır. (URL-8). Küresel ısınma (1901-2012) yılları arası 112 yıl için 0,89 °C (IPCC, 2013) olarak belirtilmiştir. Bu değerden yukarıda verilmiş olan IPCC 2007 AR4 raporunun (1906-2005) yılları arası artışı gösteren 0,74 °C farkı alınırsa (0,89-0,74=0,15), 2005'den 2012'ye kadar geçen 7 yıl içinde küresel sıcaklığın 0,15 °C arttığı ortaya çıkar ki bu da son 10 yıl için 0,21°C artış demektir. AR4 raporundaki 0,74 °C değeri ise, 20. yüzyıldaki 10 yıl başına ortalama artışın 0,074 °C olması demektir. Görüleceđi üzere 0,21 değeri 0,074 değerinin 2,8 katıdır. Yani küresel ısınma hızı, önceki yıllara göre 2,8 daha artmıştır.

Sondan bir önceki değer, NOAA 'dan: 1880'den 2017'ye kadar (2017 hariç) küresel sıcaklık artışı 0,94 °C (URL-9), ve son değer ise, NASA 'dan: 1880'den günümüze kadar artış 0,99°C olarak verilmiştir (URL-10).

Eriyen Buzullar:

Artan sıcaklıklar, binlerce yıldır birikmiş kutup buzulları ve yüksek dağ buzullarının erimesini de hızlandırmaktadır. Dünyada bu konuyla ilgili yaşanmış pek çok örnek bulunmaktadır (URL-11).

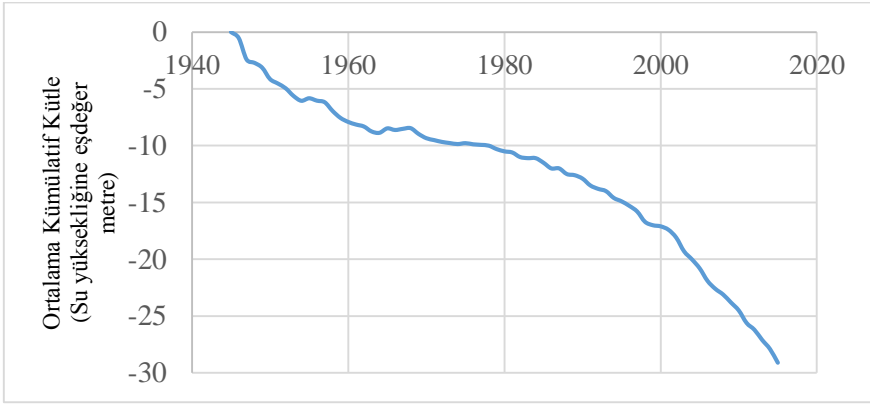
Şekil 3. Peru'daki Qori Kalis Buzulu 1978 (sol) ile 2016 (sağ) arasındaki 1,14 km'lik fark.

Şekil 4. Alaska'daki Columbia Buzulu, 2009 (sol) ile 2015 (sağ) arasındaki 6,5 km'lik fark.

Şekil 5. İsviçre'deki Trift Buzulu, 2006 (solda) ile 2015 (sağda) arasındaki 1,17 km'lik fark.

Şekil 6. Dünya genelindeki 1945-2015 yılları arası "Referans" Buzulların Kümülatif Kütle Dengesi

Şekil 6' da 1945'ten başlayarak dünya çapında bir "referans" buzul grubunun kütle dengesindeki kümülatif değişimi görülmektedir. Negatif değerlerde, 1945 yılının tabanına kıyasla net bir buz ve kar kayıpları olduğunu göstermektedir. Tutarlılık için, ölçümler bir buzulun ortalama kalınlığındaki değişiklikleri temsil eden su eşdeğeri metre cinsindedir (URL-12).

Tüm bu örneklerin yanında Tablo 1’de sıralanan olaylar da görülmüştür.

Tablo 1. Olgular ve Olaylar: Değişen Küresel İklim Üzerine Değerlendirmeler.

Olgular ve Olaylar	Yorum ve Değerlendirme
Grönland buzullarının eriyip çekilmesiyle, yeni bir ada ortaya çıktı. 1985’de tamamen anakaraya bağlı ve örtülü, 2002’de ince bir buz tabakasıyla anakaraya bağlı, 2005’de tamamen ayrı bir ada (URL-13).	Buzulların erimesi, küresel ölçekte denizlerin yükselmesine sebebiyet verebilir. Bu da okyanus ve deniz kenarlarında bulunan kentlerin su altında kalan alanlarının miktarlarında artışa neden olacaktır.
Antarktika’da buzul erime hızı, (2005-2010) yıllarına göre (2010-2013) yıllarında iki katına çıktı (URL-5).	Bu durum küresel ısınmanın giderek hızlandığını göstermektedir ve günümüzün en büyük çevresel problemidir.
NASA, buzulları izleyen GRACE uydusu verilerine göre, Grönland ve Batı Antarktika’nın her yıl yaklaşık 150 km ³ küçüldüğünü ve Kuzey Buz Denizi’nin (1980-2005) arasında % 20 alan kaybettiğini açıkladı (Hansen, 2009).	Buzulların erimesi, küresel ölçekte denizlerin yükselmesine sebebiyet verebilir. Bu da okyanus ve deniz kenarlarında bulunan kentlerin su altında kalan alanlarının miktarlarında artışa neden olacaktır.
Hakkari-Cilodağı’nın Uludoruk buzulu, 1940’da 2600 m yükseklikte başlarken, 1991’de 3000 m yükseklikten sonra başlıyor. Yaklaşık 400 m kadar eriyerek çekilmiş (Şen, 2009).	Bu durum Türkiye’deki küresel ısınmanın etkisini göstermektedir. Özellikle yaz mevsimi için su kaynaklarının azalması ve sulama ile yapılan tarımsal üretimin azalması demektir.

Kayseri-Erciyes buzulu 1905’de
3100 m’de başlarken, 2002’de
3420 m’den başlıyor, o zaman için
320 m eriyerek çekilmiş (Şen,
2009).

Kafkas Buzulları (1895-2000)
arasında % 43 alan % 56 hacim
kaybetti (Şen, 2009).

Deniz Seviyesi Yükselmesi ve Batan Adalar:

- ✓ IPCC 2013 AR5’e göre (1901-2010) yılları arası 110 yılda dünya deniz seviyesi ortalama 19 cm yükseldi.
- ✓ Amerikan Ulusal Bilimler Dergisi PNAS araştırmasına göre, ortalama deniz seviyesi, okyanusların ısınması ile yer yıl 1,4 mm ve buzulların erimesi ile de birlikte 2,7 mm artmaktadır. Ancak Batı ABD’de seviye sabit kalırken, Filipinler’de artış 5 kata ulaşmaktadır (URL-14).
- ✓ Denizlerde seviye yükselmesi de giderek hızlanıyor. IPCC 2007 AR4 raporuna göre, (1961-2003) arası yıllık artış 1,8 mm iken (1993-2003) arası 3,1 mm’yi bulmaktadır.
- ✓ Pasifik Okyanusu’nda, Kribati mercan adalarını su basmıştır. Adalarda yaşayan yaklaşık 100 bin insan sular yükseldikçe Tarawa adasına göç etmektedirler (URL-14).
- ✓ Pasifik’te Solomon Adaları’nda (1947-2014) yılları arası 5 ada tamamen kayboldu ve 6 ada % 20-62 arası toprak kaybetti. Bölgede deniz seviyesi her yıl 7 mm yükselmektedir (URL-15).

Küresel Isınmanın Meydana Getirdiği Önemli Bazı Olaylar:

- ✓ Artan atmosfer sıcaklığı dünya iklim kuşaklarını da hareketlendirmektedir. Sıcaklık izotermi, 10 yıl başına (1950-1995) yılları arasında 12 km kuzeye doğru, dağlarda ise 12 m

yükseğe doğru kaydığı belirlenmiştir. Şimdi bu değerler 56 km kuzeye 29 m yükseğe olarak değişmiştir. Bu iklim kaymasına paralel olarak, hayvanlar kolay uyum gösterip kayarken, bitkiler aynı hızla kayamamakta ve gıda kaynaklarından uzak kalan hayvan türleri yok olmaktadır. Yırtıcı hayvanların kayması 10 yılda ortalama 50 km iken ormanların kayması sadece 15 km kadar gerçekleşmektedir (Hansen, 2009).

- ✓ 2011 yılında son Javan Gergedanı Vietnam'da, son siyah Batı Gergedanı'da Kamerun'da tükenmiştir. Goriller ise Gambia, Burkina- Faso, Benin ve Togo yabanlarından tamamen silinmişlerdir (URL-16).
- ✓ Artan sıcaklıklar, artan buharlaşmayla birlikte, belli bölgelerde kuraklık ve çölleşmeyi arttırırken, belli bölgelerde de aşırı yağışları, sel baskınlarını ve toprak kaymalarını arttırmaktadır. Artan kuraklık, Dünya 'da 4 milyar hektar alanı ve 1,2 milyar nüfusu doğrudan tehdit ediyor ve her yıl 6 milyon hektar hızla, çölleşme artıyor (URL-17).
- ✓ 20.yüzyılda yağışlar, tropik bölgelerde % 3 azalırken, kuzey bölgelerde % 5-10 artmıştır (IPCC-TAR, 2002).
- ✓ Mayıs 2014'de Doğu Avrupa ve Balkanlar'da aşırı sellerden yaklaşık 2000 heyelan meydana geldi (AÇA, 2015).
- ✓ Artan sıcaklıklar Avrupa'da orman yangınlarını arttırarak (yaklaşık 70000 yangın) hastalıklı ve böcekli ormanların 1990'ların iki katına çıkmasına neden olmuştur (AÇA, 2015).
- ✓ Son 5 yılda dünyadaki orman kaybı, 29 milyon hektar olarak kayıtlara geçmiştir (Karapınar, 2016).
- ✓ Artan sıcaklıklar ile deniz suyunda O₂ çözünürlüğü azalırken, var olan az miktar O₂'in tüketimi de hızla artmaktadır. Her yıl artan kanalizasyon artıkları ile birlikte net sonuç; aşırı ötrofikasyon ve deniz çöllerinin oluşumudur. 1950'den beri küresel ölü deniz alanları, her 10 yılda iki katına çıkmıştır (AÇA, 2015).

- ✓ Kuzey Denizi'nde eskiden morina balığı yakalayan balıkçılar, şimdilerde karides ve salyangoz avlamaktadırlar (Hansen, 2009).

SONUÇ

Bu çalışmada anlatılanlardan çıkacak net ve özet sonuç, “Dünya atmosferinin sürekli ısındığı”dır. Atmosferdeki CO₂ konsantrasyonu önceki bölümde geçtiği gibi 2017’de 413 ppm’e ulaşmıştır. Diğer sera gazlarının konsantrasyonları her ne kadar daha az olup, ppb seviyesinde ise de, bunların küresel ısıtma faktörleri CO₂ 1 ise CH₄ 28 kat, N₂O 265 kat gibi oldukça yüksektir (IPCC-AR5, 2013). Bu gazların konsantrasyonları ile ısıtma etki faktörleri çarpılır ve CO₂ değerine eklenirse, efektif toplam konsantrasyon, 500 ppm CO₂-eşdeğeri ’ni geçtiği görülebilir. Bu durumda küresel ısınmanın azalacağını beklemek, şimdilik hayaldir. Küresel emisyon artış hızını düşürmek için ve emisyonlar sürerken meydana gelecek olumsuzluklara uyum gösterebilmek için, pek çok araştırma yapılmaktadır ve elbet bu araştırmalar devam da etmelidir. Ancak ABD'nin yarı yoldan geri dönmesi kesinlikle hatadır.

İlk defa 1997’de, Japonya-Kyoto’da COP 3 toplantısında Brezilya’nın teklifi ile “Tarihi Sorumluluk” kavramı kabul edilmiş ve ülkelerin toplam karbon salınımları 1750 yılından itibaren hesaplanmaya başlanmıştır. (1751-2007) yılları arası tarihi sorumluluk payları, AB ülkeleri % 30, ABD % 27, Çin % 9, Rusya % 7, Japonya % 4, Hindistan % 3 olarak hesaplanmıştır. Aynı yıllar arası kişi başı salınım miktarları da, İngiltere 330, ABD 310, Almanya 270, Kanada 215, Rusya 180, Japonya 110 ton olarak bulunmuştur (Hansen, 2009). Daha detaylı bir başka sıralamada (1890-2000) yılları arası paylar, ABD %19, AB % 18, Latin Amerika Ülkeleri %13, Eski Sovyet Ülkeleri % 11, Çin %10, Hindistan % 7, Güney Doğu Asya Ülkeleri % 6 şeklindedir (REC Türkiye, 2015). Bugün Çin’in emisyonu, ABD ve AB ikilisinin toplam emisyonunu geçiyor olsa da, küresel ısınmanın baş sorumluları (ABD+AB) olduğu hesaplamalardan görülebilmektedir.

Bu gerçeğe rağmen ABD bugün kaya gazı üretimine hız vermiş, 2016 dünya doğal gaz ihracat şampiyonu Katar’ın önünü kesip, birinciliği ve dünya

pazarlarını ele geçirmek ve de korkunç bütçe açıklarını kapatmak için, Orta Doğu'da akıl almaz siyasi oyunlara kalkışmıştır.

Bu gidişle küresel ısınma azalacak gibi değildir. Daha önce verdiğimiz NASA rakamı, (1880-2016) yılları arasında küresel ısınmanın 0,99 ° C olduğudur. Yine yukarıda gösterdiğimiz IPCC -AR5'e göre, son dönemler küresel ısınma hızı ise 10 yıl başına 0,21 ° C' dir. Bu değerlere göre şimdiki gidişle, küresel ısınma 2100 yılı sonunda yaklaşık olarak;

$$0,99 + [(2100-2016) / 10 \times 0,21] = 0,99 + (8,4 \times 0,21) = 0,99 + 1,76 = 2,75 \text{ ° C bulunur.}$$

Üstelik bu değer Trump' ın kararıyla ABD'nin oyundan çıkması sonrası daha da artacaktır. IPCC' nin 4 ana senaryo ve yaklaşık 40 alt senaryo ile ortaya koyduğu tahminler 2 ile 4 ° C arasında değişmektedir (IPCC AR5, 2013). Hâlbuki Paris İklim Anlaşması, hedefi 1,5 eğer tutturulamazsa maksimum 2 ° C olarak belirlemiştir. Olabilir mi? Yukarıdaki basit hesaba göre bile, 2 ° C çok zor, fakat 1,5 ° C imkânsızdır. Şimdiden 1,5 ° C 'ye sadece 0,51 ° C kalmış, hâlbuki 2100 yılına kadar daha 83 yıl var. Belki, petrol yaklaşık 40-50 yıl sonra gerçekten biterse ve tüm insanlık GES, RES, HES ve Hidrojen Enerji Sistemleri' ne geçerse bu durum mümkün olabilir. Her şeye rağmen elektrikli otomobil üreticisi Tesla, 2017 yılı Haziran'ında, fosil yakıtlı araba üreticileri Ford ve Chrysler'i geçerek ABD'de en büyük otomotiv şirketi oldu. Almanya ise Mart 2017'de ülke enerjisinin ortalama %40'ını yeşil kaynaklardan sağladı (Kurnaz, 2017). Evet, yine de ışık var ve ümidimiz sürüyor.

KAYNAKLAR

AÇA, (2015). Avrupa Çevre Ajansı, Değişen Bir İklimde Yaşamak, Kopenhag <https://www.eea.europa.eu/tr/publications/aca-isaretler-2015-degisgen-bir-adresinden-alindi>.

Erol, O. (2008). *Genel Klimatoloji*. 10.b, İstanbul: Çantay Kitabevi.

Hansen, J. E. (2009). *Küresel Isınmanın Kırılma Noktası*. İstanbul: Ayrıntı yayınları.

IPCC, (2001). Climate Change 2001- IPCC Third Assessment Report, <https://www.ipcc.ch/ipccreports/tar/> adresinden alındı.

- IPCC, (2013). Climate Change 2013: The Physical Science Basis, Climate Change 2014 Synthesis Report, https://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar5/syr/SYR_AR5_FINAL_full.pdf adresinden alındı.
- IPCC, Climate Change Synthesis Report, Fourth Assessment Report (AR4), 2007, http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_ipcc_fourth_assessment_report_synthesis_report.htm Adresinden alındı.
- Karapınar, B. (2016). Su Yasası Şart, *EKOİQ*, 62,6.
- Kurnaz, ML. (2017). Bir kez daha Paris Anlaşması. *EKOİQ*, 71,42-43.
- REC Türkiye (2015). *A'dan Z'ye İklim Değişikliği Başucu Rehberi*. Ankara: Ajanstürk Matbaacılık,
- Şahin, E.G. (2017). Atmosferik Karbondioksit Seviyesinde Yeni Rekor. *EKOİQ*, 71, 70-72.
- Şen, Z. (2009). *İklim Değişikliği Tatlı Su Kaynakları ve Türkiye*. İstanbul: Su Vakfı Yayınları.
- URL-1, [www.amerikaninsesi.com/a/Trump-Obamanın-çevre düzenlemelerini/](http://www.amerikaninsesi.com/a/Trump-Obamanın-çevre-düzenlemelerini/), (Erişim Tarihi: 28 Mart 2017).
- URL-10, www.nasa.gov/press-release/nasa-noaa-data-show-2016-warmest-/, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2017)
- URL-11, <http://newatlas.com/before-after-photos-glaciers-climate-change/49143/#gallery>
- URL-12, <https://www.epa.gov/climate-indicators/climate-change-indicators-glaciers>,
- URL-13, www.hurriyet.com.tr/buzullar-eridi-ada-ortaya-çikti/, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2017)
- URL-14, [www.dw.com/tr/batan adalar](http://www.dw.com/tr/batan-adalar), (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2017).
- URL-15, <http://www.demokrathaber.org/cevre/deniz-seviyesi-yükselmesi-sonucu-pasifikte-5/>, (Erişim Tarihi:18 Mayıs 2016),
- URL-16, <http://www.haberturk.com/yerel-haberler/haber/45602065-5-haziran-dunya-cevre/>, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2016),
- URL-17, http://www.tema.org.tr/web_14966-2_1/, (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2017),

URL-2, www.milliyet.com.tr/ab-ve-çin-abd-ye-karşı-birleşti-dünya-2460720/, (Erişim Tarihi: 1 Haziran 2017).

URL-3, www.hidropolitikakademi.org/tr/trumpin-iklim-beyanına-dair/, (Erişim Tarihi: 4 Haziran 2017)

URL-4, <https://medium.com/@dokuz8HABER/abd-baskanı-trumpın-paris-iklim>, (Erişim Tarihi: 5 Haziran 2017)

URL-5, www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140519/_antarktika, (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2017).

URL-6, https://www.esrl.noaa.gov/gmd/ccgg/trends/global.html#global_growth.

URL-7, <https://climate.nasa.gov/vital-signs/global-temperature/>

URL-8, <https://www.co2.earth/global-warming-update/>, (Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2017).

URL-9, www.ncdc.noaa.gov/sotc/global/201613/, (Erişim Tarihi:19 Ocak 2017).

Makale türü / Article type: Araştırma / Research

Anadolu'da Orta ve Son Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri³

Burial Customs of Middle and Late Bronze Age in Anatolia

Dr. Öğr. Üyesi Gülseren Mutlu

Artvin Çoruh Üniversitesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı,
mutlu_gulseren@artvin.edu.tr; (ORCID: 000-0001-7434-2036)

Özet

Ölüm olgusuyla ilgili olarak ister basit, ister belirli düzenlemeler yapılarak, ölü gömme gelenekleri uygulanması sadece insanlara özgü bir kavram olduğu için, ölü gömme geleneklerinin iyi değerlendirilmesi ve doğru anlamlandırılması gerektiğini düşünüyoruz. Ölü gömme gelenekleri toplumların zaman sürecinde değişime uğrayan unsurlarından biri olması sebebiyle bugüne kadar yapılan çalışmaların güncellenerek ve bir bütün halinde verilerek Orta ve Son Tunç Çağı'nda önceki dönemlerden ayıran özellikler bu çalışma ile belirlenmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yürütülen yeni kazı çalışmalarının anmağa değer ölçüde artırılmasına paralel olarak bu çalışmamızda (MÖ 3000-1200) OTÇ ve STÇ Anadolu mezar ve mezarlıkları bir bütün halinde ele alınarak, son yıllarda (son on yıl) yapılan kazı çalışmalarıyla elde edilen bilgilerle de zenginleştirilip yeni bir boyutta ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ölü gömme gelenekleri, Anadolu, mezar, mezarlık, Orta Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı.

JEL Sınıflandırması: N90

Abstract

We think that burial customs should be well evaluated and correctly interpreted since the implementation of burial customs is a concept unique to humans, by making simple or specific arrangements with respect to phenomenon of death. In this study, it was aimed to attempt to determine the distinctive features of Middle and Late Bronze Age customs from previous periods by updating the studies that have been carried out so far and presenting them as a whole since burial customs are among the elements of

³ Bu çalışma "Anadolu'da Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri" isimli Yüksek Lisans Tezinden (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2005) yararlanılarak hazırlanmıştır.

societies that have undergone changes in time. In this context, in parallel with the significant increase in new excavation works conducted in various regions of Anatolia, in this study (3000-1200 BC), Middle and Late Bronze Age Anatolian graves and graveyards were addressed as a whole, enriched with the information obtained by recent excavation works (last decade) and discussed in a new dimension.

Keywords: Burial customs, Anatolia, grave, graveyard, Middle Bronze Age, Late Bronze Age

JELClassification: N90

GİRİŞ

Ölüm olayının önemsenmesinin kaynağında, güçlü bir yaşama tutkusundan kaynaklanan öbür dünyada da yaşama arzusu vardır. İki dünya arasındaki bu geçiş ölüm ve mezarlarla biçimlenmiştir. Ölen kişinin bu dünyadaki ayrıcalığının öbür dünyada da süreceğine olan inanç, ya da bu dünyada yaşayamadıklarını öbür dünyada yaşayacağına inanılması yatıyor olmalıdır. Mezar biçimindeki gelenek görenekler zaman ve toplumlara göre çeşitlilik göstermektedir. Bu çalışmamızda, OTÇ ve STÇ dönem ölü gömme gelenekleri verilip, son on yılda yapılan kazı çalışmaları sonuçları gözden geçirilerek, yeni bulgular eklenecek ve bu bulgular ışığında konunun değerlendirmesi yapılacaktır.

Anadolu'da, kazılarda bulunan çanak çömleğin yapısına, üretimde ve mimaride kullanılan teknolojinin düzeyine göre yapılan ayrımla Tunç Çağı; İlk, Orta ve Son Tunç olmak üzere üç evrede ele alınmıştır.

İTÇ-İlk Tunç Çağ : MÖ 3000-2500

OTÇ-Orta Tunç Çağ : MÖ 2500-2000

STÇ-Son Tunç Çağ : MÖ 2000-1200

Buna göre; İTÇ, MÖ 3. Bin yılın büyük bir bölümünü kapsar, OTÇ, MÖ 2. Bin yılın ilk yarısında Asur yerleşmeleri dönemidir. STÇ ise, Hitit belgelerinin aydınlatıldığı yüzyıllara karşılık gelir ve MÖ 1200'lerde Hitit İmparatorluğunun yıkılmasıyla sona ermiştir (Lloyd, 2000, s. 16). Tunç Çağı ilk topluluklarının kültür özellikleri araştırıldığında, Anadolu'da birkaç

“kültür bölgesi” saptanmıştır. Değişik coğrafi alanlara göre doğal bölümlere ayrılan ülkenin kültür bölgelerinin de bu bölünmeye uymuş olduğu görülmüştür. Örneğin Anadolu’nun kıyı bölgeleri ile iç bölgeleri, doğusu ile batısı arasında kültür özellikleri birbirinden çok farklıdır (Lloyd, 2000, s. 3). Anadolu’nun doğusu MÖ 5. Bin yıldan itibaren özellikle Tunç Çağı süresince ilişki içerisinde olduğu Mezopotamya’nın etkisinde kalırken, batı bölümü Avrupa kültürü ile ilişki kurduğu için doğu bölümünden farklı bir oluşum göstermiştir (Üstüner, 2003, s. 4-5). Aynı zamanda “Geçiş Dönemi” olarak bilinen OTÇ ile birlikte, kültürel değişiklik kendisini mezarlara ve ölü gömme geleneklerine direk yansıtmıştır.

Doğu Anadolu Bölgesi’nde, İTÇ’de homojen kültürlerin (Kura-Aras kültürü olarak adlandırılan Erken Transkafkasya Kültürü) uzun süreli devamının ardından OTÇ’nin başlarında, bölgede yeni sosyo-ekonomik gelişmeler ve kültürlerin ortaya çıkmasıyla mevcut kırsal kültür durmuştur. MÖ 1400’lere gelindiğinde Van Gölü havzası civarlarında devam eden bu kırsal kültür, STÇ’de daha modern sosyal ve politik yaşam kurulmasıyla son bulmuştur (Ünlüoğlu, 2004, s. 154). Bu farklılık gerek ekonomik yapıyı, gerekse sosyal düşünceyi etkileyeceğinden, özellikle kurgan olarak bilinen gösterişli mezar anıtlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

1. MEZAR VE MEZARLIKLARIN BULUNDUĞU MERKEZLER

MÖ. 2500- MÖ. 1200 yılları arasında Anadolu’da mezar ve mezarlıkları bölgelere göre şu şekilde incelemeye çalıştık;

1.1. Orta Tunç Çağı Mezar ve Mezarlıklarının Bulunduğu Yerleşim Merkezleri

Batı ve Kuzey Anadolu: Dede Mezarı (Afyonkarahisar) (Üyümez, Koçak ve İlaşlı, 2007, s. 403-408), İşcehisar-Çalışlar Höyük (Afyonkarahisar) (Oy, 2011, s. 326), Seyitömer (Kütahya) (Bilgen, Coşkun, Çevirici Coşkun, Bilgen, Dikmen, Akalın, Çırakoğlu, Özcan, Kuru ve Erdinç, 2014, s. 323), (Troia II (Çanakkale) (Üstüner, 2003, s. 6) (Hrt-1).

Orta Anadolu - Orta Karadeniz: Alishar (Yozgat), Alacahöyük (Çorum), Kaneş-Kharum (Kültepe)(Üstüner, 2003, s. 6) (Hrt-1).

Doğu Anadolu: İmikuşağı (Malatya) (Sevin 2004c:114), Arslantepe (Malatya), Şemsiyetepe (Malatya), Norşuntepe (Elazığ), Tepecik (Elazığ), Korucutepe (Elazığ) (Sevin, 2004b, s. 121)(Hrt-1).

Güneydoğu Anadolu: Tilbaşar (Gaziantep) (Genç, 2017, s. 159), Lidar Höyük (Şanlıurfa) (Hauptmann, 2004, s. 108) (Hrt-1).

2.Son Tunç Çağı Mezar ve Mezarlıklarının Bulunduğu Yerleşim Merkezleri

Batı ve Kuzey Anadolu: Troia III-IV-V-VI (Çanakkale) (Üstüner, 2003, s. 6), Beşiktepe, Çandarlı, Çerkezsultaniye, Bayraklı, Kolophan, Selçuk, Halkapınar, Milet, İzmir-Agora, Mumcular, Afrodiasis-Pekmez (Aydın), Yanarlar (Afyon), Beycesultan (Denizli), Kusura (Afyonkarahisar), Demircihüyük, Düver-Yarıklı (Burdur), Dereköy II (Akyurt, 1998, s.7), Panaztepe (Erkanal, 2004, s. 91), Hanaytepe (Aslan, Bieg, 2004, s. 76-77) (Hrt-1).

Orta Anadolu-Orta Karadeniz: Alacahöyük (Çorum), Hattuş (Boğazköy), Kaneş-Kharum (Kültepe) (Üstüner, 2003, s. 6), İkiztepe (Bilgi, 2011, s. 91), Ilıca, Gordion (Ankara), Polatlı (Ankara), Karaoğlan, Büget-Ferzant, Kazankaya, Maşat Höyük, Acemhöyük, Karahöyük (Konya) (Hrt-1).

Doğu Anadolu: Bozkurt (Ağrı), (Özfırat, 2014, s. 209) Ernis (Akyurt, 1998, s. 88-89), İmikuşağı (Sevin, 2004c, s. 114), Korucutepe (Elazığ), Arslantepe (Malatya) (Sevin, 2004b, s. 121) (Hrt-1).

Güneydoğu Anadolu: Samsat, Lidar Höyük (Şanlıurfa), Karkamış, Tilmen Höyük, Tell Açana, Gedikli (Akyurt, 1998, s. 78-88) (Hrt-1).

Güney Anadolu: Meydancikkale, Gözlükule (İçel), Karataş (Antalya), Bağbaşı (Akyurt, 1998, s. 35-36,78-79) Müsgebi (Muğla) (Hrt-1).

Terminolojisi

(Ceset) İnhümasyon Gömme: Cesetlerin yakılmadan gömüldüğü mezarlar için kullanılmıştır.

(Yakma) Kremasyon Gömme: Herhangi bir derecede ölünün ilk gömme öncesinde veya sonrasında değişik nedenlerle yakılarak gömülmüş olduğu mezarlar için kullanılmıştır.

Mezar Türleri

Basit Mezar: Toprak veya kaya içine kazılarak veya oyularak açılmış bir çukurun taş, kerpiç, ağaç veya toprak gibi herhangi malzemeyle örtülmüş olduğu mezar türüdür.

Küp (Kap) Mezar: Küp, çömlek veya pişirme kabı gibi seramikten bir kabın tabut gibi kullanıldığı mezar türüdür. Tek ölü gömmek için kullanılmış olanlarına rastlanmaktaysa da, birden çok gömme yapılmış olanları bulunmaktadır.

Sandık Mezar: Açılmış bir mezar çukurunun etrafının taş dilimleriyle, rastgele taşlarla veya kerpiçle örülerek yapılmış ve üstleri çoğunlukla aynı tür malzeme ile kapatılmış olan mezar türüdür. Genelde tek ölü gömme için amaçlanmışlarsa da, bazı örneklerde birden çok ölünün gömülmüş olduğu görülmektedir.

Oda Mezar: Toprak içine kazılmış ve duvarları taş veya kerpiçle inşa edilerek üstleri benzer türden malzemeyle kapatılmış veyahut kaya veya toprak tabakası içine oyularak ve gerektiğinde üstleri taşla kapatılmış yer altı mezarlarıdır. Mezar yapılan bir veya birkaç odadan oluşabilmektedir. Ardışık olarak çok ve uzun süreli özel gömmeler için amaçlandıkları ve bir tür aile veya sınıf mezarlığı gibi de kabul edilebilecekleri anlaşılmaktadır.

Kurgan Mezar: Genellikle işlenmemiş küçük taşlarla yığma tepelere sahiptir. 0.60-2.00m arasında değişen yükseklikte ve arasında çaplara sahiptir. Yığma tepelerin altındaki mezarlar taş örgü veya taş sandıktır.

Mezar eşyalarına baktığımızda ise; Ölünün şahsi eşyası veya içecek ve yiyecek cinsinden sunular içerdiği düşünülen kap kacak için kullanılmıştır.

Mezar eşyası ve düzenlerinde, her mezarın içinden veya dışından ele geçen silâh, mühür, takı gibi ölünün şahsî eşyası ile yiyecek ve içecek cinsinden sunular içermiş olduğu düşünülen seramik, taş ve metal kap kaçak ve bunlara ilâveten varsa heykelcikler anlatılmıştır.

Gömü Biçimleri (Bacakların Yatırılış Durumuna Göre);

Yarı büzülmüş (yarı hocker): Gövdenin ekseniyle uyluk (femur) kemiğinin ekseninin doksan-yüz seksen derece arasında açı yapması ile belirlenir. Uyluk kemiği ve kaval kemiği (tibia) arasındaki açı genellikle doksan dereceden küçüktür.

Büzülmüş (hocker): Bu durumda gövdenin ekseniyle uyluk kemiğinin ekseni arasındaki açı 90 dereceden küçüktür ve bu ayaklar leğen (pelvis) kemiğine degecek şekilde yakın durmaktadır.

Tamamen büzülmüş (tam hocker): Bu pozisyon da gövde ekseni ile uyluk kemiği ekseni arasındaki açının sıfır derece yada buna yakın olmasıyla ortaya çıkmaktadır. Dizler göğse çok yakındır, uyluk kemiği ile kaval kemiği eksenleri birbirlerine nerdeyse paralel durmaktadır.

Uzanmış (dorsal): Bu durumda bacaklar sağa ya da sola herhangi bir bükülme göstermeksizin dümdüz uzanmaktadır.

OTÇ ve STÇ'de Anadolu'da hem ceset gömme hem de yakma geleneği kullanılmıştır. Biz bu çalışmamızda başlıca iki ana başlık altında inceleyeceğimiz ölü gömme geleneklerini;

A. Ceset gömme

B. Ölü yakma geleneği olarak ayıracağız.

2. ORTA VE SON TUNÇ ÇAĞI CESET GÖMME GELENEKLERİ (İNHÜMASYON)

OTÇ ve STÇ Anadolu'da, ölünün ceset halinde gömülmesi, uygulanan en yaygın gömme türüdür (Hrt-2). Batı Anadolu Bölgesi'nde Troia'da, çömlek mezarlar içerisine gömülen bebeklerin yaş grupları incelendiğinde görülmüştür ki bir yaşımdan küçükler ceset halinde gömülmüşlerdir (Akyurt,

1998, s. 10-11). Batı Anadolu'da (Dede mezarı) küp mezarların ağız kesiminde batı ve doğusunda çömler bulunmuştur (Yürümez, Koçak ve İlaslı, 2007, s. 406). Karataş ve Bağbaşı'ndaki mezarlarda, MÖ 2. Binin ilk yarısına ait mezarlarda, ceset gömü oldukça sık kullanılmıştır. Ege ve Orta Anadolu arası geçiş bölgesinde incelenen merkezler içerisinde çoğunlukla saptanan gömme türü ceset gömüdür. Orta Anadolu-Orta Karadeniz Bölgesi'nde de yaygın olan ceset gömme türü, basit toprak mezar, küp mezar, sandık mezar ve oda mezarlarda yaygın olarak saptanmıştır. Bunun yanında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Teli Açana dışında, Meydancikkale, Samsat, Lidar Höyük, Karkamış ve Tilmen Höyük'te saptanan tek gömme yine ceset gömme türüdür. (Hrt-2)

Yepyeni bir gömme geleneği olan kurgan türü ölü gömme geleneği Doğu Anadolu Bölgesi'nde, MÖ 3. Bin yılın ortalarında Transkafkasya'nın kuzeyinde belirmiş ve MÖ 2. Bin yılın ilk yarısında da yayılış göstermiştir. Böylece MÖ 3. Bin yılın başlarından itibaren bölgede devam eden güçlü yerleşik bir kültür de bu süreçte sona ermiştir (Özfirat, 2002, s. 350).

2.1. Mezar Türleri

2.1.1. Küp Mezarlar (Kap)

Batı Anadolu'da Dede mezarı nekropolünde ortaya çıkartılan küp mezarların çoğunlukla jeolojik dolgu tabakasının altına inilerek gömüldüğü görülmüştür. Küp mezarların ağız kısımlarının kapak taşlarıyla kapatılıp, destek taşları ile de zemine yerleştirildiği görülmüştür (Yürümez, Koçak ve İlaslı, 2007, s. 407). H8 mezar küpünün etrafı düzensiz taş ve kist parçaları ile örtülü halde küpün ağız kısmına yassı bir taş yerleştirilmiş olarak bulunmuştur (Yürümez, Koçak ve İlaslı, 2009, s. 187).

Resim 1. Dede Mezarı. Üyümez, Koçak ve İlaslı 2009, s. 193

Bu mezarlardan her ikisinin aynı kaya oygu alanı içerisinde yer aldığı görülmüştür. Mezarlık alanının yer aldığı aşağıdaki resimde, her mezarın bir ya da iki kanalla ilişkili olduğu ve birbirine paralel uzanan bu kanalların su tahliyesi ya da herhangi bir sunu ile ilişkili olabileceği ve özellikle mezar alanlarının belirlenmesi için yapıldığı düşünülmüştür (Üyümez, Koçak ve İlaslı, 2009, s. 188).

Resim 2. Dede Mezarı kazı çalışmalarından 2007-2009. Sayın hocam, Prof. Dr. Özdemir Koçak'ın Dede Mezarı kazısında kısa süreliğine de olsa bulunmuş olmaktan ayrıca çok mutluyum.

Bu mezar türü, Batı Anadolu Bölgesi'nde Milet'ten başka diğer mezar ve mezarlıkların bulunduğu birçok merkezde saptanmıştır. Intramural durumda bulunan Troia çömlek mezarları, dönemin en eski mezarlarıdır. Ekstramural olarak bulunanlardan, içine kesinlikle bebeklerin ceset halinde gömüldüğü çömlek mezarlar, yine yalnız Troia'dadır. Özel olarak yapılmış kaplar olmayan Troia mezar çömleklerinin hepsi yerel kültürü yansıtan

örneklerdir. Benzer küp türleri Panaztepe ve Halkapınar çömleklerinde karakteristik olarak görülmektedir. Troia, Panaztepe ve Halkapınar küplerinin gövdelerinde çeşitli sayıda kabartma bantlar bulunmaktadır. Beşiktepe örnekleri ise, kabartma bantlı veya bantsız bırakılmıştır (Akyurt, 1998, s. 104-106) Güneybatı Anadolu Bölgesi'nde, gömme için tek küp kullanıldığı gibi çömlek içersine bebek ve çocuk gömme geleneği bölgede İTÇ'den itibaren bu geleneğin sürekliliğine işaret etmektedir (Ensert, 1995, s. 104 dipnot). Tilbaşar Höyük Nekropol kazısında en fazla küp ve çömlek mezara rastlanılmıştır (Genç, Uysal., 2016, s. 296). Kültepe'de tek örnekle temsil edilen bu mezar türü, İkiztepe'de bebeklerin gömüldüğü tek mezar türüdür (Akyurt, 1998, s. 104-106).

2.1.2. Basit Toprak Mezarlar

Basit toprak mezar gömü geleneğine bu dönem boyunca Güneybatı ve Doğu Anadolu dışında diğer bölgelerde yaygın olarak rastlanılmıştır.

Güneydoğu Anadolu'da Gaziantep- Tilbaşar IVB kazısında, OTÇ II'ye tarihlenen toplam 14 adet basit toprak mezar bulunmuştur. Bunların çoğu çocuk mezarlarıdır. Bu mezarlarda yön birliğinin olmadığı görülmüştür (Genç 2017, s. 163). Yine 2015 yılı kazısında burada çalışma alanının güneyinde bebek ve çocuk mezarları toplanmıştır. Farklı seviyelerde bulunan mezarlar genellikle basit toprak mezardır (Genç, Uysal, 2016, 296). Batı Anadolu Bölgesi'nde basit toprak ve etrafı kerpiç çevrili mezar türleri mevcuttur. Basit toprak mezarlar bölgede yalnız Troia'da bulunmuştur. MÖ 18. Yy'la ait söz konusu iki mezarda birer bebek iskeleti açığa çıkartılmıştır. Kızılırmak kavsinin batısında, içinde ve güneyinde basit toprak, etrafı taş çevrili ve üzeri seramik parçalı mezar türlerine rastlanmıştır. Gordion mezarlığında, üç mezar türüne de rastlanmaktadır. Acemhöyük'te üzeri seramik parçalı mezar, Ilıca mezarlığında, Boğazköy-Aşağı Şehir'de, Alişar'da, Kültepe'de basit toprak ve üzeri seramik parçalı mezar türleri mevcut mezarlar arasındadır (Akyurt, 1998, s. 101).

Salat Tepe'de OTÇ ait kuyu şeklinde örülmüş çukur içerisinde hocker tarzda yatırılmış iki iskelet ile bunların üzerine bırakılmış üçüncü iskelet bulunmuştur (Ökse, Görmüş, Meier ve Bilici, 2010, s. 274).

Resim 2. Salat Tepe kuyu Mezar. (Ökse vd, 2010, s. 280).

2.1.3. Oda Mezarlar

Anadolu'da oda mezarlar Batı, Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde karşımıza çıkmaktadır.

Batı Anadolu Bölgesi'nde Beşiktepe, Panaztepe ve Kolophon'da oda mezarlar ele geçirilmiştir. Megaron planlı oda mezarlar, yalnız Beşiktepe mezarlığında bulunmuştur. Ege Bölgesi'nde önemli ve yaygın bir mezar türü olan ve genelde "tholos tipi mezar" olarak anılan bu mezarların kökeni ve gelişimi, MÖ 2. Bin yılın ikinci yarısında, Miken kültürü etkisi hissedilen bölgede karakteristik bir mezar türüdür. Kolophon, içinde birden fazla gömmenin bulunması nedeniyle, genellikle aile mezarı olarak kabul edilen bu tür mezarların tekrar kullanımı durumunda, taşlarla örülerek kapatılmış olan dromos tekrar açılarak içeri girilmektedir (Akyurt, 1998, s. 111).

1988 yılında yapılan çalışmalarda ele geçirilen Hakkari yakınlarındaki girişsiz oda mezarın on beş kadar erişkin iskeleti içerdiği ve cesetlerin hocker pozisyonunda gömülmüş oldukları ortaya çıkarılmıştır (Sevin, Özırat ve Kavaklı, 2001, s. 356).

Doğu Anadolu'da MÖ 2. Bin yılın sonları ile 1.Bin yılın başlarına tarihlenen mezar ile steller arasında doğrudan bir ilişkinin olup olmadığı

konusu henüz bilinmemekle birlikte, 1998 ve 1999 yıllarında Hakkari stellerinin bulunduğu alanda yapılan çalışmalar ile dikdörtgen planlı bir oda mezara rastlanmıştır. 15 kadar insan iskeleti çıkarılan mezarda, çeşitli türde mezar hediyeleri ele geçirilmiştir (Sevin, Özfırat, 2001, s. 508-509).

Dik bir kaya yüzeyinin önüne yerleştirilmiş, yöresel taşlardan oyulmuş ve yükseklikleri 0,70 ile 3,10 metre arasında değişen steller, ön yüzlerinde kimileri kabartma, kimileri de çizgi tekniğinde işlenmiş insan figürlerine yer verilmiştir. Hiç yazı olmamakla birlikte taşlar adeta bir tarih kitabı özelliğindedir. Steller üzerindeki şekillerde, bacaklar gösterilmemiştir. Çoğu tombul, kimileri de ince uzun yüzlü figürlerin, çok belirgin bir burunları ile burun üzerinde birleşen kaşları ve dar bir alınları vardır. Erkekler silahlarıyla birlikte betimlenmiştir. Belden aşağı kısımları çıplaktır (Sevin, 2004a, s. 123).

2.1.4. Sandık Mezar

Sandık mezarlar OTÇ ve STÇ'de Batı Anadolu, Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde karşımıza çıkmaktadır. Panaztepe'de, ekstramural mezarlıklarda (Erkanal-Tuncel-Gülmez-Alparslan, 2017, s. 361), taş sandık mezar türünün de varlığını göstermesi açısından önemlidir. Ekstramural olarak Ilica, Gordion ve Büget/Ferzant mezarlıklarında, intramural olarak Kültepe ve Alişar'da bulunan sandık mezarlar, MÖ 2. Binin ilk yarısına tarihlenmektedir. (Hrt.4) Lidar Höyük, Karkamış ve Teli Açıana'daki sandık mezarlar da, intramural özelliktedir (Akyurt, 1998, s. 108-109).

Kütahya- Seyitömer'de OTÇ ait sanduka mezar-küp mezarla birlikte görülmüştür. Gömü bir küp içerisinde hocker pozisyonda yatırılıp, sandukaya yerleştirilmiştir. Sandukanın üzeri ise taş kapak ile kapatılmıştır (Bilgen, 2014, S. 325). Batı Anadolu'da yalnız taş sandık mezar türü yaygın olarak görülürken, Kaniş-Karum'da sandık türü mezarlar türüne oldukça fazla rastlanmıştır. Kültepe'de taş sandık mezarlar, en çok görülen mezar türüdür. Klasik şeklindeki bu mezarlık, Ib yapı katında görülen ve ikinci grup olarak ele alınan iki mezar, bu türün Orta Anadolu'daki en eski örneğini oluşturur. Onda birer örnek olmak üzere, ahşap sandık ve sandık-lahit mezarlarda yön birliği gözlenememiştir (Akyurt, 1998, s. 108-109).

2.1.5. Kurgan Mezar

Ağrı Doğubeyazıt ovasında Melecamı Höyüğü ve mezarlık alanda OTÇ'den STÇ ve Demir Çağ'ına kadar kullanılan mezarlıkta kurgan mezarlıklara rastlanılmıştır. Mezarlar taş örgü ya da taş sandık mezarlar üzerleri yığma taş tepelerle STÇ ve Demir Çağ'ı kurganlarını andırmaktadır (Özfirat, Coşkun, 2013, s. 148). Olasılıkla yönetici mezarı olduğu düşünülen kurgan mezarlar ne yazık ki kaçak kazılarla tahrip edilmiştir (Özfirat 2014, 211).

2.2. Gömü Biçimi

Batı Anadolu'da Beşiktepe, Panaztepe ve Halkapınar'daki çömlek mezarların, doğu-batı yönünde bulunması, kendi içinde bir yön birliğinin bulunduğunu düşündürmektedir (Akyurt,1998, s. 118-119). Ancak Anadolu'nun tüm merkezlerinde birer yön birliğinden söz etmenin zor olduğunu düşünülmektedir. Nitekim Güneydoğu Anadolu'da Orta Tunç Çağı II ait 14 adet basit toprak mezarda yön birliğinin olmadığı ve hocker pozisyonunda gömüldükleri görülmüştür (Genç, 2017, s. 163). 2016 çalışmalarında da yine hocker pozisyonunda rastlanılan çocuk ve bebek gömülerinde yön birliği yoktur (Genç, Uysal, 2016, s. 296).

Troia ve Halkapınar küp mezarları tahrip olduklarından, içlerine kaçır gömmenin yapıldığı da bilinmemektedir. Ancak Beşiktepe'de çoğunlukla çift gömme görülmüştür. Yalnız Troia'da bebeklerin tek başına ve hocker şeklinde basit toprak mezarlara gömüldüğü saptanmıştır. Troia'da bebekler çömlek mezarlara tek veya birkaçı bir arada gömülmüşlerdir. Panaztepe'de ise çocuklar orta boy küplere tek başına veya büyük küplere, Beşiktepe'de küp mezarlarda ya da Müskebi'de kaya mezarlarda olduğu gibi, yetişkinlerle beraber gömülmüşlerdir. Yetişkinler, Beşiktepe'de küplere hocker, taş sandık mezarlara dorsal, Müskebi'de kaya mezarlara, bir örneğe göre dorsal pozisyonda yatırılmışlardır (Akyurt, 1998, s. 118-119).

Yine bölgede farklı gömü ya da mezar biçimlerinin farklı etnik gruplar ile ilişkilendirilmesi de henüz yeterli deliller olmadığı için yapılamamaktadır (Erkanal, 2004, s. 191-92). Beşiktepe oda mezarlarında görülen bir örnekte,

mezar yapısını dış etkenlerden korumak amacıyla mezarın toprakla örtüldüğü düşünülmüştür. Biri küp içinde, diğeri taban üzerinde iki ceset gömme, bu mezara farklı gömme geleneği olan bireylerin bir arada gömüldüğünü düşündürmüştür. Mezara yapılan ilk ceset gömmenin yanındaki zengin ölü hediyelerine bakıldığında da, bunun önemli bir bireye ait olduğu düşünülmüştür. Geçiş Bölgesi'nde ise ele geçirilen çömlükler, kaba mutfak kaplarının birer mezar kabı olarak kullanıldığını göstermektedir. Sağlam durumda bulunan Karataş örneklerinde yetişkinlerin, başları küpün ağzında olmak üzere, hocker şeklinde yatırıldıkları gözlenmiştir ve bölgedeki mezarlara, daima tek gömme yapılmıştır (Akyurt, 1998, s. 118-119).

Yanarlar mezar küplerinin ağzı, genelde bölgede bilinenlerden farklı biçimde, gövde genişliğine oranla oldukça geniştir. Bu şekil, cesedin rahatça yerleştirilebilmesi için düşünülmüş olduğu varsayılmaktadır. Mezar küplerinin gövdesinin, genelde kabartma bant bezekli oldukları da görülmüştür. Yine bazı mezar küplerinde benzerliklerin dikkati çekmesi, gömme için kullanılan kaplara verilen özenin bir göstergesi olarak düşünülmüştür. Yanarlar mezarlarında yön birliği yoktur. Mezarlara genellikle birer gömme yapılmıştır. (Akyurt, 1998, s. 105).

Kusura'da yetişkinlerin yerleşim yeri içine, olasılıkla da basit toprak ve küp mezarlara gömüldüğü hakkında bazı veriler bulunmaktadır. Ancak, bunlar bugün için bir yorumdan öteye gidememektedir. Düver-Yarıklı ve Dereköy II'de sadece varlığı bilinen küp mezarlara, ölülerin ceset halinde gömüldüğü görülmüştür (Akyurt, 1998, s. 6, 119).

Orta Anadolu-Orta Karadeniz Bölgesinde, Kültepe'de 1'de ve Alişar'da, tek küplü mezarların yanı sıra çift küplü mezarlara da rastlanmıştır. Bu konuda Maşat Höyük'teki tek örnek Hitit Çağı'na aittir. Tek ve çift küplü mezarlarda tek başına çocuk gömmeleri bulunabildiği gibi, bazılarında yaş ayrımı yapılmaksızın çift gömmeye rastlanmıştır (Akyurt, 1998, s. 106). İkiztepe'de tahribata uğramış bir iskelet kafası ele geçirilmiştir (Bilgi, 2011, s. 93).

Bebek ve çocukların Kültepe'de basit toprak ve küp mezarlara, Alişar'da basit toprak ve küp mezarlara gömülmesi, bu merkezlerde, küçükler için değişik mezar türlerinin kullanıldığını düşündürmüştür. Alişar'da iki küp

mezarda iki bebek, bir küp mezarda ise bir çocuk, yetişkinle, Yazılıkaya'da bir basit toprak mezarda yeni doğmuş bebek bir kadınla birlikte gömülmüştür. Bölgedeki diğer mezarlarda bebek ve çocuklar tek olarak gömülmüşlerdir. Kültepe'deki basit toprak bir mezarda ve Alishar'da çift küp mezarda iki çocuğun dorsal şeklinde yatırılmaları, ender rastlanan bir durumdur. Diğer mezarlarda ise ölüler, hocker şeklinde yatırılmışlardır. Bu bölgede yetişkinler basit toprak, küp, sandık ve oda mezar türlerine gömülmüşlerdir. Burada belirttiğimiz son iki mezar türü, yalnız yetişkinler için kullanılmıştır. Ekstramural mezarlıklardan Osmankayası ve Yazılıkaya'da yalnız birer gömünün hocker şeklinde yatırıldıkları saptanabilmiştir. Kazankaya mezarlığında dorsal, Gordion mezarlığında etrafı taş çevrili, küp ve taş sanduka mezarlarda daima hocker, basit toprak mezarlarda ise hocker ve yarı hocker gibi farklı yatırılış biçimleri söz konusudur (Akyurt, 1998, s. 119)

Kültepe'de II. yapı katındaki 4 no. lu taş sandık mezarda, aynı zamanda gömülen çiftin iskeletleri ve bazı mezar eşyası üzerinde ateş izleri saptanmıştır (Akyurt, 1998, s. 120).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gaziantep'in 25 km güneydoğusunda yer alan Yazılı Höyük'ün doğu, güney ve güneybatı yamaçlarında bulunan 7 oda mezarda görülmüştür ki, dörtgen planlı oda tabanlarının oda tavanından daha geniş olmaları nedeniyle, duvarlar eğimli olarak inşa edilmiştir. Odaların uzunlukları 3.35 ile 3.60 m arasında, genişlikleri 1.18 ile 2 m arasında, yükseklikleri ise 1.35 ile 1.50 m arasında değişmektedir. Bunlardan dört tanesinin yan duvarları taşlarla örülmüş olup, üzerlerine işlenmemiş iri taş bloklar yerleştirilmiştir. MÖ 2. Binin ilk yarısına tarihlendirilen bu mezarlar, soyulmuş olmaları nedeniyle, içlerinde bulunan iskelet kalıntıları ile kırık seramik parçaları, cesetlerin yatırılış yönleri ve biçimleri ile iskelet sayısı açısından yeterli bilgi verememektedir (Akyurt, 1998, s. 113).

Tilmen Höyük'te tek mezarda, Karkamış'ta ise yalnız taş sandık mezardaki yetişkinin hocker şeklinde yatırıldığı saptanmıştır. Teli Açana'da sadece ahşap sandıktakiler dorsal, Lidar Höyük ve diğer türlerinde yetişkinler dorsal, hocker veya yarı hocker şeklinde yatırılmışlardır. Lidar Höyük,

Karkamış ve Teli Açana'da bir mezara birden fazla yetişkinin de gömüldüğü görülmektedir (Akyurt, 1998, s. 120-121).

2.3. Mezarların Konumu

OTÇ ve STÇ Batı Anadolu'da küp mezarlar, çoğunlukla ekstramural mezarlıklarda saptanmıştır. Gömme için ise çoğunlukla tek küp kullanılmıştır. Bir ekstramural mezarlık olan Yanarlar'daki küp mezarlarda daima tek küp kullanılmıştır. Bebek gömmeleri içeren çömler ise daha çok intramural olarak Demircihüyük ve Beycesultan'da bulunmuştur. Yanarlar nekropolüne benzer özellik gösteren Afyon-Dede Mezarı da Köy Kale'si yerleşmesinin 400m güneydoğusunda yer almaktadır (Yürümez, Koçak ve İlaslı, 2007, 403).

Orta Anadolu-Orta Karadeniz bölgesindeki ekstramural mezarlıklardan yalnız Gordion'da çömlek mezarlar açığa çıkarılmıştır. Küp mezarlar ise yine Gordion ve olasılıkla Büget/Ferzant mezarlıklarında, intramural olarak da İkiztepe, Alacahöyük, Alişar, Kültepe ve Konya-Karahöyük'te bulunmuştur. Bu mezar türü Gordion dışında diğer merkezlerde, iskân süresince varlığını korumuştur. Alaca Höyük, Büget/Ferzant ve Konya-Karahöyük örnekleri hakkında ise detaylı bilgi edinilememiştir. İkiztepe ve Alaca Höyük'teki mezarlarında da çocuk iskeletine rastlanmıştır (Alp, 1966, s. 457).

Ekstramural mezarlıklardan Ilıca'daki basit toprak mezarlar, yetişkinlere aitken, Gordion, Osmankayası ve Yazılıkaya mezarlıklarında bu mezar türünde bebek iskeletlerine rastlanmıştır. Intramural olarak bulunan basit toprak mezarlardan Boğazköy'dekilerin hepsi, bebek ve çocuklara aittir. Alişar'daki bu tür mezarlarda çoğunlukla bebeklere rastlanırken, Kültepe'de sadece bir bebek iskeleti gömülmüştür. Kızılırmak kavsinin içindeki intramural basit toprak mezar türü, bu merkezlerdeki yerleşim süresince, kesintisiz olarak devam etmiştir. Toprak mezarların bir alt tipi olarak düşünülen üzeri seramik parçalı mezarlar, hem intramural hem de ekstramural olarak bulunmuştur. Intramural olarak Alişar'dan dört örnekle bilinen, Boğazköy ve Acemhöyük'teki mezarlara ölümler, ceset halinde gömülmüştür. Samsat ve Tilmen Höyük'te birer örnekle bilinen basit toprak mezarlar, Lidar Höyük, Tell Acana ve Karkamış'ta çoğunluğu oluşturmaktadır (Akyurt, 1998, s. 101-102)

2.4. Mezar Buluntuları

Mezar buluntuları, Troia, Beşiktepe, Çerkezsultaniye, Panaztepe, Kolophon, Milet ve Müskebi'de mezarların içinde ele geçirilmiştir. Müskebi mezarlarında, mezar eşyaları ölünün çevresinde veya duvar diplerine dizili durumda bulunmuş iken, Selçuk'ta, ölü hediyeleri, mezar çömleğine sığmadığından, çömleğin dışına bırakılmış olduğu düşünülmüştür.

Ceset gömme türünün görüldüğü Alişar'daki çift küplü mezarda ve Kültepe'deki bir küp mezarda, ölü hediyelerinden biri mezarların dışında bulunmuştur. Ilica'daki bir çanak buluntusu ise, Anadolu'da ilk defa bir taş sandık mezarın dışında bulunan eserdir. Diğer ölü hediyeleri, mezar türünde bir ayırım gözetilmeksizin mezarların içinde ele geçmiştir.

Kütahya Seyitömer OTÇ sandık mezarında sandığın içerisine mezar hediyesi olarak yonca ağızlı testi, bir diğer bebek mezarında ise bir adet bronz pazıbent, bir adet kurşun küpe ve beş adet aşık kemiği bırakılmıştır (Bilgen, 2014, s. 325). Bebek ve çocuklara ait mezarlara ise, ya hediye konulmamış ya da bazı yetişkinlere ait mezarlarda olduğu gibi, kırık seramik parçaları veya deniz kabuğu gibi basit birtakım eşyalar bırakılmıştır. Gordion, İkiztepe, Alişar ve Kültepe'deki bebek ve çocuk mezarları, buluntuları bakımından yetişkinlerinki kadar zengin değildir. Bununla beraber, Beşiktepe'deki bir küp mezarın buluntuları, ender de olsa çocuk mezarlarına ne kadar çok ölü hediyesi bırakıldığını göstermesi bakımından önemlidir (Akyurt, 1998, s. 130). Ancak tüm bunların yanında Batı Anadolu'da Troia'da çömlek mezarlar buluntu yönünden pek zengin değildir (Akyurt, 1998, s. 11-12).

OTÇ II tarihlendirilen (Alalakh) Açıncı Mezarlığı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi OTÇ ve STÇ ölü gömme geleneklerini anlayabilmemizi sağlayan en kapsamlı kazılmış mezarlıklardandır. Mezarlarda cinsiyet yetişkin çocuk ayrımı görülmez. Bunun yanında ikincil gömü adeti görülür. Her mezarda "S" formlu basit kaplar ölü hediyesi olarak bırakılmıştır. Boncuklar az rastlanmıştır (Yener, Akar, 2013, 41). Çoğunlukla kase ve kaplar bulunmuş olup, seramik örneklerinden ip dişli şişe benzerine az rastlanılan buluntular arasındadır (Yener, Akar, 2017, s. 544).

Resim
3.

Alalakh mezar buluntuları, takılar (Yener, Akar, 2013, s. 50), ip dişli şişe (Yener, Akar, 2017, s.552).

2011 yılı kazısında ise, özel olarak işlenmiş bir taş kap bulunmuştur ki, bu kap “göz sürmesi” ve makyaj için kullanıldıkları düşünülmüş OTÇ Mısır Krallık dönemi buluntuları ile benzerliği dikkate değer bulunmuştur (Yener, Akar, 2012, s. 338). Tilbaşar Höyük kazısında ortaya çıkartılan mezarlar takıları ve çeşitli kapları ile birlikte gömülmüşlerdir. Ayrıca kaplar içerisindeki hayvan kemikleri bir nevi ölü yemeğini düşündürmüştür (Genç, 2017, 163).

Dede mezarında küpler içerisinde, pek ölü hediyesine rastlanılmamış olup pişmiş topraktan bir çaydanlık, üç adet tunç yüzük, süs eşyası, iğne parçası boncuk tanelerine rastlanılmıştır (Yürümez, Koçak ve İlaslı, 2007, s. 405-406). 2008 yılı çalışmalarında ele geçirilen kol biçimli libasyon kabı ileri bir işçilikle, İç Batı Anadolu’da görülen ilginç örneklerdendir, yine gerek küpün içinde gerekse münferit olarak bronz yüzük, bronz iğne, kemik boncuk gibi buluntulara rastlanılmıştır (Yürümez, Koçak ve İlaslı, 2009, 186-187).

Resim 4. Dede mezarı, libasyon kabı (Üyümez, Koçak ve İlaşlı, 2009, s. 194)

Batı Anadolu'da tunç küpler, yalnız Panaztepe mezarlarında ele geçmiş olmakla birlikte, aletler bir diğer önemli buluntu grubudur (Akyurt, 1998, s. 131). K. Bittel'in bildirdiği gibi, MÖ 2. Binin ikinci yarısından itibaren mezarlara silah bırakma geleneğinin görülmesi, Müskebi ve özellikle de Panaztepe mezarlarındaki silahlar, Ege Bölgesindeki Miken aristokrasisinin Batı Anadolu'daki bir etkisi olarak düşünülmüştür (Akyurt, 1998, s. 132). Tunç silahlara Acemhöyük ve Kültepe'de de rastlanmıştır.

Panaztepe'de (Erkanal, 2004, s. 91-92) ve Beşiktepe'de ele geçen düğme şeklindeki taş ve fildişi yada kemikten yapılmış Miken mühürleri de yine, Batı Anadolu'da mezarlara mühür bırakma geleneğinin varlığını kanıtlamaktadır (Akyurt, 1998, s. 132). Yerel özellikler gösteren mühürler üzerindeki bazı geometrik bezemelerin, İTÇ'e ait kurşun figürin kalıpları üzerinde görülen mühür örnekleri ile benzeştiği de görülmüştür. Bu durum da bölgede İTÇ'den bu yana süre gelen kültürel bağlantıların önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Erkanal, 2004, s. 91-92).

Ege Bölgesi'nde Eskişehir yakınında OTÇ'e ait Çavlum nekropolünde ele geçirilen lületaşı mühür, sekiz yaşında bir çocuğa ait sandık mezarda ele geçirilmiştir. Bu mezar buluntusu hediye fonksiyonundan çok malzemesi bakımından çok önemlidir. Anadolu'da bulunmuş en eski lületaşı eser olması, bugün bile Eskişehir Bölgesi'nde önemli bir maden olan lületaşının bölgenin

ilk yerleşimlerinden beri kullanılan bir maden olduğunun bir göstergesi kabul edilmiştir (Bilgen, 2006, s. 19).

Anadolu'da Geç Neolitik Çağ'dan itibaren bilinen ve OTÇ'de yaygın bir kullanım alanı bulan ayakkabı biçimli kaplar ise, İTÇ I'de Samsun-İkiztepe ve İTÇ II-Boğazköy'e tarihlenen örneklerin dışında, OTÇ ve STÇ Kültepe ve Alishar'da sıkça rastlanmıştır. Benzer örnekler Transkafkasya ve Doğu Anadolu'da da görülmektedir. (Özfirat, 2002, s. 35).

Doğu Anadolu Bölgesi'nde bu dönem içinde önemli veriler içeren Pulur mezarlarında ele geçirilen mızrak uçları ve kabzalı bronz hançerler ve özellikle de benzerlerine Cinis, Aşkale ve Alaca'da da rastlanan altı delik çömlerler, bölgenin mezar geleneklerinde Transkafkasya ile olan benzerliğini ortaya koymaktadır (Güneri, 1992, s. 153-160).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, ölü hediyesi daima iskeletlerin yanı başına bırakılırken bebek ve çocuk mezarları, çoğunlukla yetişkinlerinki kadar zengin ele geçirilmiştir. Farklı bir buluntu olarak Tilmen Höyük'te ele geçirilen bir matara, hem bu mezardaki hem de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde OTÇ'deki tek örnektir (Akyurt, 1998, s. 136). Tilbaşar kazısında OTÇ tipik kasesi, tunç küpe, bir başka mezarda da iskeletin ayağının hemen üstünde yonca ağızlı küçük bir vazo bulunmuştur (Genç, Uysal, 2016, s. 296).

3. ORTA VE SON TUNÇ ÇAĞI ÖLÜ YAKMA GELENEĞİ (KREMASYON)

Ölü Yakma Geleneğinin Anadolu'da bazı bölgelerde OTÇ'den Demir Çağı'nın sonuna kadar, yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir (Ensert, 1995, s. 261).

Batı Anadolu'da Troia, Beşiktepe, Panaztepe ve Müskebi mezarlıklarında gömmelerin yanı sıra urnelerde ele geçen yanmış insan kemikleri, Batı Anadolu'da yakma gömme geleneğinin varlığını ortaya koymuştur (Akyurt, 1998, s. 123-124). Dede mezarı kazısında F8 mezar küpünün içerisinde küçük ikinci bir küpün yerleştirildiği ve bunun içerisinde yanmış kemik parçalarına rastlanılmıştır (Yürümez, M., Koçak, Ö., İlaslı, A., 2007, s. 406). Orta Anadolu-Orta Karadeniz Bölgesi'nde ise bu gelenek,

Konya Karahöyük, Ilıca ve Bağlarbaşıkkayasası ve Boğazköy mezarlıklarında saptanmıştır (Akyurt, 1998, s. 123-124).

Hitit devrine ait bir mezarlık olan Konya-Karahöyük mezarlığında ölülerin ekserisi yakıldıktan sonra külleri, iskelet kalıntıları ve çeşitli hediyeleri ile birlikte toprağa gömülmüşlerdir. Boğazköy mezarlığında ise ölüler, kül ve iskelet kalıntıları ile birer küp veya kap içine koyulduktan sonra kayaların oyuk yerlerine yerleştirilmişlerdir. Boğazköy ile Karahöyük arasındaki bu farklı gömme tarzı Boğazköy mezarlığının kaya üzerinde oluşu ile ilişkilendirilmiştir (Alp, 1956, s. 35). Boğazköy'de bulunan mezarlık, kentin dışında ve Yazılıkaya açık hava kutsal alanına giden yol üzerindedir. Osmankayasası olarak bilinen bu yerde, XVIII. yüzyıldan, XIV. yüzyıla kadar çok sayıda bulunan kremasyon ve inhüstasyon gömüleri bulunmuştur. Eski Hitit dönemine tarihlenen çoğunlukla kremasyon gömü içeren bir diğer mezar da Ilıca'dır (Dinçol, 1982, s. 94).

Gözlü Kule'de, bir çömlek içinde bulunan bebeğe ait yanmış kemik parçaları, MÖ 2. Binde Güney Anadolu Bölgesi'nde yakma gömme geleneğinin Eski Hitit Döneminde varlığını kanıtlayan tek örnektir (Akyurt, 1998, s. 123-124).

3.1. Mezarların Türü

3.1.1. Küp Mezarlar

Yakılmış ceset kalıntıları genelde çeşitli tip ve boydaki çömleklere/urnelere konulmaktadır. Sadece Troia'da birer gelenek olmak üzere yuvarlak ağızlı testi ve matara urne olarak kullanılmıştır.

Orta Anadolu-Orta Karadeniz Bölgesi'nde urneler, Ilıca, Osmankayasası, Bağlarbaşıkkayasası ve Konya Karahöyük'teki mezarlıklarda saptanmıştır. Ilıca mezarlığında urne olarak yalnız uçları kırık olan gaga ağızlı testiler kullanılmıştır. Osmankayasası ve Bağlarbaşıkkayasası mezarlıklarında ise, çoğunluğu çeşitli tipte vazo olmak üzere yuvarlak ağızlı testi, yonca ağızlı testi, sepet kulplu kap, çaydanlık, matara, çömlek ve tabak gibi kaplar kullanılmıştır. Ilıca ile Osmankayasası urnelerinde gözlenen tek ortak özellik, bazılarının gövdesinde deliklerin bulunmasıdır. Konya Karahöyük'teki tek

urne, bir ev modelinde olması ile diğer Anadolu örneklerinden ayrılmaktadır (Akyurt, 1998, s. 104-106).

Ayrıca mezarlarda ölülerin üzerine kalıntıları örtmek için konulan küp parçaları üzerinde görülen hiyeroglif işaretler, Karahöyük'ün yazılı vesikalar vermesi bakımından önemli olduğunu göstermektedir (Alp, 1956, s. 36).

3.1.2. Basit toprak mezar

Batı Anadolu'da Dede mezarı nekropolünde basit mezar, küp ve sandık mezarla karışık bir şekilde yer aldığı görülmüştür (Yürümez, Koçak ve İlaslı, 2007, 407). Konya-Karahöyük bu dönem yakma gömmeye en güzel örneklerdendir (Akyurt, 1998, s. 101).

3.1.3. Oda mezar

Anadolu'da bu dönemde çok az sayıda rastlanmıştır. Panaztepe'deki oda mezarlarda ceset ve yakma gömmeler bulunmaktadır (Akyurt, 1998, s. 112).

3.2. Gömü Biçimleri

Yakma geleneğinin görüldüğü bu devirde yetişkinler, sırt üstü bazen de hocker pozisyonda görülürken, çocuklar büyük bir çoğunlukla hocker pozisyonda bulunmuşlardır. Bu dönemde küp mezarlarda sırt üstü gömülme görülürken basit toprak mezarlarda da hocker pozisyonda gömülere rastlanmıştır (Kınal, 1962, s. 80). Yine Batı Anadolu'da hocker, yarı hocker ve kremasyon gömü biçimlerinin bir arada görüldüğü nekropoller mevcuttur (Yürümez, Koçak ve İlaslı. 2007, s. 407).

MÖ 14-13. Yy'lara ait olan Panaztepe ve Beşiktepe mezarlıkları, henüz tümüyle yayınlanmadığından yakma gömmelerin kesin tarihleri bilinmemektedir.

Troia'da ceset yakma yerleri olarak nitelendirilen alanlarda, küçük arkeolojik eserlerin yanı sıra, yanık insan kemiği parçalarının da bulunması, ceset yakma ile ilgili kalıntıların tam olarak toplanmadığı izlenimini bırakmaktadır. Bunun yanı sıra, Troia'da, yuvarlak ağızlı testinin içine kemiklerin sığdırılabilmesi için uzun olanların keskin bir aletle kesilmiş

olabileceği görülmüştür. Beşiktepe'de ise, bir erkeğe ait yanık kemiklerden, gövdenin üst ve alt bölümlerine ait olanların ayrı ayrı toplanıp, iki ayrı çömleğe konulduktan sonra, çömlüklerin de bir küp içine konulması gibi farklı gömü tarzları da ortaya çıkarılmıştır.

Troia'da iki kadın ya da bir erkek, bir kadın bulunabilmesine karşın, iki erkeğin aynı urneye gömülmediği görülmüştür. Troia ve Beşiktepe mezarlıklarında, bir yaşından küçüklerin yakılmadan gömülmeleri durumu, küçük bebeklerin vücudunun ve ruhunun henüz kirlenmediği inancıyla ilgili olduğunu düşündürmüştür (Akyurt, 1998, s. 123).

Ilıca ve Osmankayası urnelerine, genellikle tek gömme yapılmışken bu mezarlıklarda yakılarak gömülen en küçük bireyler olan çocuklar ya tek başına ya da yetişkinlerle beraber gömülmüşlerdir (Akyurt, 1998, s. 124).

Osmankayası mezarlığında, cesetlerden arta kalan küller ve yanmış kemik parçalarının, çeşitli biçim ve büyüklükteki pişmiş toprak kaplar içine konulduğu ve genellikle kapların gömü amacıyla kullanılmadan önce kırıldığı, yani gömülerin eski kaplar içine yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu, bir yoksulluk kanıtı olarak değerlendirilebileceği gibi, dinsel bir uygulama olarak da yorumlanabilmiştir. Ilıca mezarlığında da küller ve diğer kemik kalıntıları kırık gaga ağızlı testiler içinde ele geçirilmiştir. Hitit keramiğinin ilginç biçimlerinden biri olan bu testilerin emzikleri, gömülerde hep doğuya bakar durumda ele geçirilmiştir. Bu durum, belirli bir yön gözetilmiş olduğuna işaret etmekle birlikte, bu mezarlıkta ilgi çekici bir başka konu, mezar sıralarını belirten taşların varlığıdır (Dinçol, 1982, s. 94-95).

Eski Hitit Devleti zamanında ölülerini yakmadan gömen Alishar ve Boğazköy'e nazaran Yeni Hitit Devleti zamanında yakılan cesetler küp veya sandık mezar içerisinde daha sık görülmüştür. Öyle ki Yeni Hitit Devleti zamanına ait kral mezarları bugüne değin bulunamamıştır. Bunun da sebebi Hitit krallarının cesetlerinin yakılmış olduğu şeklinde düşünülmektedir (Kınal, 1962, s. 224-225). Nitekim, Hititlerin en büyük başarısı, yerli kültürleri benimseyerek onlardan aldıkları kültürel etkileri kendi uygarlıklarına katmış olmalarıdır (Özgüç, 1964, s. 26). Geçmişten aldıkları bir gelenek de kremasyon geleneğidir. Hitit krallarının Mısır'daki piramitler

ya da Mikenai'daki mezarlar gibi, anıtsal mezar yapıları bulunamamıştır. Yazılı belgelerde yakma törenlerinin gerçekten uygulanan bir geleneği yansıttığını doğrulamaktadır. Hitit toplumunun, çoğunluğunu Hint-Avrupa kökenliler oluşturmakla beraber, bunun dışında farklı kavimler yer almaktaydı. Çeşitli ögelerden bileşmiş ve dış etkenlere açık bir toplum olduğu için krallar ve halkın bir bölümü için geçerli olan yakma gömüler yanında, Anadolu'da, Hititler ile çağdaş olduğu saptanan birkaç mezarlıkta, inhüstasyonların, yani toprağa gömülerin yer aldığı görülmektedir (Dinçol, 1982, s. 94).

Görüldüğü gibi, yakma ya da ceset gömülerden hangisinin gerçek Hitit gömü geleneği olduğunu söylemek zordur. Yakma gömüler Hititler'in bir siyasal güç olarak ortaya çıkışlarından çok önce de Anadolu'da uygulanan bir ölü gömme türüdür ve Son Tunç Çağı'nda da yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Birer gömme yapılan urnelerdeki en küçük birey ise çocuktur (Akyurt, 1998, s. 125).

3.3. Mezarların Konumu

Hitit ölü gömme gelenekleri hakkında çok kıymetli bilgiler veren Kültepe kazılarına bakılırsa bölgede genel olarak ölümler evlerin içine ve döşeme tabanının altına gömülmektedir (Kınal, 1962, s. 80). Konya Karahöyük'te ise üzeri seramik parçalı mezarlara, yakma gömme yapılmıştır (Akyurt, 1998, s. 102).

3.4. Mezar Buluntusu

Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde mezara konulan küçük buluntular, Mezopotamya'nın aksine öldükten sonra dirilmeye olan inancın mevcut olduğunu gösterirken, Hitit Döneminde ölümlerin yakılmaları ve gömme mezarların hediye bakımından fakirliği bu kavmin ölümden sonraki hayata inanmış olduklarını ve Mezopotamya kültür çevresinin etkisi altında kaldıklarının izlerini taşımaktadır (Kınal, 1962, s. 80, 224-226).

Batı Anadolu'da süs eşyası olarak, yakma gömmelerle birlikte tunç halka ve yüzükler, iğneler, çeşitli şekildeki kemik, akik, frit, cam ve cam hamuru boncuklar, fildişi tarak ve halhallar ele geçmiştir (Akyurt, 1998, s.

131-133). Bakla Tepe'de ele geçirilen bir mühür, lentoid (mercek biçimiyle) bir güç sembolü olarak Miken kültürünü yansıtmaktadır (Erkanal, 2004, s. 92).

Bölgede Troia mezarlığında, ölü gömme törenleri ile ilgili olduğu düşünülen çeşitli hayvan kemiklerine rastlanmıştır.

Yanarlar mezarlığında herhangi bir hayvan kemiğine rastlanmaması, gömü sırasında hayvan kurbanının yapılmadığını, yapılıyorsa bile ilgili kalıntıların mezarlara bırakılmadığını düşündürmektedir (Akyurt, 1998, s. 131-133).

Ilıca mezarlığında ele geçirilen bir halka, Osmankayası mezarlığında damga mühür ve tunç tel, urnelerin içinde bulunan mezar buluntularıdır. Bu mezarlıklarda seramik küplerin doğal olarak dar ağızlı ve küçük boyda olan urnelerin içine sığamayacağından, zorunlu olarak urnelerin dışına bırakılmış olabildikleri düşünülmüştür (Akyurt, 1998, s. 134).

Orta Anadolu'da bir Hitit mezarlığı olan Osmankayası mezarlığında gömüler içinde mezar armağanı olarak bazı küçük küpler, kabuklu hayvanların kabukları, tunç bilezik ya da teller gibi, zenginlikten uzak eşyalar ele geçirilmiştir. Mezarlıkta büyük ve küçükbaş hayvanlara ait kemikler bulunması da, gömü töreni sırasında bazı kurbanlar yapıldığını göstermektedir. Ele geçen domuz ve köpek kemiklerinin de yine törene ilişkin sihir ve büyü işlemlerine bağlı olduğu sanılmaktadır (Dinçol, 1982, s. 94).

Teli Açına'da bazı çömlek mezar ve urnelerde, daha önce de belirtildiği gibi, küçük boyda olan mezar küplerinin içine sığmadığından, bazı ölü hediyelerinin dışarı bırakıldığı düşünülmüştür (Akyurt, 1998, s. 136).

Güneydoğu Anadolu'da Ziyaret Tepe'de "Tunç Sarayı" olarak anılan kazıda, tunç ve diğer malzemelerden oluşan lüks mallar bir dizi kremasyon gömü sırasında bırakılmış mezar hediyeleri olarak yorumlanmıştır (Matney, Köroğlu, Wicke ve Macginnis, 2009, s. 317).

3.5. Ölü Kültü

Anadolu'da İTÇ'nde mezarlarda bulunan hayvan kemikleri de mezar başında kesilen ölü kurbanı geleneğini işaret ederken bu devirde ehlileştirilen

hayvan cinsleri hakkında bilgi vermesi açısından da önemlidir (Kınal, 1962, s. 52). Hayvan kemiklerinin yine OTÇ ve STÇ mezarlarında da görülmesi İTÇ devamı niteliğinde ölü ritüellerinin yapıldığı şeklinde yorumlanabilir.

Ölen Hatti krallarına yapılan yiyecek sunularını anlatan Hitit ritüelleri, Mezapotomya ritüelleri ile birçok paralellikler göstermektedir. Burada amaç ölünün ruhunu güvenliğe almak ve ölüyü rahatsız eden kötü ruhlardan kovmaktır. Gerçekten de Mezapotomya'daki ölü kültü ve törenlerinin birçok özellikleriyle devam edip Urartular'a kadar aktarılmış olduğu görülmüştür (Çevik, 1997, s. 435). Ölü kültüyle bağlantılı olarak en fazla uygulanan gelenekler bu dönem boyunca hem Anadolu'da hem de çevre kültür bölgelerinde de sıkça karşımıza çıkan kurban merasimi ve yemeğidir. Sayıları oldukça az olan kült buluntuları, bölgede yaşayan halkın ölümlerle veya öteki dünya görüşü ile bağlantılı birtakım inançlara sahip olduğunu göstermektedir.

Nitekim, benzerlerine Troia II tabakasında da rastlanan idollere İTÇ I'de Liman Tepe'de ve yine İTÇ yerleşmesi olan Bakla Tepe ve Terim'de de rastlanmıştır (Erkanal, Artzy ve Kouka, 2003, s. 170-171). Eski Hitit kült yerleşimi olan Hüseyindede'de ise zamanla tahrip edildiği için herhangi bir kült esere rastlanmamıştır (Sipahi, 2003, s. 181).

Beycesultan 14. tabakada ele geçirilen bir idol ile Karataş-Semayük'te bir mezarda bulunan bir idolün başlarının üst kısımlarında eskiden kısa ve ince bir çıkıntının olduğu anlaşılmaktadır. Horoztepe'de ele geçirilen "çocuğunu emziren anne" heykelciğinin ise başının üst kısmının yan tarafında kısa ve yuvarlak bir çıkıntı mevcuttur. Bazı idollerde görülen kısa ve ince olan bu tip çıkıntıların dinî inanışlarla ilgili olabileceği düşünülmeyle birlikte bunlarla idolün saç, başlığı, saçına takılan saç tokası ya da başka bir süs objesi olabileceği de akla gelmektedir (Ekiz, 2003, s. 117).

Transkafkasya'nın etkisi yadsınamaz olan Hakkari Stelleri'nin yakınında ele geçirilen bir oda mezarın içinde karışık 50 kadar iskeletle birlikte çeşitli silah ve süs eşyası ve çanak çömlek ele geçirilmiştir. Başka mezarlarında olabileceği düşünülerek bu stellerin ölü kültüyle ilişkili olduğu düşünülmektedir (Sevin, Özfirat, 2001, s. 511).

SONUÇ

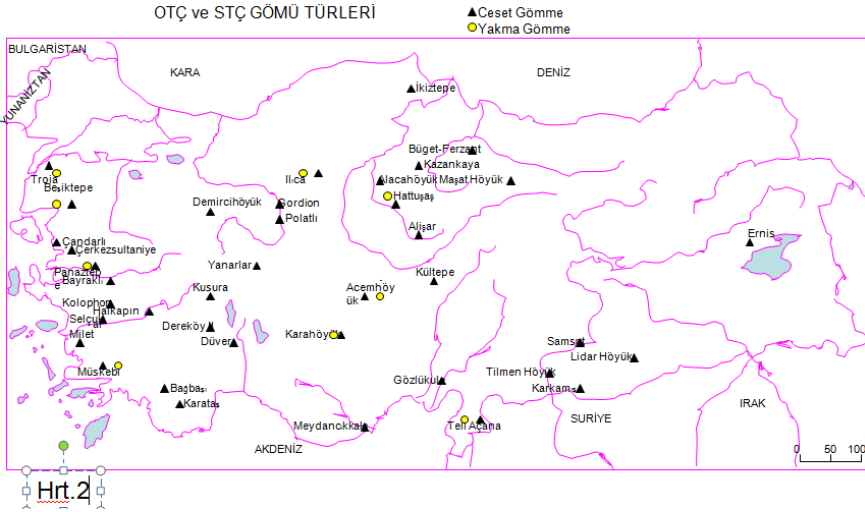
Toplumların ölüm olayını değerlendirmeleri dinsel inanışları doğrultusunda olmaktadır fakat bu durum her zaman gömme geleneklerinde dini inançlarının etkili olduğu anlamına da gelmemektedir. Toplumların yaşam ve ölüm hakkındaki görüşlerini anlamımıza yardımcı olan mezarların incelenmesi, mezar buluntularının değerlendirilmesi, gömü geleneklerinin çeşitliliği bu değerlendirmemizde etkili olmuştur.

Tunç Çağı'nda genel olarak önceki dönemlere göre mezarların sayısındaki artışın önemli nedenlerinden biri, pek çok bilim adamı tarafından da kabul gören, yeni göç dalgalarıyla ortaya çıkan bir nüfus patlamasıdır. Bu farklılaşma ölü gömme işlemlerinde uygulanan geleneklere de doğal olarak yansımıştır. Bunun sonucu olarak toplumlarda yerleşmelerin konumları, boyutları, nitelikleri ve eriştikleri teknolojik düzey değişmiştir. Yerleşim yerlerinde nüfus artışının neden olduğu genişlemelerin, mezarları ve mezarlıkların konumunu etkilemiş olduğu düşüncesi, bu noktada hiçte mantığa aykırı gelmemektedir. Bu durum OTÇ ve STÇ, Batı Anadolu Bölgesi, Orta ve Kuzey Anadolu Bölgesi'nde extramural mezarlık özelliği olarak çoğunlukla kendini gösterdiği söylenebilir.

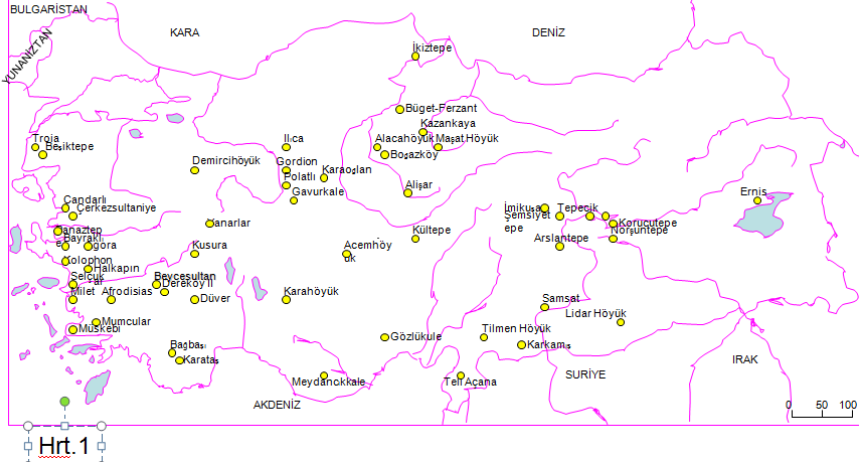
Mezarlığın şehrin belirli bir yönünde kurulması, ölülerle bağın kesilmemesi ölünün öbür dünyada yalnız kalmaması için yapıldığı görüşü OTÇ mezarlarında dikkati çekmektedir. Mezarların yerleşime göre konumu nasıl olursa olsun, ölü gömme adetleri açısından intramural ile extramural mezar tipi arasında herhangi bir farklılık görülmediği bilinmektedir.

OTÇ ve STÇ'de en yaygın görülen ceset gömme geleneği, hemen hemen tüm mezar türlerinde karşımıza çıkmıştır. Genellikle ceset gömme tarzında kullanılan basit toprak mezarlar buluntu açısından diğer mezar türlerine göre daha fakir görünüm çizmekte olup, belki de toplum içinde ekonomik ve buna bağlı olarak sosyal statü açısından farklılıkları belirtmesi bakımından önemlidir. OTÇ'den itibaren olasılıkla yönetici mezarı olarak düşünülen kurgan mezarlarıyla karşılaştırılması bu anlamda önemlidir.

Mezar hediyeleri genellikle mezar içine yerleştirilmiş şekilde görülürken nadiren mezar dışına da bırakılanlara rastlanılmıştır. Son yıllarda yapılan kazı çalışmaları sonuçlarının gözden geçirilmesiyle görülmüştür ki, birkaç ilginç buluntu dışında gömü geleneği olarak bariz bir farklılığı düşündürecek buluntu örneğine rastlanılmamıştır. Her ne kadar mezar buluntularına bakılarak, toplumların öbür dünya hakkındaki düşünceleri ya da yaşamlarını anlamının zor olduğu bilinse de sadece mezar buluntularının değerlendirilmesi ile ölü gömme adetlerinin yorumlanamayacağı, bunun için daha çok sayıda mezar ve mezarlıkların yapılacak kazı çalışmaları ile ortaya çıkartılıp, mezar tipleriyle ve gömü şekilleriyle de ilişkilendirilip yorumlanmasının gereği görülmektedir.

OTÇ ve STÇ MEZAR ve MEZARLIKLARIN BULUNDUĞU YERLEŞİM MERKEZLERİ

KAYNAKÇA

- Akyurt, İ. M. (1998). *M.Ö.2.Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*, Ankara: TTK.
- Alp, S. (1956). “Konya-Karahöyük Hafriyatı 1953 Kazısı”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, sayı VI-I, s. 35-37, Ankara: Maarif.
- Aslan, R., BIEG, G. (2003). “Troas Bölgesi”, *Arkeo Atlas Yaşayan Geçmişin Dergisi*, 2004-3: s. 76-77, İstanbul: Doğan.
- Bilgen A. N., (2006). “Çavlum Orta Tunç Çağı Nekropolü’nde Ele Geçen Lületaş Mühür”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, ISSN: 1304-0278, C.5, S.16, 2006: s. 17-21.
- Bilgen, A. N., Coşkun, G., Çevirici Coşkun, F., Bilgen, Z., Dikmen, B., Akalın, B., Çırakoğlu, S., Özcan, F. Ç., Kuru, A., Erdinç, Z., (2014). “Seyitömer Höyüğü 2013 Yılı Kazısı”, *XXXVI. KST, cilt III*, s. 323-338, Gaziantep: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Bilgi, Ö., (2011). “İkiztepe Kazısı 2010 Dönemi Sonuçları”, *XXXIII. KST, cilt I*, s. 91-102, Malatya: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Çevik, N. (1997). “Urartu Kaya Mezarlarında Ölü Kültüne İlişkin Mimari Elemanlar”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XXXI, s. 419-437, Ankara: Maarif.
- Dinçol, M. A. (1982). “Hititler Öncesi Anadolu”, *Anadolu Uygurulukları Ansiklopedisi, I*, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi, s.12-16, İstanbul: Görsel.
- Ekiz, H. H. (2003). “Yalvaç Müzesi’nde Bulunan Eski Tunç Çağına Ait Bir Grup İdol”, *Türk Arkeoloji Ve Etnografya Dergisi, III*, s. 114-117, Ankara: T.C. Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Ensert, H. K. (1995). “Erken Tunç Çağı Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri Işığında Oylum Höyük Mezarları”, (Yayınlanmamış doktora tezi).
- Erkanal, H., Artzy, M., Kouka, O. (2003). “2002 Yılı Liman Tepe Kazıları”, *XXV. KST, cilt II*, s. 165-173, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Erkanal, A. (2004). “Anadolu- Miken İlişkileri”, *Arkeo Atlas Yaşayan Geçmişin Dergisi*, 2004-3: s. 90-93, İstanbul: Doğan.
- Erkanal, A., Tuncel, R., Gülmez, B., Alparslan, G. (2017). “2016 Yılı Panaztepe Kazısı Sonuçları”, *XXXIX. KST, cilt II*, s. 347-366, Bursa: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Genç, E. (2017). “Doğanpınar Barajı Tilbaşar Höyük 2016 Yılı Kazısı”, *XXXIX. KST, cilt I*, s. 159-172, Bursa: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Genç, E., Uysal, T., (2016). “Doğanpınar Barajı Tilbaşar Höyük 2015 Yılı Kazısı”, *XXXVIII. KST, cilt I*, s. 293-304, Edirne: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

- Güneri, S. (1992). "Doğu Anadolu'da Yeni Gözlemler", *Türk Arkeoloji Dergisi*, sayı XXX., s.149-187, Ankara: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Hauptmann, H. (2004). "Lidar Höyük", *Arkeo Atlas Yaşayan Geçmişin Dergisi*, 2004-3, s. 108, İstanbul: Doğan.
- Kınal, F. (1962). *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara: TTK.
- Lloyd, S. (2000). *Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Matney, T., Köroğlu, K., Wicke, D., Macginnis, J., (2009). "Diyarbakır/Ziyaret Tepe 2008 Yılı Kazı Çalışmaları", XXXI. KST, cilt IV, s. 315-330, Denizli: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Oy, H. (2011). "Afyonkarahisar'da Orta Tunç Çağı Yerleşmeleri", *Belleten*, LXXV, 273, Ağustos: 311-335: TTK.
- Ökse, A. T., GÖRMÜŞ, A., MEIER, D. Y., BİLİCİ, M. A., (2010). "İlısı Barajı-Salat Tepe 2009 Yılı Kazısı", XXXII. KST, cilt I, s. 270-282. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Özfirat, A. (2002). "Doğu Anadolu Yüksek Yaylası'ndan M.Ö.2.Binyıl Kurganları", *Belleten*, LXVI, 246, Ağustos, s. 343-350, Ankara: TTK.
- Özfirat, A., (2014). "Bozkurt Kurgan Mezarlığı Kazısı (2007-2013)", XXXVI. KST, cilt II, s. 209-226, Gaziantep: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Özfirat, A., Coşkun, N., (2013). "Bozkurt Kurgan Mezarlığı Kazısı, 2012", XXXV. KST, cilt, I, s. 146-158, Muğla: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Özgüç, T. (1964). "Kültepe-Kaniş Kazıları" *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIII-1, s. 94-95, İstanbul: Maarif.
- Sevin, V. (2004a). "Hakkari", *Arkeo Atlas Yaşayan Geçmişin Dergisi*, 2004-3, s. 123-125, İstanbul: Doğan.
- Sevin, V. (2004b). "Doğu Anadolu Orta ve Son Tunç Çağı", *Arkeo Atlas Yaşayan Geçmişin Dergisi*, 2004-3, s. 104-129, İstanbul: Doğan.
- SEVİN, V. (2004c). "İmikuşağı", *Arkeo Atlas Yaşayan Geçmişin Dergisi*, 2004-3, s. 114-116, İstanbul: Doğan.
- Sevin, V., Özfirat, A. (2001). "Hakkari Stelleri: Doğu Anadolu'da Savaşçı Çobanlar İlk Not", *Belleten cilt. LXV- 243.*, s. 501-513, Ankara: TTK.
- Sevin, V., Özfirat, A., Kavaklı, E. (2001). "1997-1999 Hakkari Kazıları", XXII. KST. cilt I, s. 355-359, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Sipahi, T. (2003). "2002 Yılı Hüseyindede Kazısı", XXV. KST. cilt II., s. 179-181, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

- Ünlüoğlu, B. (2004). "The Middle And Late Bronze Age", *Arkeo Atlas Yaşayan Geçmişin Dergisi*, 2004-3, s. 154, İstanbul: Doğan.
- Üstüner, A. C. (2003). "Tunç Çağında Anadolu'da Bir Aydınlık I", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, 2003-200, Ağustos:3-4, İstanbul: Aktif.
- Üyümez, M., Koçak, Ö., İlaslı A., (2007). "Afyonkarahisar/Bayat İlçesi Dede Mezarı Orta Tunç Çağı Nekropolü 2006 Yılı Kazıları", *XXIX. KST. Cilt II.*, s. 403-416, Kocaeli: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Üyümez, M., Koçak, Ö., İlaslı, A., Çay, T., İşcan F., (2007). " Afyonkarahisar'ın Doğusunda Önemli Bir Orta Tunç Çağı Nekropolü: Dede Mezarı ", *Bellekten, cilt LXXI*, sayı: 262, s. 811-841, TTK.
- Üyümez, M., Koçak, Ö., İLASLI, (2009). " Dede Mezarı Nekropolü Kazıları 2008 Yılı Çalışmaları ", *XXXI. KST, cilt II*, s. 183-194, Denizli: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Yener, K. A., Akar, M., (2013). "2011 Yılı Açıçana Höyük, Antik Alalakh Kenti Kazı Çalışmaları", *XXIV. KST. Cilt I*, s. 335-348, Çorum: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Yener, K. A., Akar, M., (2013). "Açıçana Höyük, Antik Alalakh Kenti 2012 Yılı Kazı Çalışmaları", *XXXV. KST. Cilt II*, s. 37-51, Muğla: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Yener, K. A., Akar, M. (2017). "Açıçana Höyük (Alalah) 2016 Yılı Çalışmaları", *XXXIX. KST, cilt I*, s. 537-552, Bursa: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Makale türü / Article type: Araştırma / Research

İngilizce'yi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerin Dil Derslerinde Edebi Metinlerin Kullanılmasına Yönelik Tutumlarının İrdelenmesi

Gauging EFL Learners' Responsiveness to the Incorporation of Literary Materials into Language Courses

Dr. Rahmouna Zidane

Tlemcen Üniversitesi, Dil ve Edebiyat Fakültesi, mouna_zde@yahoo.com; (ORCID: 0000-000X-XXX-XXXX)

Özet

Literatür İngilizce'yi yabancı dil olarak öğrenimin sürecinde farklı işlemleri yerine getirmektedir. Bu nedenle, sıklıkla bir modül olarak öğrenilmektedir. Bundan başka, dil ile ilgili modüllerde bütünlük bir dilsel kaynağı temsil edebilir. Ancak, bazı öğrenciler tarafından takdir edilmeyebilir. Bu çalışmada öğrencilerin dil derslerinde edebi metinlerin entegrasyonuna yönelik tutumlarını ve reaksiyonlarını incelenmiştir. Araştırma aracı olarak bir anket ve sınıf içi gözlemi kullanılmıştır. İncelemenin örneklemini İngiliz dili bölümünden 30 öğrenci oluşturmuştur. Toplanan veriler nicel ve nitel olarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında, öğrencilerin dil derslerinde edebi metinlerin kullanılmasına yönelik olumlu tutumları bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Literatür, dil, reaksiyon, entegrasyon.

JEL Sınıflandırması: I21

Abstract

Literature performs various functions in the process of learning English as a foreign language (EFL). Although it is studied as a subject-matter, it can represent a linguistic resource that is integrated into the language related modules. However, it may not be appreciated by all EFL students. Therefore, the present study attempts to investigate the learners' attitudes and responsiveness to the integration of literary materials in language courses. It relied on the use of a questionnaire and classroom observation as instruments of gathering information from a sample of 30 EFL students. The collected data were analysed quantitatively and qualitatively. The main findings have revealed that most of the students respond positively to the literary discourse introduced in language tasks.

Keywords: Literature, language, responsiveness, integration.

JELClassification: I21

INTRODUCTION

Literature plays an important role in foreign language teaching. It is often taught as a module for the purpose of developing the learners' literary competence and writing style through the literary and critical analysis of poetry and prose. In other cases, literary texts are employed as teaching materials in order to promote language learning. However, their effectiveness depends on their suitability to the teaching context and the kind of effect they produce. Accordingly, the present study attempts to explore the EFL students' attitudes towards the incorporation of literary discourse in language courses. Moreover, it aims at eliciting the status of literary materials in the foreign language classroom. Nevertheless, the summary of the research findings has to be preceded by the presentation of a theoretical overview of the distinct positions towards the inclusion of literature in language studies.

Actually, different views exist concerning the intersection between literature and language studies. In fact, some scholars advocate the separation of literature from language teaching. Thus, the former is taught as a separate course to improve the learners' literary competence, creativity and critical abilities whereas the latter aims at promoting the students' linguistic knowledge in order to enable them to communicate effectively whether orally or in writing. This perspective is referred to as the language/literature dichotomy (Kramsch, 1993). It is based on the idea that literary discourse is complex and different from the ordinary one. However, language and literature are inseparable since the former represents the medium of the latter (Burke & Brumfit, 1986). Hence, the two concepts are interrelated. In this way, literature has a central position in the domain of language teaching; it is not only taught separately in a course of literary studies but it also constitutes an authentic material introduced in language courses for the sake of developing the students' linguistic skills. Therefore, this view regards literature and language as allies (Brumfit & Carter, 1986). Such an assumption is rejected by some scholars who claim that language instruction should rely on non-literary materials rather than literary ones (Kramsch, 1993). In reality, the two distinct perspectives justify the degree of variation in using literature

in language teaching throughout history. Consequently, literary discourse was advocated by some teaching methods while it was excluded in others.

From the mid 19th century to the beginning of the 20th century, foreign language teaching aimed at supplying the learners with sufficient knowledge about the literature of the target language as well as developing their reading and writing skills. These goals formed the main principles of the grammar translation method which relied on learning activities urging the students to comprehend and translate literary texts (Richards & Rodgers, 2014). Thus, this period was shaped by the view of literature as language. During the first half of the 20th century, the employment of literary texts as teaching materials focused on pushing the learners to read for leisure without requiring an analysis of the grammatical structures (Celce Murcia, 2015).

From the 1940's to the 1950's, the instruction of literature was disregarded as audiolingualism gave importance to the spoken language (Richards & Rodgers, 2014). During the 1960's, some humanistic approaches advocated the incorporation of literary materials in language teaching. For instance, suggestopedia favoured the use of didactic art including literature, drawing and music (Bancroft, 1999). Also, the silent way gave importance to the target culture and literature (Larsen-Freeman, 2000). However, by the end of the 1970's and the beginning of the 1980's, literary texts were not really integrated into the foreign language classroom which was guided by the rules of the communicative approach (Little et al., 1994).

During the 1980's, the sociocultural perspective highlighted the notion of intercultural competence which could be developed through the study of literary texts. Accordingly, literature was regarded as culture. In the 1990's, it was considered as a resource. During this period, the whole language perspective focused on teaching language in contexts. Hence, it viewed literature as an authentic material that can be employed to develop the reading skill (Richards & Rodgers, 2014). Consequently, the position of literature in language teaching has altered throughout different historical periods depending on the principles of the teaching method characterizing each era. It has been given importance within certain approaches while it has been

disregarded in others. Nevertheless, it is assumed that literature can constitute a suitable context for learning a foreign language.

1. LITERARY TEXTS AS LINGUISTIC CONTEXTS

Foreign language instruction aims at enabling the learners to use language in real situations. This implies that they have to produce appropriate discourse whether orally or in writing. However, language extends beyond the sentence level; it rarely involves decontextualized utterances. Thus, language teaching should be based on contextualization which implies the depiction of realistic language use through the exploitation of a theme and a situation embodied in a text to facilitate the presentation and elicitation of a linguistic context (Celce-Murcia & Olshtain, 2000). This context may take the form of literary or non-literary discourse.

In fact, non-literary passages can be effective because they present ordinary language. On the other hand, literary texts may be more difficult to handle since they involve complex structures and tropes. Nevertheless, they may represent a meaningful context as they provide instances of everyday discourse and examples of the linguistic behaviour of the native speakers of the target language. Thus, they constitute authentic materials. Also, literature facilitates the students' recall of the provided information as it is interesting and creates emotional effects (Kramsch, 1993). In this way, it can help to develop the learners' knowledge of vocabulary and grammar as well as the language skills. It is a means of improving reading. Moreover, it can be used to make a distinction between the different genres like prose, poetry and letters; it can be exploited to give information about rhetorical devices like dialogues, description and narration. Literature can contribute to the study of language variations such as dialect, idiolect and jargon via the elicitation of examples of the linguistic varieties used in various literary genres. In addition, it may be a source of historical knowledge (Widdowson, 1999).

Furthermore, the literary text represents a cultural context as it depicts the behaviour of the native speakers of the target language; it portrays their ways of living, their thought and their beliefs. Hence, it helps the learners of a foreign language to get informed about the target culture. Indeed, literature can be widely exploited in language courses for the purpose of promoting the

students' linguistic abilities. However, it may not always produce effective outcomes within such a context due to a set of factors. In certain situations, the literary material may be complex and difficult to handle. In other cases, it may not be appreciated by the students. In fact, the learners' attitude towards the use of literature in the language classroom determines their degree of success or failure in understanding and recalling the taught input. This is why the present investigation attempts to explore the EFL learners' responsiveness to literary materials. Accordingly, the research design and findings are elicited in the next title.

2. RESEARCH OBJECTIVES

The present study aims at providing information about the EFL students' awareness of the usefulness and effectiveness of employing literature for the purpose of developing their linguistic skills and knowledge. Also, it tries to elicit the students' reaction to literary discourse and their readiness to exploit literary texts to promote their mastery of the target language. In order to tackle these issues, this investigation focused on the study of the case of second year EFL students at Tlemcen University. The following research questions were asked:

- 1- What are the EFL students' perceptions of language and literature learning?
- 2- Do the learners favour the use of literary materials over the non-literary ones for learning the target language?
- 3- How do the students respond to the literary discourse integrated into language tasks?

The above questions led to the formulation of the subsequent hypotheses:

- 1- EFL learners perceive language and literature learning as enjoyable and accessible processes that may be sometimes challenging.
- 2- Although most of the students are aware of the impact of literature on language learning, they may favour the use of non-literary materials which are often exploited in language courses.
- 3- EFL learners may positively respond to the literary discourse integrated into language tasks depending on the content of the given text.

In order to validate these hypotheses and provide answers to the research questions, the researcher relied on gathering information from a sample including 30 students. These informants have been learning English as a foreign language for nine years. As second year students, they have studied language-related modules involving grammar, language skills, phonetics and linguistics as well as courses dealing with the target culture and civilization in addition to the literature module. The process of collecting data from the sample hinged on the use of various research tools.

3. RESEARCH INSTRUMENTS

The main research tools employed for data collection embodied a questionnaire and classroom observation.

3.1. The Questionnaire

For the present study, a questionnaire was used to gather data from the sample; it was formulated as follows:

Students' questionnaire	
This questionnaire aims at eliciting the EFL students' perceptions of language and literature learning as well as their awareness of the ways of exploiting literary materials for the purpose of developing their linguistic skills. Thus, you are kindly invited to answer the following questions.	
1- How do you perceive the EFL learning process?	☐ Very Difficult ☐ Difficult ☐ Moderate ☐ Easy ☐ Very Easy
2- How do you assess literature learning?	☐ Very Difficult ☐ Difficult ☐ Moderate ☐ Easy ☐ Very Easy
3- Do you enjoy studying literature?	☐ Yes ☐ No
Justify you answer.....	
4- Do you think that you can develop your knowledge of language when reading literary texts?	☐ Yes ☐ No If yes, how?
5- What are the factors that often encumber your success in learning English?	
6- What are the challenges you encounter in studying literary texts?	
7- Which materials do you prefer to use for learning the English language?	
☐ Literary materials	
☐ Non-literary materials	

Figure1. Students' questionnaire

Therefore, the questionnaire attempted to provide data about the students' opinion concerning the study of language and literature as well as their attitude towards the use of literary materials as tools for accumulating linguistic knowledge. In fact, the questions included in this questionnaire ranged from close-ended to open-ended items. The first and the second one were scaled-response questions that elicited the students' opinions about language and literature learning. The third and the fourth one represented dichotomous questions that explored the learners' attitudes towards literature and its influence on language learning. The fifth and the sixth question were open-ended; they concerned the difficulties faced by the students in studying the English language and literature. The last question was a multiple-choice item that dealt with the learners' preferable learning materials.

Thus, the questionnaire aimed at gathering both quantitative and qualitative data; it was administered to the students taking into consideration the principle of voluntary participation. In addition to the questionnaire, classroom observation was utilized as a research tool.

3.2. Observation

Classroom observation was employed for the purpose of assessing the EFL learners' responsiveness to the literary materials integrated into language courses. It also represented a means of evaluating the influence of the task content on the students' linguistic behaviour and interaction in the classroom. Actually, observation involved the practical phase of a course dealing with descriptive analysis within the module of linguistics. It focused on the use of literary discourse for the practice of linguistic description. Accordingly, three observation sessions were held. They encompassed the scrutiny of the participants' analysis of instances of English varieties provided in three distinct activities; each session concerned a single task. The first activity was formulated as follows.

Provide a linguistic description of the following statements quoted from Wolfram's 'The Grammar of Urban African American Vernacular English' (2004, p.117-125).

- a- They acting silly
- b- Sometimes they be playing games
- c- She be there in a minute
- d- They done used all the good ones
- e- They done go
- f- They seen it
- g- They run there yesterday
- h- Nobody don't like him
- i- She ain't do it
- j- It's they book

Figure 2. Task One

Hence, the first activity involved non-literary items represented in decontextualized utterances. On the other hand, the other tasks embodied literary discourse as it is illustrated below:

Generate a descriptive analysis of the linguistic variety involved in the subsequent lines of poetry extracted from Louise Bennet's poem entitled 'Colonization in Reverse' (1966, p.179).

Wat a joyful news, Miss Mattie,
I feel like me heart gwine burs
Jamaica people colonizin
Englan in reverse.
By de hundred, by de tousan
from country and from town,
by de ship-load, by de plane-load
Jamaica is englan boun.
Dem a pour out a Jamaica
Everybody future plan
is fe get a big-time job
an settle in de mother lan.

Figure 3. Task Two

Therefore, the second activity included three stanzas of a poem. However, the last task was based on literary prose; it is elicited in the following figure.

Provide a linguistic description of the English variety employed in the following passage excerpted from Mark Twain's *The Adventures of Tom Sawyer* (1876, p.14).

"...Ole missis she tole me I got to go an' git dis water an' not stop foolin' roun' wid anybody. She say she spec' Ma'rs Tom gwyne to ax me to whitewash, an' so she tole me go 'long an' 'tend to my own business – she 'lowed she' 'd 'tend to de whitewashin'."

Figure 4. Task Three

These tasks had to be answered in a written form but they were corrected collectively to give the students the possibility to express themselves orally. Consequently, it was possible to assess the students' written performance in each activity. Since the observed tasks constituted integrated activities that involved both writing and speaking, the assessment criteria revolved around the learners' appropriate linguistic description and proper language use; these features were elicited in a scoring rubric elaborated by the researcher as it is illustrated below:

Table 1. Students' Performance Evaluation Grid.

Criteria	Description	Score	Total score
Knowledge Application	- Very Poor	0	5 pts
	- Poor	1	
	- Limited	2	
	- Moderate	3	
	- Good	4	
	- Excellent	5	
Vocabulary Knowledge	-Very Poor	0	5 pts
	- Poor	1	
	- Limited	2	
	- Moderate	3	
	- Good	4	
	- Excellent	5	
Accuracy	-Very Poor	0	5 pts
	- Poor	1	
	- Limited	2	
	- Moderate	3	
	- Good	4	
	- Excellent	5	
Participation	-Very Poor	0	5 pts
	- Poor	1	
	- Limited	2	
	- Moderate	3	

- Good	4
- Excellent	5

Thus, the scoring rubric embodied four features; each criterion was scored on a six-point rating scale; these criteria concerned the learners' ability to undertake an accurate linguistic analysis of the features of the variety embodied in the given task in addition to their vocabulary knowledge, grammatical accuracy and participation.

Since the students' performance assessment was undertaken via observation, the following score sheet was employed.

N° Student's name	Application Knowledge					Vocabulary Knowledge					Accuracy					Participation					Total Score				
	0	1	2	3	4	5	0	1	2	3	4	5	0	1	2	3	4	5	0	1		2	3	4	5
01																									
02																									
29																									
30																									

Figure 5. A Blank Score Sheet

Hence, the researcher had the opportunity to furnish information about the students' ability to perform the activities and participate in the classroom interaction. Furthermore, observation helped to examine the learners' degree of enjoyment and interest, their capacity to express opinions and the mistakes they made. The gathered data were analyzed both quantitatively and qualitatively.

4. RESULTS

The analysis of the collected data involved the use of descriptive statistics. Also, inferential statistics were employed for a single-sample hypothesis testing; for Likert-scale responses, a two-tailed t-test was conducted; a two-tailed z-test was utilized for dichotomous data; a two-tailed t-test for paired observations was applied to check the significance of the difference mean concerning the observed tasks. In all these tests, the

predetermined level of significance was established at $\alpha=0.05$. The main findings of the study are summarized in the next section.

4.1. Questionnaire Results

The questionnaire helped to furnish quantitative and qualitative data. Its results are elicited in the subsequent subtitle.

4.1.1. Students' Perceptions of EFL Learning

Regarding to first question, 17 learners representing 57% of the total number of the respondents, claimed that learning was an easy process; 12 students representing 40%, said that it was difficult to learn English. Hence, the majority of the learners confirmed the ease of learning the target language. This result is overwhelmingly significant ($t(29)=5.11$, $p<0.001$). In addition to their attitude towards language learning, they were questioned about their perception of literature learning. Their responses are presented below.

4.1.2. Students' Assessment of Literature Learning

Concerning the second question which required the learners to assess the ease of literature learning, four students representing 13% claimed that they found literature difficult to learn; 12 learners representing 40%, said that it was easy; 14 students, representing 47%, asserted that it was moderate to learn. In fact, this result is statistically significant ($t(29)=2.11$, $p=0.04$). The findings of the first and second question are summarized in the following Likert plot:

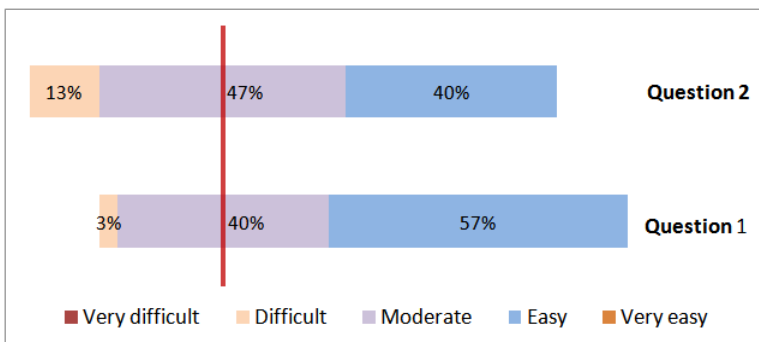

Figure 6. Likert plot of the students' perceptions of language and literature learning.

Therefore, EFL learners perceive language learning as an easy task. Moreover, they have approximately the same view concerning the study of literary discourse. Beside their discernment of literature learning, their degree of enjoyment of this subject-matter was elicited.

4.1.3. Students' Appreciation of Literature Learning

For the third question, 24 students, representing 80% of the total number of the respondents claimed that they enjoyed studying literature while the remaining did not find the study of this subject-matter interesting. In reality there is a highly significant evidence asserting the learners' satisfaction and enjoyment of literature courses ($z=3.29$, $p=0.001$).

When asked to justify their answers, the students providing positive responses claimed that literature was interesting and easy to learn. On the other hand, the learners expressing a negative attitude affirmed that they did not appreciate literary texts mainly due to the complexity of the language used in literature. Hence, it can be inferred that a few students display a lack of interest in reading literary texts. In addition to their responses regarding their enjoyment of the study of literature, the learners expressed their opinion about its impact on language learning.

4.1.4. Students' Perceptions of the Role of Literature in Developing Linguistic Knowledge

Regarding the impact of reading literary texts on linguistic knowledge, seven students, representing 23%, gave a negative response whereas 23 learners representing 77% answered affirmatively. Therefore, the majority of the students think that literature reading helps them to develop their knowledge of the target language. This result is highly statistically significant ($z=2.95$; $p=0.003$).

In order to check the students' degree of awareness of the impact of literature on language learning, the fourth question also urged the learners providing a positive response to state how they could improve their linguistic knowledge through reading literary texts. They replied by asserting that literature helped them to develop their understanding of vocabulary and grammatical structures, broaden their imagination and get informed about the

target culture. Some of them added that reading literary works gave them the opportunity to use the dictionary in order to search for the meaning of new words. The students' responses to the third and fourth question are illustrated in the following bar chart.

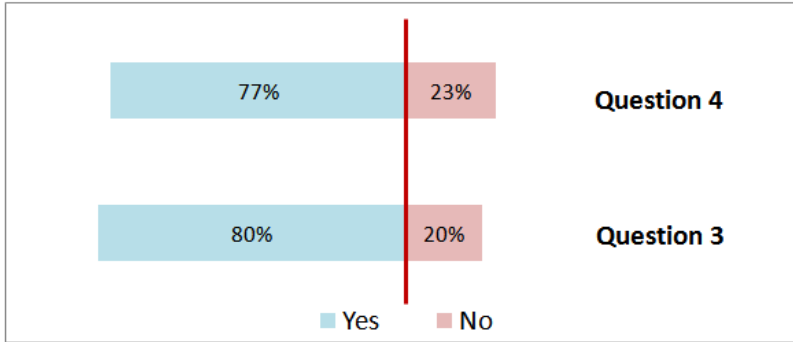

Figure 7. Bar chart of the students' attitudes towards literature and its use as a resource.

Thus, EFL learners enjoy studying literature and consider literary texts as a means of developing their linguistic knowledge. Furthermore, the respondents listed the difficulties faced when learning literature.

4.1.5. Challenges Encountered in Studying Literary Texts

When asked about the challenges they encounter in studying literary texts, the majority of the students (60%) mentioned the problem of vocabulary comprehension; they asserted that the new and unfamiliar words encountered in literary texts prevented them from grasping the ideas of the given passages. Some learners (15%) expressed their inability to understand poetry. A few of them (10%) pointed out the difficulty of studying prose as they found it hard to cope with details. Other students (15%) said that literary analysis, figures of speech and dialect use in literature constituted the main challenging aspects. In addition to these data, the learners gave their opinion regarding the difficulties of learning the English language.

4.1.6. Factors Encumbering the Students' Success in Learning English

As far as the factors that hampered their success in learning English, the majority of them mentioned the lack of vocabulary, writing deficiencies and

the difficulty of remembering grammatical rules. Some learners listed comprehension and pronunciation deficiencies. A few of them stated that their learning problems were due to the lack of practice outside the classroom. The challenges encountered by the students in learning the English language and literature are summarized in the diagram below.

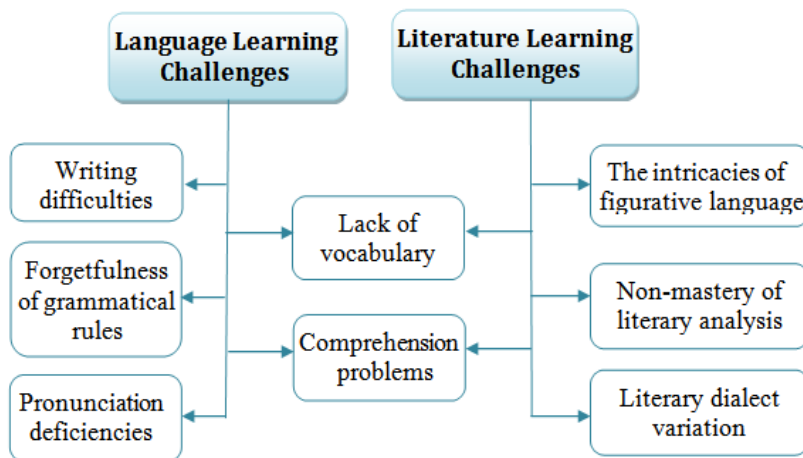

Figure 8. Diagram illustrating language and literature learning challenges

Hence, the lack of vocabulary and comprehension problems represent the most common difficulties encountered by EFL learners in learning the English language and literature. After enumerating their problems, the students elicited their opinions concerning the kind of texts they favoured.

4.1.7. Preferable Learning Materials

When asked about the types of materials they preferred to use for learning the English language, 21 students representing 70% opted for non-literary ones while nine learners representing 30%, claimed that they liked to employ literary materials. This finding is statistically significant ($z=2.19$; $p=0.02$).

Generally speaking, the questionnaire results revealed the students' positive attitude towards the use of literature in the language classroom despite their preference of non-literary materials over literary ones. In order to verify these findings, it was necessary to explore the learners' degree of

responsiveness to the literary discourse integrated into language tasks via the analysis of the data collected from the observational study.

4.2. Observation Results

Concerning the students' performance in the given tasks, 20 learners, representing 67%, performed well in the first activity ($M=11.07$, $SD=2.38$); the number of good performers in the second task was twenty two students, representing 73% ($M= 11.70$, $SD=2.32$). For the last activity, 18 learners, representing 60% performed well ($M= 10.57$, $SD=2.03$). The differences in the results of the students' performance in the observed tasks are summarized in the following table:

Table 2. Paired observations results

	Paired differences				t	df	p
	M	SD	95% CI of difference				
			Lower	Higher			
Pair1 Task 1- Task 2	0.63	1.27	0.16	1.11	2.73	29	0.01
Pair2 Task 1- Task 3	0.50	1.31	0.01	0.99	2.10	29	0.04
Pair3 Task 2- Task 3	1.13	0.82	0.83	1.44	7.58	29	0.00

Hence, the students' performance in the second task is better than the first one. The difference of means is statistically significant ($t(29)=2.73$, $p=0.01$). Their achievement in the first task is greater than the third one. The difference mean concerning these two activities is statistically significant ($t(29)=2.10$, $p=0.04$). The learners performance in the second task is better than the third one; the difference mean is highly significant ($t=7.58$, $p<0.001$). From the above results, one can infer that the degree of the students' responsiveness to literary discourse is acceptable.

Since the observed tasks were corrected orally, the researcher had the opportunity to observe the learners' verbal behaviour and interaction. Regarding the first activity, the students' participation was quite good; they provided responses and explanations referring to the rules of linguistic description already learnt in the courses related to language study; since the task involved decontextualized sentences, they were more concerned with

their successful application of the knowledge related to linguistic analysis. Concerning the second task, it was noticed that the degree of the learners' interest and enjoyment was higher than the previous task; their participation was good. The students dealt with the description of the linguistic features of the literary discourse involved in the activity. Moreover, they tackled the theme of the poem; the majority of them discussed the issues of colonization and immigration pointing out to the generalization of the fact that the people of the former colonized nations often immigrated to the erstwhile colonizing countries. They even mentioned the impact of colonization on language contact.

As far as the last task was concerned, the students were interested in assessing their mastery of linguistic analysis; their participation was satisfactory. However, they did not give importance to the linguistic context denoted by the given statements. In this way, they reflected an attitude that resembled their reaction towards the first activity. Hence, it can be stated that the learners are more active and eager to participate in the language task that presents an interesting or outstanding context that may be either literary or non-literary.

Concerning the types of errors made in writing, the majority of the students produced spelling and punctuation mistakes. Some of them failed in applying the grammatical rules of the target language including subject-verb agreement and tenses. A few of them generated incomplete sentences. At the level of the speaking skill, the most common mistakes were related to pronunciation, fluency and the lack of vocabulary.

5. DISCUSSION AND SUGGESTIONS

The effectiveness of the integration of literary materials into language courses depends on various factors. First, EFL learners should have a good command of language to be able to understand the literary text. Also, they should find the study of literature uncomplicated and enjoyable in order to adopt a positive view towards the use of literary texts as language materials. Hence, the ease of learning language affects the way of learning literature as content which will engender a sort of influence on employing literary discourse as a resource. In fact, the questionnaire results revealed that the

responses of the majority of EFL learners highlighted the accessibility of the linguistic input and literature learning; they even asserted that they enjoyed studying literary texts. Nevertheless, they listed some challenging aspects that may hinder their success in learning language and acquiring literary knowledge. These findings corroborate the first hypothesis which postulates that language and literature learning represent uncomplicated tasks but they may be sometimes challenging.

Furthermore, the scrutinization of the set of difficulties listed by the students leads to the conclusion that the lack of vocabulary and comprehension problems constitute the main challenges faced when studying language and literature. Actually, these obstacles can be overcome through reading which is a means of acquiring new words and developing the other linguistic skills via a context. In reality, the perusal of literary texts can help to achieve these objectives. However, the effectiveness of such an activity depends on the awareness and willingness of the learners to exploit literature for the purpose of mastering the target language. In this respect, the data collected from the questionnaire elicited that most of the students are aware of the impact of reading literary texts on the improvement of vocabulary and grammar knowledge. However, they affirmed that they preferred to learn English through the non-literary materials. Such a result denotes the confirmation of the second hypothesis.

Although the students have asserted their awareness of the influence of literature on the acquisition of linguistic knowledge, they do not favour the employment of literary texts as a resource; such an attitude seems to stem from a habitual behaviour driven by the predominance of the use of non-literary materials in language courses. Thus, one may suggest that they may not react negatively when they are presented with literary texts for the purpose of studying linguistic elements. This conclusion can be drawn from the observation results. In fact, the students' performance in the activity involving poetry was higher than the other activities; their achievement in the task embodying non-literary items was good while it was acceptable in the activity that included literary prose. Consequently, literary materials can approximately produce similar effects as non-literary ones. Moreover, the

learners' level of participation in the second task was quite higher than the other two activities. Hence, the thematic context may have an influence on the students' degree of responsiveness to literary materials. These findings confirm the third hypothesis which assumes the existence of a positive response towards the literary discourse introduced in language tasks.

From the above results, one can infer that literature can be a powerful means of learning and teaching language. Nevertheless, the effectiveness of the literary resources lies in their ability to arouse the students' interest. In fact, language teachers may employ literary discourse to achieve various teaching purposes including the improvement of the learners' vocabulary, linguistic skills and style. They can also use it to provide information about language varieties. However, they have to select interesting and appropriate texts that suit the learners' cognitive levels and increase their motivation to learn. In addition to this, teacher training should not only develop the educators' skill in designing and selecting teaching materials but also foster the sense of interdisciplinarity between language and literature. In this way, the teachers will manipulate linguistic items depending on the given context shifting from non-literary materials to literary ones when necessary.

CONCLUSION

Literature employs language as a means of expression. Thus, it can constitute a beneficial linguistic resource for EFL learners. However, it may not be appropriate for all contexts. Even when it can serve as a learning material, it may be disregarded by some language teachers who prefer to utilize non-literary items which will lead the students to adopt the same attitude towards the use of literary discourse for acquiring knowledge. Hence, the present study has attempted to explore the EFL learners' responsiveness to the incorporation of literary materials in language learning tasks.

The research results have led to the conclusion that the majority of the students enjoy studying literature and consider such a subject-matter as a valuable way of encoding vocabulary and grammar. Despite their awareness of its advantages, they favour the exploitation of non-literary items. Nevertheless, they seem to adopt a positive reaction towards the integration of literary discourse in language tasks; their degree of responsiveness tends to

increase once the given material furnishes a meaningful context that has the potential to raise their interest and make the learning and teaching process more enjoyable. This implies that language teachers can exploit literature for linguistic purposes but they have to know when and how to use it. Therefore, the selection of a comprehensible, influential and appropriate material is necessary.

REFERENCES

- Bancroft, J. (1999). *Suggestopedia and Language Acquisition: Variations on a Theme*. Amsterdam: Gordon and Breach Publishers.
- Bennet, L. (1966). *Colonization in Reverse. Jamaica Labrish*. Jamaica: Langster's Book Stores. 179.
- Brumfit, C.J., and Carter, R.A. (1986). *Literature and Language Teaching*. Oxford: OUP.
- Burke, S.J, and Brumfit, C.J. (1986). Is Literature Language? Or Is Language Literature? In C.J. Brumfit and R.A. Carter (Eds.) *Literature and Language Teaching*. Oxford: OUP. 171-176.
- Celce Murcia, M. (2015). An Overview of Teaching Grammar in ELT In M.A Christison, D. Christian, P. Duff, and N. Spada (Eds) *Teaching and Learning English Grammar: Research Findings and Future Directions*. New York: Routledge. 03-18.
- Celce-Murcia, M and Olshtain, E. (2000). *Discourse and Context in Language Teaching: A Guide for Language Teachers*. Cambridge: CUP.
- Kramsch, C. (1993). *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford: OUP.
- Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford: OUP.
- Little, D., Devitt, S., and Singleton, D. (1994). The Communicative Approach and Authentic Texts. In A. Swarbrick (Ed.) *Teaching Modern Languages*. London: Routledge. 43-47.
- Richards, J.C., and Rodgers, T.S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge: CUP.
- Twain, M. (1876). *The Adventures of Tom Sawyer*. Toronto: Belford Brothers Publishers.
- Widdowson, P. (1999). *Literature*. London: Routledge.

Wolfram, W. (2004). The Grammar of Urban African American Vernacular English.
In B. Kortmann and E. Schneider (Eds.) *A Handbook of Varieties of English*.
Berlin: Mouton De Gruyter. 111-132.

Makale türü / Article type: Araştırma / Research

Maden İşçilerinin Psikolojik, Sosyal ve Ekonomik Açından Gündelik Yaşamlarının İncelenmesi: Murgul Bakır Madeni Örneği

The Investigation of the Daily Life of Mineworkers in Terms of Psychological, Social and Economic: The Sample of Murgul Copper

Nurullah YELBOĞA

Yalova Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü Doktora Öğrencisi,
nurullah_yel06@artvin.edu.tr; (ORCID: 0000-0001-8281-7070)

Özet

Bu çalışmanın temel konusunu maden işçilerinin iş ve iş dışı yaşamlarının psiko-sosyo-ekonomik açıdan incelenmesi oluşturmaktadır. Bu doğrultuda maden işçiliğinin işçilerin sosyo-ekonomik durumuna, günlük ve sosyal yaşamlarına, aile ilişkilerine etkisi irdelenmiştir. Ayrıca sosyo-ekonomik durumlarının ve iş hayatının genel anlamda tatmin edici olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Murgul Maden Ocağı'nda çalışan 9 işçi ile nitel görüşme yapılarak verilere ulaşılmış ve bu veriler analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda maden ocağının bölge insanına önemli bir iş imkânı sunduğu ve bölgeyi ekonomik ve sosyal açıdan kısmen de olsa canlı tuttuğu, işçilerin sosyal ilişkilerinin çalışma koşullarından ciddi anlamda etkilendiği, günlük yaşamlarının genel olarak ev ve iş arasında şekillendiği, iş kazaları ve iş kazası risklerinin, uyku ve vardiya problemlerinin psikolojik açıdan yaşamlarını etkilediği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maden, Murgul madeni, Maden işçileri, İş, Aile.

Jel Sınıflandırması: J20, J81, J17

Abstract

The main subject of this study is the psycho-socio-economic examination of the mine workers' work and non-work life. In this respect, the effects of mining work on the socio-economic status of the workers, their daily and social lives, family relations were examined. In addition, it has been tried to understand whether socio-economic conditions and business life are generally satisfactory. For this purpose, qualitative interviews were made with 9 workers working in Murgul Mine and the data were

reached and analyzed. As a result of the analyzes, it was found that the mine provided an important job opportunity to the people of the region and kept the region alive, albeit partially from the economic and social point of view; It has been found that sleep and shift problems affect psychological life.

Keywords: Mine, Murgul mine, Mine workers, Work, Family.

Jel Classification: J20, J81, J17

GİRİŞ

İlkçağlardan itibaren insanlar, yeraltı ve yerüstü kaynakları ile ilgilenmiş, bu kaynaklar onlar için varlıklarını koruma ve devam ettirmede önemli bir vasıta, başka toplumlar üzerinde hâkimiyet kurmada ise bir güç kaynağı olarak görülmüştür. Bu kaynaklar hem insanların ekonomik hayatının belirleyicisi olmuş hem de maddi anlamda üstünlüğünün ortaya konulmasını sağlamıştır. Bir ülkenin sahip olduğu maden kaynaklarının zenginliği, üretim faaliyetleri ve üretilen madenlerin en iyi şekilde değerlendirilmesi, o ülkenin ekonomik ve sosyal hayatı ile doğrudan ilgilidir (Demir, 2012, s. 2).

Madencilik, yarattığı yüksek katma değer ile ülkeler ekonomisindeki en etkin rolü oynayan faktörlerden biridir. Ekonomi ve refah kavramlarının birbirleriyle doğru orantılı olduğu ve gelişmiş ülkelerin günümüzdeki refah düzeylerine ulaşmada izledikleri yollar düşünüldüğünde, özellikle doğal kaynaklarından yeterince yararlanamayan ulusların geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkeler olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz (İstanbul Ticaret Odası Raporu, 2009, s. 4).

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de insan yaşamının şekillenmesi ve uygarlık düzeyi açısından madenlerin önemi yadsınamayacak derecede büyüktür. Madencilik dünyanın en ağır çalışma şartlarına sahip olan sektörlerden biri olmakla beraber sanayileşme aşamasında ülkelerin en çok ihtiyaç duyduğu sektörlerin başında gelir (Oflaz, 2016, s. 4). Diğer yandan, sanayileşmenin temel girdilerini oluşturan maden varlıklarına olan talep, dünya nüfusunda ve gelişmekte olan ülkelerin sayısında görülen artış ile birlikte büyümekte ve bu varlıkların değerinin önemine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, ülkemizin de kaynaklarına yönelik hassasiyetini artırması kaçınılmazdır (İstanbul Ticaret Odası Raporu, 2009, s. 4).

Ülkelerin ekonomik hayatları için maden varlığı ve zenginliği ne kadar önemli ise, o madenlerin çıkarılıp işlenmesini sağlayan iş gücü de o denli önemlidir. Dolayısıyla bu kaynakların yeryüzüne çıkarılmasını ve işlenecek hale getirilmesini sağlayan işçilerin çalışma şartlarının olabildiğince iyi olması gerekmektedir (İleri, 2013, s. 3). Son yıllarda birçok alanda yaşanan gelişmeler, çalışma koşullarını da önemli düzeyde etkilemektedir. Bu değişimler sonucunda, günümüzdeki çalışma koşullarının işçilerin fiziksel, ekonomik, sosyal ve psikolojik yaşamını nasıl ve ne ölçüde etkilediğinin değerlendirilmesi önem taşımaktadır (Robone'den aktaran, Kanten, 2012, s. 156).

Dünyadaki işgücünün %75'ine yakını gelişmekte olan ülkelerde çalışmaktadır. Bu bireyler zaman zaman uzun çalışma saatleri, ağır iş yükü, yetersiz iş güvenliği gibi iç karartıcı gerçeklerle karşı karşıya kalabilmektedir. Söz konusu ülkelerde yetersiz çalışma koşullarının, işgörenlerin fiziksel ve psikolojik sağlığını etkilediğine dair önemli bulguların olduğu belirtilmektedir. Bazı ülkeler bu olumsuz koşullara karşı tedbirler ve iyileştirici politikalar alırken bazı ülkeler de bu riskleri görmezden gelebilmektedir (Brunette'den aktaran, Kanten, 2012, s. 156).

Araştırmaya konu olan maden işçilerinin iş ortamı ve çalışma koşulları bireylerin günlük yaşamları açısından önemli sorunlar barındırmaktadır. Maden çalışanlarının günlük iş yaşamı; madenin tespit edilmesi, çıkarılması, analiz edilmesi, yüklenmesi, taşınması, işletilmesi gibi çeşitli süreçleri içermektedir. Ayrıca gürültü, duman, koruyucu ekipman ve malzemenin yetersizliği gibi olumsuz çalışma koşullarından etkilenen çalışanların baş ağrısı, sırt ve bel ağrısı, stres, uykusuzluk gibi sağlık problemleriyle karşılaştıkları belirtilmektedir (El-Gammal'dan aktaran., Kanten, 2012, s. 156). Diğer bir ifade ile maden ocaklarında çalışma koşullarının iş güvenliği ve çalışan sağlığı açısından birtakım riskler taşıdığı ve çalışanların iş ve günlük yaşamlarını etkilediği ifade edilebilir. Bu çalışmada, maden işletmelerinde önem taşıdığı düşünülen çalışma koşulları, çalışanların fiziksel, psikolojik, sosyal ve ekonomik durumları ile aile ilişkileri arasındaki bağın incelenmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemin kullanılmasında bireylerin olaylara, konulara ya da durumlara yönelik tutum, görüş ya da duygularının tespit edilmesi etkili olmuştur. Çünkü bu yöntemle katılımcılarla yüz yüze görüşülerek daha doğru ve nitelikli görüşler elde edilmekte ve katılımcılar konuya ilişkin düşüncelerini daha rahat ifade edebilmektedir (Kırık, 2014, s. 342). Çalışma koşullarının ağır olması işçilerin yorgun bir şekilde eve dönmelerine ve vakitlerinin çoğunu dinlenmek için geçirmelerine sebep olmaktadır. Bu durum aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Çalışma bulguları da maden işçiliğinin zor bir iş olduğunu, riskler taşıdığını, işçilerin günlük yaşamlarını şekillendirdiğini, aile ve sosyal ilişkilerini etkilediğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte ücretin yetersiz olması çalışan bireylerin sosyal ilişkilerini ve aile ile vakit geçirme gibi etkinliklerini de sınırlamaktadır.

MADEN

Maden Kanununun 2/1. maddesindeki tanıma göre “*Yer kabuğunda ve su kaynaklarında tabii olarak bulunan, ekonomik ve ticarî değeri olan petrol, doğal gaz, jeotermal ve su kaynakları dışında kalan her türlü madde bu Kanuna göre madendir.*” Başka bir tanıma göre de genel olarak yer kabuğunun kimi bölgelerinde çeşitli iç ve dış doğal etkenler nedeni ile oluşan, ekonomik yönden değer taşıyan mineral bileşimlerine maden denir. Ayrıca, kendine özgü bir parıltısı olan, genellikle elektriği ve ısıyı ileten, oksijenle birleşerek bazal etki veren (basit cisim) elemente de maden denir (Oflaz, 2016, s. 4). Türk Dil Kurumu ise maden için “yer kabuğunun bazı bölgelerinde çeşitli iç ve dış doğal etkenlerle oluşan, ekonomik yönden değer taşıyan mineral.” (TDK, 2018) tanımlamasını yapmaktadır.

MADEN İŞÇİSİ

Uluslararası bazı metinlerde maden işçilerinin tanımı yapılmıştır. Örneğin 31 sayılı Kömür Madenlerinde Çalışma Süreleri Hakkında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Sözleşmesinin tanımına göre maden işçisi; kömür madenlerinde madenin çıkarılmasıyla doğrudan veya dolaylı şekilde görevli, denetim ve idareye ilişkin işler dışında bedensel faaliyet gösteren çalışanlardır. Bunun gibi 2001 tarihli İngiliz Sosyal Güvenlik Yardımları

Yönetmeliğinin tanımına göre madenci, herhangi bir yer altı veya yer üstü kömür ocağında veya kömür ocağıyla ilgili bir yerde istihdam edilen kişilerdir (Oflaz, 2016, s. 18).

MADEN İŞÇİLİĞİNİN PSİKOSOSYAL BOYUTU

Türkiye’de psiko-sosyal riskler son yıllarda hem çalışma bakanlığı hem de araştırmacılar tarafından gündeme getirilmektedir. Ancak psiko-sosyal risklerin iş sağlığı ve güvenliği alanında kullanılan yeni bir kavram olduğu söylenebilir. Dolayısıyla hem Türkiye’de hem de dünyada psiko-sosyal risklerin neler olduğu ve bunların nasıl değerlendirileceği bir belirsizliğe işaret etmektedir. Bu belirsizliğin bir sonucu olarak Dünya Çalışma Örgütü Meslek Hastalıkları Listesi’ne (ILO, List of Occupational Diseases, 2010) psikolojik rahatsızlıkları da eklemiştir (Vatansever, 2014, s. 118).

Dünya Sağlık Örgütü sağlığı, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönlerden tam bir iyilik hali olarak tanımlamaktadır. Bu tanım dikkate alındığında sağlığın fiziksel, psikolojik ve sosyal yönden bir bütünü ifade ettiği görülmektedir. Bu bakımdan sağlıklılık, sadece fiziksel hastalıkların değil, psikolojik ve sosyal problemlerin de bulunmaması anlamına gelmektedir (Eroğul ve Örkün, 2012, s. 325). Madenlerdeki tozlar, gazlar, titreşim, makinelere bağlı kazalar ve diğer bazı psikolojik faktörler düşünüldüğünde maden işçilerinin sağlığının risk altında olduğu söylenebilir. Ayrıca iş koşullarının ağır ve yıpratıcı olması, aşırı yorgunluk, vardiya değişimleri ve uyku problemleri çalışan bireylerin hem fiziksel hem psikolojik açıdan olumsuz yönde etkilenmelerini beraberinde getirmektedir. Örneğin yapılan bazı araştırmalarda (Gülduran, Ergül & Erkin, 2012, s. 390) vardiyalı çalışan işçilerde gündüz çalışan işçilere nazaran gündüz uyku eğiliminin daha yüksek olması bu durumu daha iyi açıklamaktadır.

Maden ocaklarında çalışan işçilerin karşılaştığı bir diğer psikolojik sorun titreşim ve gürültünün beraberinde getirdiği davranış bozuklukları, öfkelenme ve genel rahatsızlık duygusudur (Ediz, Beyhan, Akçakoca & Sarı vd., s. 52). Ayrıca maden ocaklarının kapanması, çalışanların işini kaybetme korkusu, iş stresi, iş yerinde şiddet ve yıldırma gibi durumlar çalışanlar açısından tehlike kaynağı teşkil etmektedir. Bu tehlike durumları iş ve iş dışı

yaşamda dengesizlikler doğurabilmektedir. Örneğin anne-babalık rolünün sağlıklı bir şekilde yerine getirilememesi ve kendine yeteri zaman ayıramama sonucu bireyin depresyona (psikolojik) girmesi gibi (Vatansever, 2014, ss. 124-127).

MURGUL İLÇESİ

İlçe, doğuda Artvin il merkezi, batıda Arhavi ilçesi, kuzeyde Borçka ilçesi, güneyde Yusufeli ilçesi ile çevrili bulunmaktadır. İlçenin deniz seviyesinden yüksekliği minimum 360 metre, maksimum 1100 metredir (Damar Beldesi). İlçenin yüzölçümü 406 kilometrekare olup, bu alanın yüzde 50'si ormanlık, yüzde 45'i çayır ve % 5'i de mera, kayalık ve taşlık alandan oluşmaktadır. Murgul, nüfus artış hızı (1990-2000 yılları) % (-) 33.57 ile en fazla göç veren ilçe konumundadır. İlçenin 2000 yılı şehir merkezi nüfusu 3.801, köy nüfusu ise 4.742 olup toplam nüfusu 8.543'tür. İlçenin nüfusu düşüş trendi göstermiş ve bu veriler 2008 yılı itibariyle; Merkez nüfusu 4.093, köy nüfusu 2.230 olmak üzere toplam 6.323 şeklinde tespit edilmiştir (<https://www.artvin.bel.tr/murgul-ilcesi/>, 08.10.2017). Murgul nüfusu 2016 yılına göre 6.987'dir. Bu nüfusun 3.595'i erkek ve 3.392'si kadınlardan oluşmaktadır. Yüzde olarak ise: %51,45 erkek, %48,55 kadındır (https://www.nufusu.com/ilce/murgul_artvin-nufusu, 13.10.2017).

MURGUL BAKIR MADENİ

Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş. Karadeniz bölgesindeki Murgul, Küre, Espiye ve diğer maden sahalarından bakır, bakırlı pirit ve diğer cevherleri çıkarmaktadır. Bu tesislerde yeni cevher yatakları bulmak ve işlemek amaçlanmaktadır. Söz konusu tesisler 28.05.1968 tarihinde % 49 hissesi Etibank'a % 51 hissesi de özel kişi ve bankalara ait olmak üzere 300 Milyon TL sermaye ile kurulmuştur (<http://www.kbi.gov.tr/tarihce.htm>, 12.12.2018).

Murgul bakır yatağı 1945 yılından beri modern anlamda üretime devam etmektedir. Yatak 1980 ve 1990'lı yıllarda yıllık ortalama 3 milyon ton ham cevher (25 bin ton) üretimi ile Türkiye ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır. Geçmiş yıllarda Karadeniz Bakır İşletmeleri tarafından işletilen Murgul bakır madeni, 2006 yılında Eti Bakır A.Ş. tarafından satın

alınmış olup, şu anda yeni rezerv çalışmaları sürdürülmektedir (Sağlam, 2007, s. 25).

MURGUL BAKIR MADENİNDEKİ ÇALIŞMA KOŞULLARI

Maden sektörü ortaya çıkardığı sonuçlar itibariyle dünyanın en tehlikeli ve en ağır iş kollarından biri olarak kabul edilmektedir. Madenlerin üretim süreci; kazı, tahkimat, nakliyat, işleme süreçlerini kapsamaktadır. Bu işlemlerin yanı sıra çeşitli makinaların bakım ve onarım faaliyetleri de bu süreç içerisinde yer almaktadır. Bu süreçte toz oluşumu, gürültü ve titreşim, gaz birikimi gibi insan sağlığını olumsuz etkileyen koşullar oluşmaktadır. Örneğin gürültülü ortamlarda çalışanlarda sağırlığa kadar giden hastalıklar; uzun süreli titreşimli cihaz kullanımlarında davranış bozuklukları, görme bozuklukları ve dolaşım sistemi bozuklukları; vardiyalı çalışma sebebiyle düzenli dinlenememe; uzak yerlerden işe gidip gelmeler ve yoğun çalışma sebebiyle psikolojik sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu ağır çalışma koşulları iş kazaları risklerini de arttırmaktadır (Akkaya, 2001, ss. 38-41). Bireylerin sağlığını tehdit eden bu olumsuz koşullar birçok maden ocağı için ortak nitelik taşımaktadır.

2016 yılında Murgul bakır madenindeki işçilere verilen yüzde yedilik zammın beklentileri karşılayamaması büyük bir tepkiye neden olmuş ve işçilerin bir hafta işe gitmeme kararı vermelerine neden olmuştur. İşe başlamak için öne sürülen iki talep -zam oranının artırılması ve on iki saat olan çalışma süresinin sekiz saate düşürülmesi- yereldeki belediye başkanlarının işverenlerle görüşmeleri sonucunda çözüme kavuşturuldu. Böylece zam oranı yüzde onbeş, çalışma zamanı ise sekiz saat olarak kabul edildi. Ayrıca bu grev sonucunda ikili vardiya sisteminin üçlü vardiya sistemine dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır (Çepnioğlu, 2017). Görüşmeler sırasında işçiler olumlu yöndeki bu değişimlerden sık sık söz ederek bu konudaki gelişmeleri memnuniyetle karşıladıklarını ifade etmişlerdir. Ancak yine de bakır işletmesinde çalışan işçiler vardiya süreleri ve iş yorgunluğu sebebiyle aile bireyelerine, arkadaşlarına ve akrabalarına yeterince vakit ayıramadıklarını da paylaşmışlardır. Dolayısıyla çalışma koşullarının henüz istenilen düzeye ulaşmadığı söylenebilir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Türkiye’de bakır madeni denildiğinde akla ilk gelen yerlerden biri Murgul Bakır Madeni’ dir. Köklü bir maden çıkarılma geçmişine sahip olan bu maden ocağı yıllar içerisinde el değiştirmekle beraber günümüze kadar işletilmeye devam etmiştir. Bu çalışmanın amacını Murgul maden ocağında çalışan işçilerin yaşamlarını psikolojik, sosyal ve ekonomik açıdan incelemek ve çalışanların iş koşulları, aile ilişkileri ve sosyal yaşamları konusunda kapsamlı bir bilgiye ulaşmak oluşturmaktadır.

8. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada nitel araştırma teknikleri arasında sıkça kullanılan derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine mülakat tekniği; araştırılan konunun tüm boyutlarını içerisine alan ve çoğunlukla açık uçlu soruların yöneltilerek kapsamlı yanıtların elde edilmesine imkân tanıyan birebir ve yüz yüze görüşülerek enformasyon toplanmasına imkân veren veri toplama yöntemidir (Kırık, 2014, s. 6; Tekin, 2006, s. 1).

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada; karmaşık kişisel ve duygusal sorunların ortaya çıkarılmasına yardımcı olması, istenilen bilginin eksiksiz olarak ve derinlemesine elde edilebilmesi, alınan cevaplara anında dönüt vermeye imkân sağlaması, değişik ve anında değişebilen koşullara uyabilme esnekliğine sahip olması, soruların sayısı ve sırasını değiştirme serbestliği tanınması gibi özelliklerinden dolayı yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır (Topsakal, Merey & Keçe, 2013, s. 5).

Yarı yapılandırılmış görüşmeler bir görüşmecinin görüşme sırasında yer vermesi gereken bir başlık veya alt başlık ya da geçiş soru listesi tarafından yönlendirilir fakat görüşmecinin, her bir özel görüşme durumuna uyması için soruların sıralamasında veya üslubunda değişiklik yapmasına izin verir (Bonifas’tan aktaran Erbay, 2015, s. 193).

8.1. Verilerin Toplanması

Araştırmaya ilişkin veriler Artvin ili Murgul ilçesindeki madende çalışan 9 katılımcı ile yüz yüze görüşmeler yapılarak toplanmıştır. Görüşmeler kartopu tekniği kullanılarak ulaşılan 9 maden işçisiyle yapılmıştır. Ayrıca

katılımcılara araştırmanın içeriği ve amacı hakkında bilgiler verilmiş ve bilgilerin tamamen bilimsel bir çalışma için kullanılacağı ve kimlik bilgilerinin paylaşılmayacağı ifade edilmiştir. Görüşme öncesinde katılımcılar bilgilendirilerek izin alınmış ve ses kayıt cihazı kullanılmıştır.

8.2. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin çözümlenmesinde betimsel analiz ve içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Betimsel analiz; elde edilen verilerin daha önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlandığı, görüşülen bireylerin görüşlerinin çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla sık sık doğrudan alıntılarının kullanıldığı ve elde edilen sonuçların neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde yorumlandığı analiz tekniğidir (Altunay, Oral & Yalçınkaya, 2014, s. 6).

Bu analizin amacı, ham haldeki verilerin okuyucuların anlayabileceği ve isterlerse kullanabileceği bir şekilde sunulmasıdır. Bu amaçla elde edilen veriler önce mantıki bir sıraya konulur. Daha sonra yapılan bu betimlemeler (sınıflandırmalar) yorumlanır ve sonuçlara ulaşılır (Krysik-Finn'den aktaran Erbay, 2015, s. 324).

8.3. Araştırmanın Bulguları

Maden işçilerinin gündelik yaşamlarına ilişkin sorular hazırlandıktan sonra elde edilen bulguların yorumlanması aşamasına geçilmiştir. Alan araştırması neticesinde ilgilenilen olguya yönelik bireylerin izlenimlerinin, tepkilerinin ve betimlemelerinin analizi yapılmıştır. Bu analizler doğrultusunda maden işçilerinin işe başlama süreci, iş yerindeki görevi, iş koşulları, iş sağlığı ve güvenliği, iş sonrası sosyal yaşantıları, aile ilişkileri, ekonomik durumları detaylıca irdelenmiştir. Birebir görüşmelerin temel alındığı bu çalışmada konu açısından dikkat çekici ifadeler aynen sunulma yoluna gidilmiştir.

8.4. İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Bulgular

İş sağlığı ve güvenliği; iş yerlerinde işin yürütülmesi sırasında çeşitli nedenlerden kaynaklanan sağlığa zarar verebilecek koşullardan, iş yerlerinde işin yürütülmesi ile ilgili olarak oluşan özel tehlikelerden ve sağlığa zarar

verebilecek şartlardan korunmak için yapılan metotlu çalışmalardır. Bir başka tanıma göre de; iş sağlığı ve güvenliği, işe alınıştan işten ayrılmaya dek işçinin sağlık ve fizyolojik özelliklerine uygun iş yerinde çalıştırılması ve iş verilmesi ile iş vesilesiyle karşılaşılabilecek tehlikelere karşı sıhhi, teknik ve sosyoekonomik önlemler almayı anlatır (Oflaz, 2016, s. 36). Bu doğrultuda ‘‘Sizce işiniz tehlikeli mi ya da taşımış olduğu risk nedir?’’ şeklindeki soruya verilen yanıtlar aşağıda belirtilmiştir.

‘‘Bizim tehlikeli tarafı devamlı uyanık olacaksınız. Yani her an o iş güvenliğinin baretidir gözlüğüdür askısıdır, onlar her an üzerimizde olmalı. Her an bir şey olabilir. Tehlikeye uyanık olacaksınız. Çünkü çalışan malzemelerin içinde çalışıyorsunuz. Değirmenler olsun, pompalar olsun, elektrikli motorlar falan kayışlar. Gerçi hepsinin muhafazası var ama yine de onların arasında çalıştığımız için devamlı uyanık olmamız gerek, dalgınlığa gelmez yani.’’ (43 yaş, evli, lise mezunu, mekanik bakım ustası).

‘‘Şimdi işimiz mesela emniyete dikkat etmediğimiz zaman her türlü tehlike var. Ama şimdi bu herkes için geçerli. Şoför emniyet kemeri takmazsa onun için de geçerli mesela. Bende içerde almam gereken emniyeti almadığım zaman kendi kendimi tehlikeye atmış olurum. Tünelde kaza yapma ihtimali, mesela hızlı gidersen tünel dar, çarparsın sağına soluna. İş makinesi araba gibi değil. Hurda edersin ya da gereksiz birisi olur içeri girmiş olur kurallara uymamış olur görmezsin tabi. O ışıklar adamı göstermiyor reflektörsüz, ezebilirsin. Işıklandırma var ama şimdi nasıl söyleyeyim? İş makinesi, bir anda ileri gidiyorsun, bir anda geri geliyorsun, bir anda. Yani her şey dar alanda taş çıkacağı zaman makina bu tarafta adam varsa 1 metre bile boş varsa bu tarafa geliyor 1 metre boşsa o tarafa gidiyor. Yani oradaki kurala uymadın mı o zaman tehlike var.’’ (37 yaş, evli, 2 çocuk, lise mezunu, iş makinesi operatörü).

Maden işçileri genel olarak riskli bir ortamda çalışmaktadır. Maden ocağının risk taşınması sebebiyle bütün işçilerin farklı görevlerde yer almalarına rağmen dikkat vurgusu yapması önemlidir. Bir katılımcı bu konudaki düşüncesini şöyle dile getirmektedir.

‘‘Riskli, çok riskli hocam. Şöyle bir şey diyeyim. Maden ocağında ekstra bir yük yüklerken yukardan hafriyatın kopup gelip üstüne düşmesi var. Çünkü uçurum bir yerde çalışıyorsun, makinanın kaya yüklerken arabanın üstüne düşme riski var. Artı dampencilik zor bir meslek. Yükü boşaltırken damperi arabayı yan

yatırıp takla atma şansın var. Artı kışın çamurda buzda dik yukarı çıkıyorsun, arabayı kaydırıp sadece kendini değil karşıdan gelen insanları da tehlikeye atıyorsun. Onlara da vurabiliyorsun yani hep risk.” (39 yaş, evli, 2 çocuk, lise mezunu, şoför).

Yeraltı işçilerinin çalışma ortamlarında en çok rahatsız oldukları şeylerden biri de ocakların tozlu ve zehirli ortamlar olmasıdır. Her ne kadar işçilere yeraltına inerken toz maskeleri verilse de bu çoğu zaman yetersiz kalabilmektedir. Bir maden işçisi bu durumu şöyle ifade etmektedir.

“Taşımış olduğu en fazla büyük risk tozdan kendinizi korumak. Tozdan kendimizi korumamız lazım. O da şirketin verdiği toz maskelerini kullanırsak asgariye düşürebiliyoruz. Onun dışında başka bir tehlikeli yerlerde çalışma şeyi iş güvenliği. İş güvenliklerimiz var. İki tane gelip bakıyorlar. Geliyorlar tehlike varsa girmiyoruz, girmeye de zorlamıyorlar bizi, girin diye yani. Öyle bir sıkıntı da yok.” (40 yaş, evli, 3 çocuk, ilkokul mezunu, makine operatörü).

Tozlar büyük maddelerin kırma, öğütme, patlatma veya delme esnasında ufalanmaları neticesinde oluşurlar. Bu işlemler sonucunda oluşacak toz çok ince olabileceği gibi kalında olabilir. Yeraltı madenlerinde yapılan nerdeyse bütün çalışmaların toz oluşturması nedeniyle, 13 madenin her yerinde tozla karşılaşmak mümkündür, ayrıca madenlerde mekanizasyon ne kadar artarsa toz oluşumu da o kadar artmaktadır. Özellikle yeraltı madenlerinde yapılan hemen hemen tüm çalışmalarda toz oluşması ve oluşan tozun çeşitli nedenlerle ortam havasına karışması sonucu, çalışanlar bu sorunla karşı karşıya kalmaktadır (Ergun, 2007, s. 23). Başka bir maden işçisi de toz problemini şu şekilde ifade etmektedir.

“Eskiden, yani ilk aşamadan olan. Oda niçin, o havalandırma. İşte mesela 7 senedir, yani toz oluyordu. İşte oksijen ne kadar olur o tozlu ortamda. Öyle ama şimdi mesela çift taraflı büyük fanımız var. O kadar etkili, ama şu var mesela sonuçta tek bir istikamette gitmiyorsunuz bakır madeninde. Sağa giriyorsunuz sola giriyorsunuz, oralarda yetersiz olabiliyor. Mesela atım yapıyoruz patlatma yapıyoruz. O patlatmanın, o dinamitin o şeyin kokusu bile yarım saat sonra hiç bir şey kalmıyor yani. Patlatma ya da dolun yapıldığında kesinlikle yarım saat bekliyoruz. Özellikle yemek saatine denk getirilir ki, yani yemek molasında orası da hem havalansın, kokmasın diye.” (29 yaş, evli, 2 çocuk, lise mezunu, harita operatörü).

8.5. Maden İşçilerinin Sağlıklı Beslenme Durumlarına İlişkin Bulgular

İş hayatında sağlıklı, başarılı verimli olabilmenin en önemli etkeni sağlıklı beslenmektir. İş kazalarından, iş gücüne, verimlilikten sürekliliğe birçok noktada sağlıklı ve sağlıksız beslenen çalışan ayrımı yapılabilmektedir. Yeterli ve dengeli beslenemeyen işçinin iş kazası yapma riski artmakta, verimliliği, işe devamlılığı azalmakta, kısaca çalışma kapasitesi düşmektedir. Yetersiz ve dengesiz beslenmenin sonucunda oluşan kan şekerindeki düzensizliklere bağlı olarak yorgunluk, dikkatsizlik, halsizlik, gelişmekte ve bu durumların sonucu olarak da iş kazalarının sayısında artışlar olmaktadır (<http://www.bernacil.com/isci-beslenmesi.html>, 11.10.2017). Bu anlamda özellikle ağır iş sınıfında çalışan maden işçilerinin sağlıklı beslenmeleri hem verimliliği arttırmakta hem de iş kazalarının önüne geçebilmektedir. Sağlıklı beslenmeye yönelik sorulan ‘‘İş yerindeki yemekler nasıl, yeterli buluyor musunuz?’’ sorusuna verilen yanıtlardan maden işçilerinin sağlıklı ve yeterli beslendiklerini anlamak mümkündür.

‘‘Bizim yemeklerimiz çok iyi. Biz zaten Cengiz İnşaat olarak 3 şeyle övünürüz: 1- maaşı,2-sigortası 3-yemeği. Övünecek en büyük şey bu.’’(40 yaş, evli,3 çocuk, ilkokul mezunu, makine operatörü).

‘‘Valla şöyle diyeyim yani. Ben şahsen nankör olmak gerekir diye düşünüyorum. Valla yani ben özellikle ayda bir kilo et alıyorsam, orda ayda her gün et yiyoruz. Her vardiyada etli yemek kesinlikle vardır. O yüzden tabi tadı tuzu ikinci bir konudur. Yemek konusunda diyecek hiçbir şey yok. Bolluğu konusunda mümkün değil tartışılmaz. Ne istersen yani ben inip vardiya dışında, işte yemek saati dışında istediğim gibi yemek yiyebilirim. Öyle bir kısıtlama yok. Her zaman yemek vardır yani .’’(29 yaş, evli, 2 çocuk, lise mezunu, harita operatörü).

8.6. Aile Hayatına İlişkin Bulgular

Maden işçiliğinin ağır ve yorucu olması, vardiyalı olması ve dolayısıyla dinlenmeyi gerektirmesi aile ilişkilerini etkilemektedir. Hatta aile düzeni madende çalışan erkeğin mesaisine göre şekillenebilmektedir. Bununla birlikte işten sonra dinlenme gereksinimi eş ve çocuklara zaman ayırma problemini ortaya çıkarmaktadır. Bu amaca yönelik sorulan ‘‘Eşiniz ve

çocuklarınızla yeteri kadar vakit geçirebiliyor musunuz?’’ sorusu şu şekilde yanıtlanmıştır.

‘‘Geçiremiyoruz, kesinlikle yeteri kadar vakit geçiremiyoruz. İş için mecburen çalışıyoruz. Çalışmazsan geçinemiyorsun. Bu sefer çalıştığın zaman işini layığı ile yapmak için zamanın olmuyor. Zamanın olmadığı için eşinle ve çocuğunla yeterince zaman geçiremiyorsun.’’ Yani sizi olumsuz yönde etkiliyor mu?’’ *Etkiliyor, kesinlikle etkiliyor. Eşle çocuklarla olan ilişkinizi zayıflatıyor mu?’’ Zayıflatıyor. Yani çocuğumla hafta sonu bir parka gidemiyorsun, ya da atıyorum, çocuğunu gezmeye götüremezsin ya da doğayı gezdiremezsin. Burada sinema yok ama olduğu yerde sinemaya gidemezsem ne oluyor? İlişkilerin azalıyor çocukla.’’*(39 yaş, evli, 2 çocuk, lise mezunu, şoför).

8.7. Maden İşçilerinin Gündelik Yaşamları

Sosyal hayat ise tamamen çalışma hayatının gölgesinde şekillenmekte ve iş endeksli bir yaşam sürdürülmektedir. Yapılabilecek en güzel şey yazın Borçka’ya 20-30 dakika uzaklıktaki Hopa sahilinde, Karadeniz’in güzellikleri eşliğinde birkaç saatliğine de olsa aileleriyle birlikte vakit geçirmek ve yorgunluğu bir parça da olsa atabilmektir. Ya da buna alternatif olarak aile ile Borçka-Karagöl’e pikniğe gitmektir. Bazı bireyler ise aslında gezme ve sosyal yaşam kültürlerinin olmadığını ifade etmekte; bunun yerine köye gidip köy işleriyle vakit geçirdiklerini belirtmektedir. Özellikle sosyal aktivitelerin çok kısıtlı olduğu Murgul ve Borçka’da etkinlik bakımından seçenek de yeterince bulunmamaktadır. Dolayısıyla sosyal yaşamları daha çok aile ve arkadaşlarla geçirilen vakitler ile sınırlı kalmaktadır. Ayrıca işçilerin her ne kadar çalışıyor olsalar da ekonomik durumlarının bir etkinlik yapmaya çok elverişli olmadığı gözlemlenmiştir. ‘‘Sosyal yaşamınız nasıl, vakit buldukça ne yaparsınız?’’ şeklinde sorulan soruya verilen yanıtlar bu görüşü desteklemektedir.

‘‘Yani maden ocağında çalışıp da faaliyet gösteren insan çok az olduğuna inanıyorum. Zaman, artı yorgunluktan dolayı. Onca saat maden ocağında çalışıyorsun toz toprak içinde, zor şartlarda. Eve gittiğin zaman düşünü alıyorsun, yemeğini yıyorsun. Uykun geliyor, yatıyorsun. Çünkü yorgunsun. Bütün sosyal faaliyet ya haftalık ya da günlük izinlerinde oluyor. Başka da olmuyor.’’(39 yaş, evli, 2 çocuk, lise mezunu, şoför).

‘‘Valla ben ne bileyim. Yani şöyle diyeyim. İçkim yok, kumarım yok, kahve hayatım yok. Yani benim hayatım çocuklarım ve eşimle. Ben evden pek dışarı çıkmam. Ha tabii ki kaçamak şöyle tavla oynamaya bir çay içmeye insan herhalde ki şey yapar. Ama çocuklar da zaten ona müsaade etmiyor. O bilince eriştiği için o zaman o da hani babamla olayım, babamla zaman geçireyim. Sonuçta dediğim gibi 10 saat 12 saat dışarıda geçiriyorsunuz. Bunun 3 -4 saatini çocuğuna vermediğin zaman bir anlamı kalmıyor. Sosyal yaşam olarak böyle. Şükür. Ama tabii tek bir maaşa dayandığı için fazla bir şeyimiz kalmadı. Fazla bir şey olmuyor açığı. Çünkü gelecek var, çocukların masrafı var. Tek bir maaşa baktığı için o kadar da bir sosyal yaşamımız olmuyor. Ha Allah’a şükür paraya dayanarak değil de, insan yapmak istedikten sonra her şey yapar. Ha tabii gönül ister ki hafta sonu çocuklarını al Karagöl’e git, işte sahillere git. Bunlar her gün değil de iki ayda bir üç ayda bir yapabileceğimiz bir şey oluyor.’’ (29 yaş, evli, 2 çocuk, lise mezunu, harita operatörü).

8.8. Çalışanların Maden İşçiliği Hakkındaki Görüşleri

Maden işçileriyle yapılan görüşmeler sonucunda genel olarak işçilerin işlerini sevdikleri ve benimsedikleri gözlemlenmiştir. İşçilerin işlerini başkalarına önerilebilecek nitelikte gördükleri ancak çocuklarının maden işçisi olmalarını istemedikleri ulaşılan önemli bir bilgidir. ‘‘İşinizi başkasına önerir misiniz, çocuğunuzun maden işçisi olmasını ister misiniz?’’ sorularına ilişkin ifadeler aşağıdaki gibidir.

‘‘Arkadaşıma öneririm sıkıntı olmaz, ama çocuğuma önermem ben kesinlikle. Çocuğun okuyup yani başka bir meslek sahibi olmasını isterim.’’
Ne olmasını istersiniz mesela? *‘‘Ya ben çocuğumun yani çocuğun kendisi neyi isterse o olmasını isterim. Çocuğum doktor olmak istiyor. Biri değişik bir şey diyor. Kız olan hoca olmak istiyor. Daha küçüğü de zaten bilmiyor.’’*(41 yaş, evli,3 çocuk, lise mezunu, iş makinesi şoförü).

‘‘Hayır. Okumasını isterim. Ya çocuğumun iyi bir eğitim alıp daha iyi işlerde veya kendini daha çok geliştirebileceği iş alanlarını tercih etmesini isterim.’’
(evli,1 çocuk, ilkokul mezunu, kamyon şoförü).

Yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara bakıldığında çocuğunun maden işçisi olmasını isteyenler neredeyse yok denecek kadar azdır. Madende çalışsa bile çocuğunun vasıflı, nitelikli bir pozisyonda çalışmasını istemektedir.

‘‘Şöyle yani şu var. Her ne kadar iyi olsa da sonuçta yerin altındasın. Rutubet illaki vardır. Mesele havalandırması, biz ilk birkaç sene çok zorlanıyorduk. Yani bir iki giriş daha ekletildi sonradan. İşte yukarıdan baca açtık. Her ne kadar şu anda oksijenden, şeyden sıkıntımız olmazsa da şu var. Sonuçta kapalı bir yerdesin. İllaki nem oranı var. İllaki vücut etkilenecektir, amma isterim ki çocuğum okusun. Yani şöyle okusun gene maden ocağında çalışsın. Mesela bir maden mühendisi. Hele özel bir firmada, şu anda 7-8 liradan aşağı maaş alan yok. Yani niye istemeyeyim, keşke. Yani bizim gibi düz işçi olarak ücret alacağına, o işi yapıyorsa üst seviyede biri olarak yapsın. Daha çok isterim. Ama yani şöyle diyeyim. Allah’a şükür yani, ben çok memnunum. Yani şöyle hiç yoktan ekmeğimizi kazanıyoruz. Yer altı madenciliğinin yer üstü madenciliğini geçeceğini düşünüyorum.’’ (29 yaş, evli, 2 çocuk, lise mezunu, harita operatörü).

‘‘İstemem.’’ Neden? ‘Maden tozu insanın ciğerini bitiriyor hocam. En başta tozlu nefes alması ciğerini bitiriyor. O tozu ben yuttum çocuğumun yutmasını istemem. Bunu sağlık açısından istemiyorum. Ben sürekli kendimi korudum kolladım yanımda ayran taşıdım içtim.’’ (39 yaş, evli, 2 çocuk, lise mezunu, şoför).

8.9. Maden İşçiliğinin Psikolojik Etkileri

Maden işçiliğinin zor, kaza risklerinin fazla ve vardiyalı bir iş olması aynı zamanda sağlıksız koşullarda çalışılmasından işçilerin ruhsal yapısı olumsuz etkilenmektedir. Nedenler farklı olsa da maden işçilerini depresyon ve strese iten birçok durum söz konusudur. Özellikle vardiyalı çalışma beraberinde psikolojik bozukluk ve sosyal yaşam uyumsuzluğunu beraberinde getirmektedir. Vardiyalı çalışmayı bir işçi şöyle ifade etmektedir.

‘‘Son zamanlarda üç vardiya olduğu için düzenli oldu. Ama önceden 2 vardiya olunca gece işe gidiyorsun, akşama kadar yatmak zorunda kalıyorsun. Sabah işe gidiyorsun bu sefer akşam gelince yatıyorsun. Yani ailenle çoluk çocuğumla, eşimle ekstra bir şey oluyor. Gidiyorsun eşinle oturuyorsun kafede, ya da atıyorum çocuğunu bir parka götürdüğünde o iş bitiyordu olmuyordu.’’ (39 yaş, evli, 2 çocuk, lise mezunu, şoför).

Psikolojik faktörler vardiyalı çalışma düzeni nedeniyle düzenli dinlenememe, uzak yerlerden işe gidip gelmeler, yoğun çalışma, karanlık

çalışma ortamı; çalışanlarda psikolojik sorunları ortaya çıkarabilmektedir (Akkaya, 2001, s. 4). Diğer taraftan, işten çıkarılma düşüncesi, iş kazalarına sürekli tanıklık etme, uykusuzluk, işte yeterince verimli olamama gibi bazı faktörler de işçilerin psikolojisini olumsuz etkilemektedir. Bu anlamda işçilerin şu ifadeleri dikkate değerdir.

“Yani tabi ki dediğim gibi. Bu sistemi oturtana kadar inan yani geceleyin çok sayıkladığım oluyordu. Sonuçta işte bir şeyler vermem lazım. Projelerin hazırlanması lazım. Nasıl diyeyim. Harita işi, en başlangıcı bize ait. Yani tünelin gidişinden sonuna kadar ulaştırması gereken kişi sensin. Yani herhangi bir yönlendirmede işte kodunda hata yaparsan senden kaynaklıdır. Yani harita kilit noktadır. Bu işler biter madene ulaşırsın, sistemin kurulur. Şu anki şu pozisyonumda, şu anda çok rahatsızsın. Tabi ne diyorum ilk iki üç senesi bu işlerde ezilirsin. Ezilirsin derken, sistemi oturtana kadar. Ondan sonra ekmeğini yani kaymağını yersin. Şu anda biz kaymağını yiyoruz. Yani şöyle bir ortamı bir 5-10 sene daha iş bulsam başka bir şey istemem.”(29 yaş, evli, 2 çocuk, lise mezunu, harita operatörü).

Madende çalışan başka bir işçi de maden psikolojisini şöyle ifade etmiştir.

“Madende çalışmak nasıl etkiler devamlı kazayla ölümle ya da zor şartlarda çalıştığı için onları düşünüyorsun. Sen devamlı yukarı bakıyorsun. Ne zaman taş gelecek ya da yolda giderken bakıyorsun. Karşıdan gelen araba kayacak, bana vuracak mı? Devamlı onları düşündüğün için insanın neredeyse rüyasında bile o kazalar aklına geliyor. Yani kaza yapmamak ya da daha çok dikkatli olmak psikolojik olarak etkiliyor.” (39 yaş, evli, 2 çocuk, lise mezunu, şoför).

“İş stresi oluyor, bazen eve bile taşınabiliyor. Mesela benim çalıştığım şirket her yılbaşında zam zamanı ya şirketi kapatıyor, zam vermemek için ya da psikolojik baskılar yapıyor. İnsanlar bu sefer ne yapıyor borcu var harcı var iş kapanırsa ben ne yaparım. Etkiliyor yani, stres yapıyor insanı.” (39 yaş, evli, 2 çocuk, lise mezunu, şoför).

8.10. Alınan Ücretten Memnuniyet Durumu

Her bireyin kendisinin ve ailesinin insanca yaşayabilmesi için gerekli olan beslenme, sağlık, eğitim gibi hizmetleri alabilmesi için çalışma ve bu çalışma karşılığında adil bir ücret alma hakkı vardır. Varlığını

sürdürebilmesinin dışında çalışma üretme ve emek harcayarak bir şeyler yaratmak insanın temel varlık şartlarından birisidir. Bir şeyleri üretmesi ve bu yaratma-üretme sırasında ürettiği şeye kendi varlığından bir şeyler katması ve bu sırada kendi kişiliğini oluşturması insanı insan yapan özelliklerdendir (Maden Sen Araştırması, 2006, s. 10). Bu bakış açısıyla maden işçilerinin ürettiklerinin karşılığını alma hakları vardır. Ayrıca çalışma koşulları işçilerin aldıkları ücretten memnuniyeti etkilemektedir. Alınan ücretlere ilişkin memnuniyet durumlarını belirlemek için yöneltilen ‘‘Sizce yaptığınız işin karşılığını para olarak alabiliyor musunuz?’’ sorusuna verilen yanıtlar anlamlıdır.

‘‘Şimdi yeterli değil aslında az biraz daha bir arttırsaydılar olurdu. Çünkü nasıl söyleyeyim şimdi çalıştığımız ortam biraz tozlu. Şimdi tozlu olduğu için nasıl söyleyeyim biraz daha fazla olabilir emeğimizin karşılığı, o riskin karşılığı biraz daha fazla olması gerekiyor.’’(37 yaş, evli, 2 çocuk, lise mezunu, iş makinesi operatörü).

‘‘Maden işçisine göre çok düşük. Maden işi ağır bir iş. Maden işçisi iş koluna göre daha ağır bir iş olarak görünüyor ama verilen ücretlere bakıldığı zaman bir Avrupa'ya veya bir devlet sektöründeki maden işçilerine göre yarı yarıya ücret alıyorlar. Ya ücretler çok düşük benim görüşüm.’’(39 yaş, evli, 2 çocuk, lise mezunu, şoför).

8.11. Arkadaş ve Akraba İlişkileri

Maden işçileri yorucu iş sonrasında genel olarak uyumak ve dinlenmek istemektedir. Vakit bulduklarında ise genelde eş ve çocuklarıyla vakit geçirmektedir. Sosyal çevrelerini genellikle iş arkadaşları oluşturmakta ve vakit geçirme anlamında önceliği genel olarak kendi ailelerine vermektedirler. Görüşmeler neticesinde maden işçilerinin çoğunun akrabalarıyla çok sık görüşemedikleri tespit edilmiştir. Birçoğu düğün ve özel davetlere bile katılmadığını dile getirmiştir. Ancak katılamamalarına kimsenin alınmadığını ve sitem etmediklerini belirtmişlerdir. Herhangi bir tepkinin oluşmamasını ise akrabaların, kendilerinin ağır bir işte çalıştıklarının farkında olmalarına bağlamaktadır. Dolayısıyla iş yaşamı ve koşullarının akraba ve

arkadaş ilişkilerini zayıflattığını söylemek mümkündür. Bu konudaki düşünceler aşağıdaki gibi paylaşılmıştır.

“İş sebebiyle eş- dost, akraba ziyareti de bitti denecek kadar azaldı. Çünkü zaman olmuyor. Olsa bile yorgun oluyorsun. Bazen oluyor aylarca amcanın çocuklarını akrabalarını göremiyorsun. Geliyorsun, yatıyorsun, kalkıyorsun, tekrar işe gidiyorsun. Bir robot misali.” (39 yaş, evli, 2 çocuk, lise mezunu, şoför).

“Tabi işimizden dolayı vakit olmuyor. Yani akraba ziyareti eş- dost ziyareti her zaman olmuyor. Çalışıyorsun sonuçta. Bazen yorgun oluyorsun, dinlenmek zorunda kalıyorsun. Akrabanın davetine katılamıyorsun.” İlişkilerinizi olumsuz etkiliyor mu? *“Yok o da anlayışla karşılıyordur beni çalıştığım için. Zaten diyorlar sen çalışan adamsın sen zorlanma. Bende zaten diyorum vaktim olursa geleceğim.”*(43 yaş, evli, lise, mekanik bakım ustası).

“Çok yorucuydu. Maden işinde çalışan bir insan kolay kolay akşama gidip de misafirliğe bir arkadaşına gideyim falan çok zor oluyordu. İnsan zaten yoruluyor. Akşam eve geldiğimizde istirahat etmek zorundayız. İstirahat etmezsek ikinci gün verim veremeyiz. Yani şirkete karşı verim veremez. Hem de kendini tehlikeye sokabilir. Çünkü uykusuz kalır. Kaza yapma ihtimali daha çok artıyor. Çok yorucu bir iş.” (39 yaş, evli, 2 çocuk, lise mezunu, şoför).

8.12. İş Kazası Yaşanma Durumu

İş kazası, önceden planlanmamış, bilinmeyen ve kontrol altına alınamamış, kişi veya eşyalara zarar verdiği gibi çalışılan işletmenin faaliyetlerinin kesintiye uğraması veya durmasına yol açan, beklenmedik ve yapılan hatalar veya teknik bir arıza ile ortaya çıkan, ani bir etkinin meydana gelmesi olayıdır.

İş Kazaları aşağıdaki hal ve durumlardan birinde meydana gelebilir;

- a)- Çalışanın iş yerinde bulunduğu sırada,
- b)-Çalışanın işveren tarafından görevle başka bir yere gönderilmesi sebebiyle kendi işini yapmaksızın geçen zamanlarda,
- c)-İşveren tarafından yürütülmekte olan iş dolayısıyla,

d)-Annelerin kullandıkları süt izni için, işyerinden çocuğuna süt vermek için ayırdıkları zamanlarda,

e)-Çalışanın işverence sağlanan bir vasıta ile işin yapıldığı yere toplu olarak götürülüp getirilmeleri sırasında meydana gelen ve sigortalıya zarar verdiği durumlar (Tozman, 2010, s. 15).

Madencilik genel olarak dünyada, özelde Türkiye’de iş kazaları ve meslek hastalıkları açısından riskli sektörler arasında yer almaktadır. Göçükler, kaya düşmesi, patlamalar ve yangın gibi kazalar sık sık yaşanmaktadır. Bu durum maden işçilerini kaza yaşamaları konusunda kaygılandırmaktadır. “Hiç iş kazası geçirdiniz mi, ya da tanıklık ettiniz mi?” sorusuna ilişkin ifadeler aşağıda yer verilmiştir.

“Şahit, nasıl bizim vardiya değil de öteki vardiyada oldu. Arkadaş öldü. Ama baya bir sene oldu. Şofördü 2012’deydi. Uyuyordu çocuk, o zaman 12 saat çalışıyorduk. Uyuduğu için ne oldu artık öyle. Bizim yaşlarda 35 yaşlarındaydı. Yani çok kısa mesafeden yuvarlandı öldü, o da. Bu kazalar şoförler özellikle 12 saat olduğu zaman kazalar genellikle arttığı zaman devlet bunun üzerine madencilik yasasını daha iyi incelemeye aldı. Soma’dan sonra bu olaylar daha çok gündeme taşındığı için, arkadaşımızı kaybettikten sonra - keşke kaybetmeseydik ama Allah-u Teala’nın takdiri- onu kaybettikten sonra gece vardiyaları 8 saatten önce 9 saate düşürdüler. Akşam 7 iş başı gece 3 paydos oldu. O arkadaşımız vesile oldu. Bu arada tabii iş kazaları çoğalınca şirkette bunu gündeme taşıdı. Şirketi de baskı altında tuttu. Çalışma Bakanlığı madencilik yasasını değerlendirdi. Böylelikle 8 saate düşürdüler. Allah razı olsun.”(41 yaş, evli, 3 çocuk, lise mezunu, iş makinesi şoförü). Bu ifadeler değerlendirildiğinde bazı düzenlemelerin ve kazanımların ölümcül kazalardan sonra elde edildiği açıkça görülmektedir.

“Tanıklık şöyle. Bir ara fabrikaya gitmeden önce maden belli aşamalardan geçiyor. Maden kırıcı denen bir yer var. Kırıyor ondan sonra fabrikaya gönderiyor. Böyle büyük taşlar kayalıklar geliyor. Küçük taşlar halinde fabrikaya üretime gönderiliyor. Orda da şimdi nasıl anlatsam böyle büyük vinç halat böyle o düştü arkadaşın kafasına. 2009 da 8 sene falan oldu. Sonuç arkadaş rahmetli oldu.”(47 yaş, evli, 4 çocuk, ilkokul mezunu, kantar ve büro işleri).

Ölüm her birimiz için sarsıcı bir yaşam problemidir. Zira ölüm realitesi yaşamın her bir anını ve yaşamın içeriğini anlam ve değer itibariyle olumlu ya da olumsuz bir biçimde şekillendirmektedir (Koç, 2009: 259). Bu bağlamda ölümle yüz yüze gelmeyi Yalom (2008, s. 112) şöyle ifade etmektedir: “ Her anı ölümün tamamen farkında olarak yaşamak hiç kolay değildir. Bu güneşe dosdoğru bakmaya benzer: fazla dayanamazsınız.” Maden işçileri perspektifinden bakıldığında insanın her gün beraber çalıştığı iş arkadaşını kaybetmesi son derece acı vericidir. Bir madenci iş kazası sonrası ölümü ve bunun etkisini şöyle dile getirmektedir.

“Şöyle yani. Bu arkadaşımız ölüm şekli farklı sonuçta. Hepimiz öleceğiz. Ama ölüm şekli var. Bir de iş yerinde arkadaşın beklentilerini biliyorduk, hayatını onlar aklımıza geliyor. Ölüm şekli belli yani haliyle üzülüyoruz. Bizde de acaba aynı akıbet yaşanabilir mi? sorusunu soruyorsunuz kendinize. Muhakkak üzülüyorsunuz üzülmemek elde değil yani. Da öyle ben kendim benim riskim yok.” (47 yaş, evli, 4 çocuk, ilkökul mezunu, kantar ve büro işleri).

8.13. İşçi ve İşveren İlişkileri

Madende, mümkün olduğunca farklı görevlerde yer alan işçilerle görüşülmeye özen gösterilmiştir. İşçilerin kendi görevleri hakkındaki düşüncelerine bakıldığında neredeyse her bir işçinin kendi pozisyonunu maden işçiliği konusunda olmazsa olmaz olarak nitelendirdiği görülmektedir. Yine işçilerin kendi görüşlerine göre işveren ve idareciler de durumu bu şekilde değerlendirmektedir. Bu tespite yönelik ifadelerden bazıları aşağıda belirtildiği gibidir.

“Şimdi şirket her elemanına aynı şekilde bakmaz. Bazı eleman vardır olmazsa olmaz. O elemanı mesela çok üst düzeyde tutar. Çünkü ona lazım ama sıradan elemanı icabında sen olmasan da olur der.” Peki orada kriter nedir? “Kriter şu: Mesela bizim çalışan şu 30 kişinin içerisinde herkes olmazsa olmazdır. Şöyle yani, bize öyle bir değer veriyorlar. Hatta patronum da diyor mekanik bakımı hayatta küstürmeyin. Fabrikadan küstürmeyin. Maaşı da onlara biraz daha fazla verin. Her ay belli bir miktar gönderir patron. Dağıtım yapsınlar diye. Ama mekanik bakım farklı olsun der. Çünkü makine durdu mu üretim olmaz. Fabrikaya özveriyle çalışanlar onlardır der. Evet doğrudur en önemli pozisyonda çalışıyoruz. Ben mesela değirmenleri

iki saat durdursam patrona zarar. Üretimi durduruyorsun. 8 tane değirmen var. Düşün ki hepsi durdu, bir anda arıza verdi. Özverili çalışıp bir an önce devreye alacağım ki o da para kazanacak. Bu sefer bana da bir şey verecek. Mesela öyle çalıştığımız zamanlar bize prim veriyorlar. Yani bir an önce devreye aldığım için erken devreye aldığımız için prim veriyorlar.’’(43 yaş, evli, lise mezunu, mekanik bakım ustası).

“ Şu anda şöyle diyeyim. Bir maden mühendisi, ya da bir şantiye şefi size, yani bize akıl danışıyor. Yani sizden bir şeyler bekliyor. Yani bir şekillendirme olsun, hani işte mesela bizim oradaki müdürü söyleyeyim. Adam bizden bir şeyler alıp oraya, bir üst kuruma çıkıyor. Biz harita işi olmadan, madencilik işi olur da ne kadar olur bilmiyorum. Madenciliğin düzeni gibi bir şey yani.’’(29 yaş, evli, 2 çocuk, lise mezunu, harita operatörü).

SONUÇ

Yukarıda verilen bilgilere bakıldığında çalışma hayatı içerisinde ayrı bir sınıf oluşturan maden işçilerinin gündelik ve sosyal yaşamları ile aile ilişkilerinin iş yaşamına göre şekillendiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle mesleğin doğurduğu iş yorgunluğu ve iş stresi, yeterli ücretin alınmaması, uyku problemleri gibi sonuçlar işçilerin çevreleriyle kurdukları ilişkileri belirlemekte, sınırlandırmakta ve hayatlarını büyük ölçüde yönlendirmektedir. Söz konusu işçilerin işte geçirilen zaman dışında günlük ve sosyal yaşam için yeteri kadar vakit bulamamaları, genel olarak ikamet ettikleri Borçka ve çalışılan Murgul ilçelerinin sosyal etkinlik bakımından kısıtlı imkanlara sahip olması, işçilerin sosyal yönden aktif bir yaşam sürdürmelerine engel olmaktadır. Çalışanların bir kısmı alınan ücreti yetersiz olarak değerlendirirken diğer bir kısmı ise ücretin Borçka ve Murgul şartlarına göre iyi olduğunu ifade etmektedir.

Görüşmeye katılan işçilerin büyük bir kısmı işinin başkalarına önerilebilecek nitelikte olduğunu belirtirken, aynı işçilerin kendi çocuklarının maden işçisi olmasını istemedikleri görülmüştür. Bu farklılığın maden işçiliğinin bölge koşulları içerisinde hem statü hem ekonomik kazanç olarak bölgede rağbet görmesinden ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak buna rağmen işinden memnun olan ve başkasına önerilebilecek nitelikte olduğunu belirten

işçilerin söz konusu kendi çocukları olunca farklı düşündükleri ve maden işçiliğine olumsuz yaklaştıkları görülmektedir.

Çalışanların işe başlama süreçleri değerlendirildiğinde çoğunun başka şirketlerden akraba ya da arkadaşlar aracılığıyla madende çalışmaya başladıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte maden işçilerinden bazılarının madendeki görevleri ile ilgili lise, ön lisans veya lisans düzeyinde herhangi bir eğitim almadıkları görülmüştür. Dolayısıyla hem sorumlu oldukları işte yeterince verimli olamama; hem de iş kazası geçirmek gibi bazı endişelere sahip oldukları görülmüştür.

Maden işçilerinin maden şirketi hakkındaki görüşleri incelendiğinde, ücretlerin zamanında ödenmesi, dengeli ve sağlıklı beslenmenin ve ulaşımın sağlanması, sağlık kontrollerinin düzenli olarak yapılması gibi faktörlerden dolayı çalıştıkları şirkete güvendikleri ve şirketi iyi olarak nitelendirdikleri görülmüştür. Bir problemleri olduğunda vardiya amiri ve idarecilerin yakından ilgilendiklerini belirtmeleri ise iş yerinin sağladığı memnuniyet düzeyini arttıran bir faktör olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Ayrıca herhangi bir konu için istedikleri zaman izin alabilmeleri, bir rahatsızlıkları durumunda işçilerin çalışmalarına izin verilmemesi de işçilerin şirket hakkında olumlu düşüncelere sahip olmalarını desteklemektedir.

Araştırma sonucunda ulaşılan diğer bir bulgu ise işçilerin sendikalara mesafeli durmalarıdır. Görüşme izni istendiğinde, görüşmelerin bir sendika ya da siyasi parti adına yapılıp yapılmadığını sormaları bu konuda kaygılı olduklarını göstermektedir. Bizi tanımadığını ve bu konudaki kaygılarından dolayı görüşme yapmak istemediğini belirten iki katılımcı bunun açık örneğidir. Ayrıca "Herhangi bir sendikaya üye misiniz?" sorusu genel olarak yanıtlanmak istenmemiş ve yanıtlayan herkes "hayır" cevabını vermiştir. Bu sebeple görüşmeler tanıdık işçilerin yardımıyla kartopu tekniği kullanılarak yapılmaya çalışılmıştır.

Yukarıda sözü edilen bütün bulgular değerlendirildiğinde maden işçilerinin günlük yaşamlarının maden işçiliğinin büyük etkisi altında olduğu görülmektedir. Psiko-sosyo-ekonomik açıdan yaşamlarının tatmin edici

olmadığı, iş kazası riski sebebiyle stresli süreçlerden geçtikleri gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak maden işçiliğinin tozlu, gürültülü, titreşimli ve riskli koşullar altında yapıldığı bilinmektedir. Bu risklere karşın işçiler genel olarak emeklerinin karşılığını iyi ücret olarak almak istemektedir. Sosyal yaşamlarının ve ilişkilerinin sınırlı olduğu ve buna işlerinin sebep olduğu, günlük yaşamlarının genel olarak iş ve aile çevresinde şekillendiği görülmüştür. Psikolojik açıdan işçiler iş kazası risklerinden, işten çıkarılmaktan, uyku problemlerinden şikâyet etmektedir. Ayrıca birkaç maden işçisinin iş kazası sonucu hayatını kaybetmesi işçilerin bu konuda kaygılanmasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akkaya, C. (2001). ‘‘Maden Sektöründe Risk Faktörleri’’. *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, İşyeri Hekimliđi Uygulamaları.
- Altunay, E., Oral, G.& Yalçınkaya, M. (2014). ‘‘Eğitim Kurumlarında Mobing Uygulamasına İlişkin Nitel Bir Araştırma’’ *Sakarya University Journal of Education*, 4(1), 67.
- Artvin Belediyesi, (2017). Murgul. <https://www.artvin.bel.tr/murgul-ilcesi/> Erişim tarihi:08.08.2017.
- bernacil.com, (2017). İşçi Beslenmesi, <http://www.bernacil.com/isci-beslenmesi.html> , Erişim tarihi: 12.10.2017
- Çepnioğlu, A. (2017). Maden İşçilerinin Aile Hayatı: Murgul Örneği. *Karadeniz Araştırmaları Merkezi (KARAM)*, XIV/56 - s.123-134.
- Ediz, İ. G., Beyhan, S., Akçakoca, H. & Sarı, H. Madencilikte Gürültü Sorunu ve Gürültüye Bağlı İşitme Kayıpları, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/450518>, Erişim tarihi, 12.12.2018
- Egun, A. R. (2007). *Yer altı Maden İşletmelerinde Gaz ve Toz Patlamaları ve Önelmler*. (İSG Uzmanlık Tezi), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara.

- Eti Bakır İşletmeleri, (2007). Hakkımızda. <http://www.etibakir.com.tr/tr-tr/Kurumsal/Sayfalar/Hakkimizda.aspx>, Erişim tarihi:08.08.2017.
- Eti Bakır İşletmeleri, (2017). Murgul Konsantrator Tesisi <http://www.etibakir.com.tr/tr-tr/Tesisler/Murgul-KonsantratorTesisi/Sayfalar/default.aspx>, Erişim tarihi:08.08.2017.
- Gülduran, E., Ergül, Ş. & Erkin, Ö. (2013). Kömür İşletmesinde Çalışan İşçilerin Sağlık Durumlarını ve Sağlığın Önemini Algulamaları. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 12(4), 383-392.
- İleri, T. (2013). Cumhuriyet’ın İlk Yıllarında Maden İşçilerinin Çalışma Hayatına İlişkin Yapılan Düzenlemeler. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(2),1449-1467.
- Karadeniz Bakır İşletmeleri, (2018). <http://www.kbi.gov.tr/tarihce.htm>, Erişim tarihi: 12.12.2018.
- Kanten, S. (2012). Çalışma Koşullarının Fiziksel – Psikolojik Sağlık Belirtileri ve İş Kazaları ile İlişkisi: Mermer Çalışanları Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 155-167.
- Kırık, A. M. (2014). “Aile ve Çocuk İlişkisinde İnternetin Yeri: Nitel Bir Araştırma”. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(1),342.
- Koç, E. (2009). Varoluşsal Bir Problem Olarak Ölüm Üzerine Bir Değerlendirme: Tolstoy’un İvan İlyiç’in Ölümü Adlı Eseri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(3), 245-259.
- Krysyk, J. L. & Finn, J. (2015). *Etkili Uygulama İçin Sosyal Hizmet Araştırması* (tr. Ercüment Erbay), Ankara, Nika Yayınevi.
- Mencik, D. (2009). ‘Türkiye’de Madencilik’ İstanbul ticaret Odası (İTO) yayınları.
- nufusu.com, (2017). Artvin Nüfusu. https://www.nufusu.com/ilce/murgul_artvin-nufusu, Erişim tarihi: 13.10.2017.
- Oflaz, G. (2016). *Madenlerde İş Sağlığı ve Güvenliği İle İşverenin Maden Kazalarından Doğan Hukuki Sorumluluğu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Örkün, Ü. (2011). *Tekstil Sektörü Mavi Yaka Çalışanlarının Yaşam Doyumu ve Tükenmişlik Düzeylerinin İş Doyumu Tarafından Yordanması*.

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.

Özel Sektör Maden İşçilerinin Sosyal ve Ekonomik Hakları Araştırması, Yaşama Dair Vakıf- Dev Maden Sen.

Özkan, D. (2012). "Madencilik'in Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkileri: Ergani Bakır İşletmesi Örneği", 1. Uluslararası Niğde Dil, Kültür ve Tarih Sempozyumu, Niğde, Türkiye, 3-6 Mayıs 2012, pp.178-189

Sağlam, E. S. (2007). *Murgul (Artvin) Bakır Madeni'nin Çevresel Etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Türk Dil Kurumu (TDK) güncel Türkçe sözlük içinde. Erişim adresi:http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c12258242ff62.12928494, Erişim tarihi: 12.12.2018.

Tekin, H. H. (2006). Nitel Araştırma Yöntemlerinin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. *Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 101-106.

Topsakal, C., Merey, Z. & Keçe, M. (2013). Göçle Gelen Ailelerin Çocuklarının Eğitim – Öğretim Hakkı ve Sorunları Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Uluslararası sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(27),550.

Tozman, B. (2010). *Türkiye Madencilik Sektöründe İş Kazalarının İstatistiksel Analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Vatansever, Ç. (2014). Risk Değerlendirme'de Yeni Bir Boyut: Psikososyal Tehlike ve Riskler. *Çalışma ve Toplum*, 2014/1, 117-138.

Yalom, İ. D. (2008). *Güneşe Bakmak Ölümle Yüzleşmek*. Zeliha İyidoğan Babayiğit (Çev.). İstanbul: Kabalıcı yayınları.

Makale türü / Article type: Araştırma / Research

Üniversite Öğrencilerinin Mobil Oyun Profili ve Oynama Alışkanlıkları

University Students' Mobile Game Profiles and Playing Habits

Erkan Yavuz

Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yük. Lisans Öğr.
erkanyavuz@gmail.com; (ORCID: 0000-0002-4143-1056)

Dr. Öğr. Üyesi Elif Tarlakazan

Kastamonu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi,
etarlakazan@kastamonu.edu.tr; (ORCID: 0000-0001-5381-9755)

Özet

Günümüzde internet ve bilgisayar kullanımı, mobil teknoloji ürünlerinin gelişmesiyle birlikte farklı bir boyut kazanmış, bu ürünlerin kolay ulaşılabilir ve taşınabilir olması yaşamın vazgeçilmez unsurları arasında yerini almasını sağlamıştır. Araştırmada dijital oyun kavramı ve türleri, üniversite öğrencilerinin mobil oyun alışkanlıkları ve tercihleri incelenmiştir. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı üniversite öğrencilerinin mobil oyunlara bakışı ve oynama alışkanlıklarını belirlemektir. Araştırmada Kastamonu Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi öğrencileri örneklem grubu olarak kullanılmıştır. Araştırma kapsamında öğrencilere yapılandırılmış anket formu uygulanmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin mobil cihazlarını en çok sosyal medya ve internet için kullandıkları, mobil oyun oynayanların genellikle aksiyon/macera oyunlarını tercih ettikleri, yeni çıkan mobil oyunlardan en çok arkadaşları tarafından haberdar oldukları, oyun oynama amaçlarının zevk eğlence olduğu, mobil oyunların yabancı dil öğrenimine kısmen katkı sağladığı ve boş zamanlarını genellikle oyun oynayarak geçirdikleri bilgilerine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mobil Oyun, Dijital Oyun, Oyun Tercihleri, Oyun Türü ve Alışkanlıkları.

JEL Sınıflandırması: Q55

Abstract

Today, the use of Internet and computer has gained a different dimension with the development of mobile technology products, and the easy accessibility and mobility of these products has enabled them to take place among the indispensable elements of

life. In this study, the concept and types of digital games, mobile game habits and preferences of university students were studied. In this context, the main purpose of the research is to determine the way university students look at mobile games and play habits. In this study, the students of the Faculty of Fine Arts and design of Kastamonu University were used as sample groups. Within the scope of the research, the questionnaire was applied to the students. The results of the research revealed that the students most used mobile devices for social media and Internet, mobile gamers mostly prefer action/adventure games, they are most aware of emerging mobile games by their friends, the enjoyment of playing games is entertainment, mobile games contribute partly to foreign language learning and spend their spare time playing games.

Key Words: Mobile Game, Digital Game, Game Preferences, Game Type and Habits.

JEL Classification: Q55

GİRİŞ

Bilgisayarlar üzerinde yapılan işlemlerin birçoğu akıllı telefon, tablet gibi mobil cihazlar tarafından gerçekleştirilmekte olup bilgisayara duyulan ihtiyaç her geçen gün azalmaktadır. Özellikle günlük internet kullanım süresinin günlük bilgisayar kullanım süresinden daha fazla olması, internet kullanım aracı olma özelliğinin bilgisayarlardan mobil cihazlara geçmeye başladığının bir göstergesidir (Çelik & Akadal, 2014).

Mobil teknolojilerindeki hızlı gelişmeler sonucunda geleneksel bilgisayar uygulamaları yerini mobil uygulamalara bırakmaya başlamaktadır. Bu uygulamalar mobil platformlar sayesinde her zaman erişilip kullanılabilir niteliğe bürünmektedir (Özkoçak, 2016). Özellikle bilgisayarları dijital oyun aracı olarak kullanan bireyler için mobil cihazlar günümüzde taşınabilir ve her ortamda oynanabilir olmasından dolayı daha çok tercih edilmektedir.

Mobil cihaz uygulamalarıyla birlikte sosyal ağ siteleri, çevrimiçi oynanan oyunlar, video paylaşım siteleri ve mobil uygulamalar yeni dönem gençlik kültürünün demirbaşları halini almaktadır. Gençler kendilerini ifade etmek ve benliklerini ortaya koymak için bu araçlardan yararlanmaktadır (Bal,

2013). Özellikle gençler başta olmak üzere mobil cihazları dijital oyun aracı olarak kullanan kişilerin sayısı bir hayli fazladır.

Gelişen teknoloji ile oyun kavramı; bilgisayar oyunları, video oyunları ve taşınabilir cihazlarla oynanan mobil oyunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. “Video oyunları”, “bilgisayar oyunları” ve “mobil oyunları” terimleri birbirlerinin yerine dönüşümlü olarak kullanılmakta olup bu ortaklardan yola çıkılarak bu çalışmada video, bilgisayar ve mobil oyunlar “dijital oyunlar” olarak adlandırılmaktadır (Pala & Erdem, 2011).

Dijital oyun; bilgisayar tabanlı, metin ya da görsellik üzerine inşa edilmiş, akıllı telefon, bilgisayar ya da tablet gibi elektronik platformlar üzerinde bir veya birden fazla kişinin fiziksel ya da çevrimiçi ağ üzerinden birlikte kullanabildiği bir eğlence ve boş zaman aktivitesi olan yazılım olarak tanımlanmaktadır (Frasca, 2001).

Dijital oyunlar yeni medya kültürünün önemli bir parçası haline gelmektedir. Aynı zamanda aktif katılımlı olduklarından dolayı sosyal ağlar ve sanal gerçeklik platformları ile de yeni bir medya kullanımına işaret etmektedir. Dijital oyunlar platformlarına dünyanın her yerinden kullanıcılar eş zamanlı olarak katılabilmekte, kültürel bağlamlar ile kimlikler ortaya koyabilmekte, iş birliğine dayalı sosyal etkileşim gerçekleştirebilmektedirler. Dijital oyunların gerek online gerekse sanal gerçeklik odaklı yapıları kullanıcılara farklı platformlar sundukları söylenebilir.

Dijital oyunların eğlenceli, kişisel tercihlerin öne çıktığı, aktif katılımı sağlayan dinamik yapısı hedef kitle için tercih nedenleri arasındadır. Tanıtım, eğlence, eğitim, yayıncılık gibi birçok konu alanına dayalı dijital oyun platformları vardır (Erişti, 2016).

Dijital oyunlar farklı ölçütlere göre sınıflandırabilmektedir. Örneğin; oyun oynama platformlarına göre bilgisayar oyunları, konsol oyunları, mobil oyunlar gibi sınıflara ayırmak mümkündür. Oyuncu sayılarına göre; tek kişilik, iki kişilik, çok kişili oyunlar ve çevrimiçi oyunlar olarak ayırabilir. Oyuncunun oyuna bakış açısına göre First Person Shooter (birinci kişi gözünden), Third Person Shooter (üçüncü kişi gözünden) ya da God (tanrı)

gözünden olarak sınıflandırılabilir. Burada ise Rapeepisarn ve arkadaşlarının 2008 yılında yaptıkları çalışmaya göre yedi farklı dijital oyun türü aktarılacaktır. Bunlar: aksiyon/macera oyunları, dövüş oyunları, spor oyunları, simülasyon oyunları, strateji oyunları, eğitici oyunlar, rol yapma oyunlarıdır (Kaya, 2013).

Aksiyon/ Macera Oyunları: Bu tür oyunlarda oyuncunun haz aldığı şey oyun içerisinde ona sunulan bulmacaların çözümüdür. Aksiyon/macera oyunlarında düzey atlama ya da geliştirme söz konusu değildir. Bu rağmen ideal karakter, oyun süresi boyunca dönüşüm, değişim geçirir (Binark & Bayraktutan Sütçü, 2008). Örnek: Counter Terrorist- Swat, Mobile Legends, N.O.V.A Legacy, Criminal Case, Minecraft, Darkland vb.

Dövüş Oyunları: Bu tür oyunların amacı belirli bir sürede farklı özellikleri olan karakterleri kullanarak rakibi yenmektir. Dövüş oyunlarında genellikle seviye atlama veya karakter oluşturma seçenekleri yoktur. Oyun ilerledikçe daha güçlü karakterlerle mücadele edilir (Kaya, 2013). Örnek: Shadow Fight, Fists For Fighting, Fighting Tiger- Liberal, Kung Fu Do Fighting vb.

Spor Oyunları: Bu tür oyunlar fiziksel hareketlerin ve tekniklerin önemli olduğu oyunlardır (Yalçın Irmak & Erdoğan , 2016). 8 Ball Pool, Fifa Mobile Futbol, Top Eleven Futbol Menajeri, Dream League, Futbol Manager Mobile 2017 vb.

Simülasyon Oyunları: Bir eylemle ilgili pratik yapmak, bir aracı kullanmak ya da dünya kurmakla ilgili genellikle hiç bitmeyen şekilde tasarlanan oyunlardır (Yalçın Irmak & Erdoğan , 2016). Bu tür oyunlarda belirgin bir hedef yoktur. Örnek: Dragon City, Vegas Crime, Farming Simulator 16, Bridge Constructor, Bus Simulator PRO 2017 vb.

Strateji Oyunları: Oyuncuların sorunların üstesinden gelmesi, taktiksel karar alması gerekli olan oyunlardır. Kendi içerisinde savaş, gerçek zamanlı strateji, ekonomik ya da politik olmak üzere üçe ayrılır (Kaya, 2013). King of Avalon: Dragon Warfare, Mobile Legends, Boom Beach, Demonrock: War of Ages, Grand Battle gibi oyunlar bu oyun türüne örnek verilebilir. Clash

Royale, Clash of Kings, Clash of Clans, Last Empire-War Z, Mobile Strike, Bloons TD 5 vb.

Eğitici Oyunlar: Oynayanları sınırlandırmadan yaratıcı ve keşfedici öğrenmeye yönlendirerek problem çözme yeteneklerinin gelişmesini sağlayan oyunlardır (Aykutlu & Şen, 2004). Bu uygulamalar hataları düzeltme, eğlenceli şekilde öğrenme, keşfederek öğrenme, yaparak öğrenme gibi yöntemlerle öğrenmeyi sağlar. Fun with Activities, Funny Food2, Bilgi Yarışması, My Town: Preschool, Learn Japanese wit Tako, Fransızca Öğreniyorum- Lanquick, TRT Bulmaca Kulesi, Matematik Oyunu vb.

Rol Yapma Oyunları: Oyuncu, oyundaki karakterlerin herhangi birinin rolünü üstlenerek oyun dahil olup belirli bir senaryoyu ya da kendileri tarafında yaratılan bir hikayeyi oynar. Bu oyunda amacı seçilen karakterlere rol yaparak bürünmek ve kendisine verilen görevleri yapıp karakterleri geliştirmeye çalışmaktır (Karahisar, 2013). Arcane Legends, Blood Brothers, Dungeon Quest, Camelot'un Kahramanları, Infinity Dungeon Evolution!, The Banner Saga, Chains of Darkness: Guilds CCG vb.

Mobil oyunla ilgili literatür incelendiğinde oyun kavramına ilişkin çeşitli tanımlamalara ve oyunun çocuğun hakkı olduğuna, oyun algısına, mobil oyun tercihinde etkili olan faktörlere, dijital oyunlardaki şiddet faktörleri ile ilgili konulara yer verildiği görülmektedir (Aydoğdu Karaaslan, 2015; Altuntaş & Karaarslan, 2017; Koçyiğit ve Baydilek, 2015; Küçükali, 2015). Bu çalışmada ise mobil oyunun üniversite öğrencileri tarafından nasıl algılandığı, oyunla ilgili tercihlerinde nelere önem verdikleri ve alışkanlıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, öğrencilerin cinsiyetleriyle mobil oyun oynama tercihleri arasında bir ilişki olup olmadığını ortaya çıkarmak da hedeflenmiştir.

Bu doğrultuda araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin mobil oyunlara bakışı ve oynama alışkanlıklarını belirlemektir. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Ulaşılan yerli ve yabancı makale, kitap, dergi, rapor, internet aracılığıyla elde edilen çeşitli yazı ve dokümanlar belirlenen amaç doğrultusunda incelenmiştir.

YÖNTEM

Bu araştırma, “Üniversite Öğrencilerinin Mobil Oyun Profili ve Oynama Alışkanlıkları”nı sorgulayan yapılandırılmış çoktan seçmeli soru formu ile elde edilen verilerin nicel veri analizine dayalı bir çalışmasıdır. Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Araştırma grubunu 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Kastamonu Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi’nde eğitim gören 91 öğrenci oluşturmaktadır. Grafik Tasarım, Resim, Geleneksel Türk El Sanatları, Seramik olmak üzere toplam dört farklı programdan öğrenciler araştırmaya katılmıştır. Anketin uygulanmasını araştırmacılar gerçekleştirmiştir. Anket formunda çoktan seçmeli ve açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Anket, son şeklini alıncaya kadar çeşitli pilot testlerle iyileştirilmiştir. Araştırmacı, dersin öğretmeni ile birlikte sınıfa girerek anketle ilgili açıklamalar yapmış ve öğrencilerin anketi doldurmasını esnasındaki sorularını cevaplamıştır.

Araştırmadan elde edilen verilerin analizlerin yapılmasında SPSS paket istatistik programı kullanılmıştır. SPSS yardımıyla frekans dağılımı, aritmetik ortalama, standart sapma, yüzdeler, ki kare analizi yapılmıştır.

Bu araştırmayla;

- Üniversite öğrencilerinin mobil oyun oynama nedenleri nelerdir?
- Öğrencilerin cinsiyetleri ile mobil oyun oynama durumu arasında bir ilişki var mıdır? gibi birtakım sorulara cevap aranmıştır.

Araştırma ile ilgili olarak kurulan hipotezde; üniversite öğrencilerinin cinsiyetleri ile mobil oyun oynayıp oynamama arasındaki ilişkiler test edilmiştir. Hipotezin çözümünde Ki-Kare testi uygulanmıştır.

H0: Cinsiyet ile mobil oyun oynama arasında istatistiksel olarak önemli bir ilişki yoktur.

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin mobil oyun profili ve oynama alışkanlıkları analiz edilmiştir. Bulgular, frekans dağılımlarını ortaya koyan tablolar şeklinde ifade edilmiştir. İlk kategoriye ait frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1’de verilmiştir. Burada demografik özelliklere ilişkin tablolar ayrıntılı bir şekilde yorumlanmayıp, göze çarpan bazı rakamlara yer verilmeye çalışılmıştır. Bu sonuçlara göre elde edilen bulgular şu şekildedir:

Tablo 1. Cinsiyet Değişkenlerine Göre Dağılımı.

Cinsiyet	Oran
Kız	% 69,2
Erkek	% 30,8

Araştırmaya katılanların %69,2’sini kız %30,8’ini de erkek öğrenciler oluşturmuştur. Kızların erkeklerden fazla olma sebebi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi’nde erkeklerin sayıca azınlıkta olmasıdır.

Tablo 2. Ne Zamandan Beri Telefona Sahip Oldukları.

Zaman	Oran
1-2 yıl	% 3,6
2-4 yıl	% 0
4-6 yıl	% 32,1
6 yıl ve üzeri	% 64,3

Yukarıdaki tabloya bakıldığında araştırmaya katılanların %64,ü 6 ve yıl ve üzeri zamandan beri bir cep telefonuna sahiptir. Bunu ikinci sırada %32,1 ile 4-6 yıl arası cep telefonuna sahiplik oranı izlemektedir.

Tablo 3. Ne Zamandan Beri Akıllı Cihaza Sahip Oldukları.

Zaman	Oran
2 yıldan az	% 7,3
2-4 yıl	% 32,7

4 yıldan fazla	% 57,5
Kullanmıyorum	% 0,9
Cevapsız	% 1,6

Araştırmaya katılanların ne zamandan beri akıllı cihaza sahip olduklarına bakıldığında öğrencilerin %57,5'i 4 yıldan fazla bir süredir akıllı cihaz kullanmaktadırlar. Bunu takip eden en yakın oran ise %32,7 ile 2-4 yıl arasındadır.

Öğrencilere mobil cihazlarını hangi amaçlar için kullandıkları sorulduğunda, katılımcıların %69,2'si internet ve sosyal medya kullanımı yanıtını vermiş ve bu yanıtı %27,6 ile iletişim, %2,4 ile oyun, %0,8 ile de mesajlaşma takip etmektedir.

Mobil oyun oynama tercihleri ile cinsiyet arasında Ki-Kare testi yapılmış olup, bu test sayesinde bir ilişki olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Aşağıdaki tablolarda (Tablo 4) Ki-Kare analizleri yer almaktadır.

Tablo 4. Mobil Oyun Oynama Tercihleri ile Cinsiyet Arasındaki İlişki.

Cinsiyet	Browser Oyunları	Online Oyunlar	Offline Oyunlar	Diğer
Kız	% 1,1	% 25,1	% 10	% 9,2
Erkek	% 1,5	% 28,2	% 11	% 12

$$[\chi^2 y=1,132, sd=1, P=0,226]$$

Tablo 4'e bakıldığında, mobil cihazlarında online oyunları oynayan öğrencilerin oranı %53,3 ile en fazladır. Bu tercihi %21,2 oranla diğer, %21 oranla offline oyunlar ve %2,6 ile browser oyunları izlemektedir.

Tablo 4'te görüldüğü üzere, araştırmanın yapıldığı öğrencilerin cinsiyetleri ile mobil oyun tercihleri arasında bir ilişki bulunamamıştır. Günümüzde cinsiyet ayırımı yapılmaksızın pek çok genç kız-erkek mobil oyun oynamaktadır.

Tablo 5. Mobil Cihazlarda Aylık Kullanılan İnternet Miktarı.

Miktar	Oran
1 GB	% 3,2
2-4 GB	% 49,8
4 GB ve üzeri	% 47

İnternet Kullanmıyorum	% 0
------------------------	-----

Tablo 5 incelendiğinde, %49,8 oranla öğrencilerin neredeyse yarısı mobil cihazlarında aylık 4 GB ve üzeri internet kullandığı anlaşılmaktadır. Buna en yakın oran ise %47 ile aylık 2-4 GB seçeneğidir.

Tablo 6. Mobil Cihazlarda Oynanan Oyun Türleri.

Tür	Oran
Aksiyon/Macera	% 35,7
Savaş/Dövüş	% 15,7
Yarış/Spor	% 21,2
Eğitici Oyunlar	% 16,1
Cevapsız	% 11,3

Tablo 6'ya göre, araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin mobil cihazlarında %35,7 oranla en fazla aksiyon/macera oyunlarını tercih ettikleri görülmektedir. Bunu sonucu %21,2 oranla yarış/spor, %16,1 oranla eğitici oyunlar ve %15,7 oranla da savaş/dövüş oyunları takip etmektedir. Soruyu cevapsız bırakanların oranı ise %11,3'tür.

Araştırmadaki katılımcıların mobil oyun oynama amaçlarına verdikleri cevaplara bakıldığında, %50,8'i zevk/eğlence için, %31,3'ü stres atmak için, %7,3'ü eğitim amaçlı oynadığı anlaşılmaktadır. Soruya yanıt vermeyenlerin oranı ise %10,6'dır. Bu sonuçlara göre, öğrencilerin yarısının mobil oyunları zevk/eğlence için oynadıkları gözlenmektedir.

Tablo 7. Mobil Oyun Oynama Günlük Zaman Aralıkları

Zaman Aralıkları	Oran
10.00 - 12.00	% 4,2
14.00 - 18.00	% 8,9
18.00 – 22.00	% 35,3
22.00 – 02.00	% 37,7
Cevapsız	% 13,9

Tablo 7'deki sonuçlara göre öğrencilerin %37,7 oranla en fazla 22.00 – 02.00 saatlerinde oyun oynadıkları görülmektedir. İkinci sırada ise %35,3 oranla 18.00 –22.00 saatlerinde mobil oyun oynamaktadırlar.

Tablo 8. Öğrencilerin Mobil Oyunları Nerede- Ne Şekilde Oynadıkları

Nerede-Ne Şekilde	Oran
Okulda	% 0,8
Beklerken	% 14,5
Boş zamanlarda	% 65,7
Seyahat ederken	% 6,7
Cevapsız	% 12,3

Tablo 8 incelendiğinde katılımcıların %65,7'si gibi büyük bir çoğunluğunun boş zamanlarını oyun oynayarak geçirdiği anlaşılmaktadır. Bu sonucu %14,5 beklerken, %6,7'si seyahat ederken, %0,8'i ise okulda oyun oynadıkları takip etmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilere yeni mobil oyunları nereden haberdar olduğu sorulduğunda öğrencilerin %29,2 oranla yaklaşık üçte biri arkadaş yanıtı vermiştir. Bu yanıtı %28,4'ü internet, %22,2'si sosyal medya, %7,9'u diğer cevabı izlemektedir. %12,3'ü ise soruyu cevapsız bırakmıştır.

Tablo 9. En Çok İndirilenler Listesinde Yer Alan Mobil Oyunlardan Hangisini Tercih Ettikleri

Oyun Adı	Oran
Subway Surfers	% 11,3
Toy Plast	% 2,6
Candy Crush Saga	% 20,5
Hungry Shark Evolution	% 0
Çanak Okey	% 5,3
Dr. Driving	% 0,8
8 Ball Pool	% 0
Dream League Soccer	% 5,4
Hill Climbing Racing	% 3,6
Asphalt 8	% 7,9
Mobile Legend	% 2,6
Hiçbiri	% 29,5
Cevapsız	% 10,5

Katılımcıların yaklaşık üçte biri Tablo 9'de yer alan mobil oyunların en çok indirilenler listesindeki oyunlardan hiçbirini oynamadığını belirtmiştir. Bu seçeneği %20,5 ile Candy Crush ve diğer seçenekler takip etmektedir.

Tablo 10. Kaç Yıldır Mobil Oyun Oynadıkları

Süre	Oran
------	------

1 yıldan az	% 32,7
1-3 yıl	% 24,8
3-5 yıl	% 17,3
5 yıldan fazla	% 12,1
Cevapsız	% 13,1

Tablo 10'a bakıldığında araştırmadaki katılımcıların %32,7 ile çoğunluğunun 1 yıldan az mobil oyun oynadığı gözlenmektedir. İkinci sırada 1-3 yıl ve üçüncü sırada 3-5 yıl seçenekleri gelmektedir.

Tablo 11. Ortalama Günlük Mobil Oyun Oynama Süresi.

Süre	Oran
0-1 saat	% 50,6
1-3 saat	% 26,2
3-6 saat	% 7,5
6 saat ve üzeri	% 2,6
Cevapsız	% 13,1

Tablo 11'a göre öğrencilerin %50,6 oranla yarısından fazlasının günde 0-1 saat arası mobil oyun oynadığı görülmektedir. Bunu takip eden en yakın oran ise %26 ile 1-3 saat seçeneğidir.

Tablo 12. Mobil Oyunların Yabancı Dil Öğrenimine Katkısı.

Yanıt	Oran
Evet	% 30,2
Hayır	% 16,3
Kısmen	% 45,6
Cevapsız	% 7,9

Tablo 12'de görüldüğü üzere katılımcıların %45,6'sı mobil oyunların yabancı dil öğrenimine kısmen katkı sağladığı yanıtını vermiştir. Bu yanıtı %30,2 oranla evet, %16,3 oranla ise hayır seçeneği takip etmektedir.

Tablo 13. Mobil Oyunların Yaratıcılığa Etkisi

Yanıt	Oran
Evet	% 66,7
Hayır	% 33,3

Tablo 13'deki sonuçlara göre %66,7 oranla katılımcıların üçte ikisi evet seçeneğini işaretlemiştir. Katılımcılara verdikleri cevabın nedeni

sorulduğunda evet seçeneğini işaretleyenlerin ağırlıklı olarak verdikleri cevaplar şunlardır: hayal gücünü arttırması, görsel olarak dikkat çekmesi ve içerisinde farklı görselleri barındırması, farklı tasarımlar ve fikirler sunması, zihni ve görsel zekâyı geliştirmesi, gözleme dayalı etkisi olup yaratıcı bakış açısı sağlaması.

Yine Tablo 13'deki hayır seçeneğini işaretleyenlerin nedenine verdikleri cevap ise genel olarak mobil uygulamaların tam anlamıyla yaratıcılığa etkisini düşünmedikleri yönünde olmuştur.

Araştırmadaki katılımcılara mobil oyunların olumlu ve olumsuz yanları açık uçlu olarak sorulduğunda, katılımcıların en çok verdiği cevaplar ana başlıklar halinde gruplanmış ve bu ana başlıklara göre oranlanmıştır. Oynadıkları mobil oyunlara *olumlu yanına yanıt* verenlerin %23,1'i stres atmaya yardımcı olduğunu, %8,8'i boş zaman etkinliği olduğunu, % 7,7'si eğlenceli olduğunu, %6,6'si farklı şeyler öğrenebildiklerini ve zeka geliştirdiğini, %5,5'i düşünce gücünü geliştirdiğini, %4,4'ü bilgi oyunlarının genel kültür anlamında katkı sağladığını, %3,2'si dikkat seviyesini arttırdığını belirtmiştir. Katılımcıların %6,6'sı ise çeşitli yanıtlar vermiştir. Oynadıkları mobil oyunlara *olumsuz yanına yanıt verenlerin* ise % 37,3'ü zaman kaybı olduğunu ve vaktin boşa geçtiğini, %17,6'sı bağımlılık yaptığını, %3,3'ü şarjlarının çabuk bitmesine neden olduğunu, %2,2'si kendilerini sınırlendirdiğini belirtmiştir. Öğrencilerin %5,5'i ise çeşitli yanıtlar vermiştir.

Araştırmaya katılanların %34,1 oranla büyük bir çoğunluğu soruyu yanıtsız bırakmıştır. Bunun nedeni olarak katılımcıların açık uçlu sorulara yanıt vermede çekingen davrandıkları düşünülmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma üniversite öğrencilerinin mobil oyun oynama alışkanlıklarını ve tercihlerini belirlemek amacıyla yapılmış bir çalışmadır. Teknolojinin günden güne gelişmesiyle birlikte bilgisayar ve türevleri yerini ulaşılabirliği ve taşınabilirliği kolay olan mobil cihazlara bırakmış ve bu cihazlar günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. İnsanlar bu cihazları gün içerisinde iletişim, internet, sosyal medya ve özellikle oyun gibi

birçok sebepten ötürü kullanılmaktadır. Bu çalışmada oyun baz alınarak bunların nedenleri ve kişilerin tercihlerinin ne yönde olduğu araştırılmış ve birtakım sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu uzun süredir akıllı telefon kullandıklarını belirtmişler. Bu durumda öğrencilerin çok küçük yaştan itibaren teknolojik cihazlarla tanıştıkları ve aktif olarak kullandıkları görülmektedir. Mobil cihazlarını internet ve sosyal medya için kullanmaktadırlar.

Buna göre eğitici oyunları oynayanların yarısından azı bu oyunları sadece eğitim amaçlı oynamaktadır. Öğrencilerinin yarısından fazlasının boş zaman değerlendirme aktivitesi olarak oyun oynadığı görülmektedir. Öğrencilerin ödev, iletişim ve eğlenceyi fırsat olarak görmesinin nedeni, alan yazındaki çalışmalarda belirlendiği üzere oyun oynama, bilgi arama ve haberleşme amaçlı kullanımlarının ön plana çıkması olabilir (Sakarya, Tercan & Çoklar, 2012; Ersoy & Türkkan, 2009).

Bu çalışmada yapılan Ki Kare testinde ilişki aranmaya çalışılmış; Mobil oyun oynama tercihleri ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Teknolojinin gelişmesiyle artık internetin ve teknolojik cihazların bulunduğu her ortam dünyaya açılmış, bu sayede kişilerin kendilerini geliştirmeleri ve dil öğrenmeleri kolaylaşmıştır. Özellikle çağın en büyük vakit geçirme aracı olan oyunlar vasıtasıyla dünyanın her yeriyle etkileşim haline geçilmiş ve farklı yerlerdeki insanlarla oyun oynama fırsatı sunulmuştur. Bu etkileşimler ile dil öğrenimi kolaylaşmıştır. Elde edilen bu bulguya neden olarak, günümüzde teknolojinin gün geçtikçe ucuzlamasıyla birlikte teknolojiye ulaşılabilirlik düzeyinin artması ve hemen hemen her evde bilgisayar, tablet ve akıllı telefon gibi teknolojik araç gereçlerin bir ya da daha fazlasının yer alması gösterilebilir.

Ayrıca mobil oyunların olumlu ve olumsuz yanları araştırıldığında soruya yanıt verenlerin çoğunluğu olumlu olarak stres atmaya yardımcı olduğunu, olumsuz olarak da zamanlarının boşa geçtiği yanıtını vermişlerdir. Öğrencilerin zamanlarını oyunlarla olumlu bir şekilde

değerlendiremediklerini bildikleri halde yine de oyunlar oynamaktan vazgeçmemeleri bir çelişki oluşturmaktadır.

Sonuç olarak araştırmaya katılan öğrencilerin fırsat buldukça internet, sosyal medya ve mobil oyunlar ile zamanlarını olumsuz bir şekilde geçirdiği görülmektedir. İnternet, sosyal medya ve oyunlar her ne kadar çağın iletişim aracı olarak görülse de toplumda insanlar arasında gerçek anlamda bir iletişim aracı olmaktan uzaktır. Boş zamanlarını oyun oynayarak geçiren kişiler ise dijital oyun dünyasındaki gelişme ve yenilikler ile kendilerini sürekli içine çeken bir girdap içerisinde bulmalarına ve zaman içerisinde toplumdaki kendilerini soyutlamalarına neden olmaktadır.

Araştırmada elde edilen bulgulardan hareketle şu önerilerde bulunmakta mümkündür:

- Araştırma, farklı yaş gruplarında ve belli aralıklarla uygulanıp sonuçlar değerlendirilebilir.
- Öğrencilerin, teknolojinin farklı işlevlerini keşfetmesini sağlayacak etkinlikler yapılabilir, öğrenme ortamları ve sosyal hayatlarında desteklenebilir.

KAYNAKLAR

- Altuntaş, B. & Karaarslan, M. H. (2017). Kullanıcıların Mobil Oyun Tercihinde Etkili Olan Faktör Düzeylerinin Öneminin Belirlenmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi -IJEAS*, 2017 (19):277-298 ISSN 1307-9832.
- Aydoğdu Karaaslan, İ. (2015). Dijital Oyunlar Ve Dijital Şiddet Farkındalığı: Ebeveyn Ve Çocuklar Üzerinde Yapılan Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 36.
- Aykutlu, I. & Şen, A. İ. (2004). Oyun Tabanlı Hazırlanmış Ders Planları ile Fizik Öğretimi. *XII. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiriler Kitabı*. 3, s. 1993-2003. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Bal, E. (2013). *Teknoloji Çağında Cep Telefonu Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonlar: Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme*. Konya: Yayınlanmamış Doktora Tezi.Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilim Enstitüsü.
- Bedir Erişti, S. (2016). *Yeni Medya ve Görsel İletişim Tasarımı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Binark, M., & Bayraktutan Sütçü, G. (2008). *Kültür Endüstrisi Ürünü Olarak Dijital Oyun*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- Çelik, S., & Akadal, E. (2014). Mobil Ticaret Uygulamaları Arayüzleri Üzerine Bir Çalışma. *XIX Türkiye'de İnternet Konferansı*, (s. 66). İzmir.
- Ersoy, A., & Türkkkan, B. (2009). İlköğretim öğrencilerinin resimlerinde internet algısı. *İlköğretim Online*, 8(1).
- Frasca, G. (2001). Rethinking Agency and Immersion: videogames as a means of consciousness-raising. *SIGGRAPH 2001*.
- Karahisar, T. (2013, Kasım 21-23). Türkiye'de Dijital Oyun Sektörünün Durumu. *Sakarya Üniversitesi Uluslararası Sanat Tasarım ve Manipülasyon Sempozyumu*, s. 107-113.
- Kaya, A. B. (2013). *Çevrimiçi Oyun Bağımlılığı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*. Tokat: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Koçyiğit, S., & Başara Baydilek, N. (2015). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Oyun Algularının İncelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt:XII, Sayı:I,1-26 ISSN:1305-2020.
- Küçükali, A. (2015). Çocukların Oyun Oynama Hakkı Ve Değişen Oyun Kültürü. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (ERZSOSDE) VIII-I:1-14.
- Özkoçak, Y. (2016). Türkiye'de Akıllı Telefon Kullanıcılarının Oyalanma Amaçlı Tercih Ettikleri Mobil Uygulamalar. *Global Media Journal*, 6(12), s. 106-130.
- Sakarya, S., Tercan, İ., & Çoklar, A. N. (2012). İlköğretim öğrencilerinin interneti ve arama motorlarını kullanım durumları. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 7(1), 348-354.
- Pala, F. K., & Erdem, M. (2011, Haziran). Dijital Oyun Tercihi ve Oyun Tercih Nedeni ile Cinsiyet, Sınıf Düzeyi ve Öğrenme Stili Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Çalışma. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 53-71.
- Yalçın Irmak, A., & Erdoğan, S. (2016). Ergen ve Genç Yetişkinlerde Dijital Oyun Bağımlılığı: Güncel Bir Bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 27(2), 128-137.